

LEVÉLTÁRI SZEMLE

75. évfolyam

2025. 1. szám

LEVÉLTÁRSZAKMAI FOLYÓIRAT



- Műszaki rajztárak a járműiparban: az Ikarus Karosszéria- és Járműgyár mikrofilmgyűjteménye
- Az ELTE Levéltára 2005–2024
- Interjú dr. Erdész Ádámmal
- A Habsburg Ottó Alapítvány gyűjteménye

A Levéltári Szemle előfizetési felhívása

Kérjük segítse előfizetésével folyóiratunk megjelenését!

A Levéltári Szemle megrendelhető:

a Magyar Posta Zrt. bármely postahivatalában,
valamint elektronikusan a Magyar Posta webshopjában
[https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/
leveltari-szemle/prodB605100.html](https://eshop.posta.hu/storefront/hirlapok/szakmai-lap/leveltari-szemle/prodB605100.html)

E-mailben: hirlapelofizetes@posta.hu

Telefonon: +36/1 767-8262

Levélben: Magyar Posta Zrt. 1900 Budapest

Belföldi éves előfizetési díj: 4000 Ft

Külföldre történő megrendelés esetén
az előfizetési díj a szállítás költségét is magában foglalja,
amely a Magyar Posta Webshop felületén
a megrendelés helyétől függően automatikusan hozzáadódik
az előfizetési díjhoz.

Korábbi lapszámaink fellelhetők itt:



[https://library.hungaricana.hu/hu/
collection/mltk_leveltari_szemle/](https://library.hungaricana.hu/hu/collection/mltk_leveltari_szemle/)



<http://epa.oszk.hu/01100/01117>

LEVÉLTÁRI SZEMLE

75. évfolyam ▪ 2025. 1. szám

LEVÉLTÁRI SZEMLE

A Magyar Nemzeti Levéltár (MNL),
a Magyar Levéltárosok Egyesülete (MLE) és
a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa (MLVT) folyóirata



A megjelenést támogatja:

a Nemzeti Kulturális Alap,
a Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet



Nemzeti
Kulturális
Alap



Szerkesztőség:

Kovács Eleonóra, főszerkesztő
Szálkai Tamás, felelős szerkesztő
Németh Ágnes, szerkesztő
Sasfi Csaba, szerkesztő
Világi Dávid, szerkesztő
Kiss Norbert Péter, olvasószerkesztő
Gáty István, műszaki szerkesztő

A szerkesztőség címe:

1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4.
levszemle@gmail.com

ISSN 0457-6047

Felelős kiadó: az MNL főigazgatója, az MLE és az MLVT elnöke

Nyomdai munkák: Fellini Kft.
Felelős vezető: Marosi Attila

Köcze László

- Műszaki rajztárak a járműiparban: az Ikarus Karosszéria- és
Járműgyár mikrofilmgyűjteménye 5

MŰHELYMUNKÁK

Csermelyi József

- Kutatószolgálat „vendégségben” 22

LEVÉLTÁR | TÖRTÉNET

Tóth Krisztina

- Levéltár a város szélén
Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Levéltára 2005 és 2024 között 27

40 év Békés vármegye levéltárában

- Interjú dr. Erdész Ádámmal – Beszélgetőtárs: Sáfár Gyula* 39

Kőfalviné Ónodi Márta

- Hogyan nem lett Móra Ferenc segédlevéltáros Kiskunfélegyházán? 55

Dékány Szilveszter

- A Habsburg Ottó Alapítvány gyűjteménye 71

MÉRLEG

Női sajtó, feminista újságírás. Czeferner Dóra: Kultúrmisszió vagy propaganda?

- Feminista lapok és olvasóik Bécsben és Budapesten* (Kis Attila) 78

Fehér Csaba

- Levéltári Piknik Budapest Főváros Levéltárában
Egy hét éve kezdődött sikertörténet háttére 81

HÍREK

Az AI levéltári alkalmazása. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti

- Levéltára szakmai workshopja* (Kulcsár Anna) 94

A magyarországi és a határon túli magyar nyelvű levéltári kiadványok

2024. évi bibliográfiája (Horváth Natália) 98

KÉPMELLÉKLET

Csermelyi József, főlevéltáros

- Evangélikus Országos Gyűjtemény – Evangélikus Országos Levéltár

Dékány Szilveszter, gyűjteményi főmunkatárs

- Habsburg Ottó Alapítvány

Fehér Csaba, főosztályvezető

- Budapest Főváros Levéltára

Horváth Natália, könyvtáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Központi Könyvtára

Kis Attila, doktorandusz

- ELTE BTK Történelemtudományi Doktori Iskola
Művelődéstörténet Program

Köcze László, igazgató

- Magyar Nemzeti Múzeum,
Integrált Múzeumi Szolgáltatási Igazgatóság

Kőfalviné Ónodi Márta, főlevéltáros

- Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Vármegyei Levéltára

Kulcsár Anna, levéltáros

- Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára

Sáfár Gyula, igazgató

- Magyar Nemzeti Levéltár Békés Vármegyei Levéltára

Tóth Krisztina, levéltárvezető

- ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár

Műszaki rajztárak a járműiparban: az Ikarus Karosszéria- és Járműgyár mikrofilmgyűjteménye

Bevezetés

A magyar levéltári irodalomból – az építészeti-építésügyi vonatkozású műszaki iratok kivételével – sajnálatos módon hiányzik a műszaki dokumentumok, műszaki rajztárak ismertetése, jellemzőinek feltárása, így a különböző iparágakhoz és tevékenységhez tartozó iratcsoportok gyakorlatilag egy-két elszórt megjegyzést leszámítva ismeretlenek maradtak.¹ Jelen írás kifejezetten azzal a céllal született, hogy a hagyományos levéltári érdeklődésen túlmutatóan eligazítást nyújtson a „műszaki iratok” egy körülírható csoportjának, a gépiparban használatos rajzok (géprajzok) és a hozzá kapcsolódó fontosabb irattípusok azonosításában, és segítse a gépiparon belül a legnagyobb érdeklődésre számot tartó járműipari műszaki rajztárak felépítésének megértését.² A vizsgálódás alapját a magyar járműgyártás egykoron kiemelt jelentőségű szereplőjének, az Ikarus Karosszéria- és Járműgyár műszaki rajztárának mikrofilmgyűjteménye adta.³ A járműipari orientációt nemcsak az ágazat II. világháború utáni története és jelentősége indokolja, hiszen az Ikarus a nyolcvanas években – működésének minden extrémítása és ellentmondása ellenére is – a világ egyik legjelentősebb autóbuszgyártó vállalata volt, de a modern járműgyártás iránti folyamatos, más iparágakkal szemben látványosan megmutatkozó, intenzív érdeklődés is erősíti.⁴ Mindemellett az Ikarus műszaki rajzainak ismertetése nem egyszerűen a technikai kérdésekhez kapcsolódó irodalom problémakörét gazdagítja, hanem egyúttal segítséget nyújt mind a műszaki-szerkesztési folyamatok megismeréséhez, mind a közúti járműgyártásban érintett más cégek iratanyagának rendezéséhez, kezeléséhez és értékeléséhez is. A tanulmány nem érinti a napjainkban kizárólagossá vált számítógépes tervező- és gyártási programok kérdését, bár a tárgyalandók fontos adatokkal szolgálhatnak mindazok történeti előzményeihez. Mivel ebben az írásban

¹ A II. világháború utáni építésügyi műszaki dokumentáció átfogó értékeléséhez: Réfi, 1990. A műszaki iratok problémája kapcsán egyedüli módon más ágazathoz tartozó cégek műszaki rajzait is említi: Erdélyi, 2016: 58–59.

² A műszaki rajzokat a műszaki szabványok három csoportba sorolják: építészeti rajzok, géprajzok és villamosrajzok. A gépiparban keletkezett géprajzok őrzőhelye a műszaki rajztár.

³ MMKM TEMGY 2022.8.1

⁴ Elég csak utalni itt a több ezer látogatót vonzó Ikarus buszokhoz kapcsolódó folyamatos rendezvényekre vagy internetes fórumokra stb.

a géprajzok fontosabb fajtáit és a nyilvántartás előírásait mutatom be, kívül maradnak a vizsgáldások körén a műszaki rajzok olyan fontos elemei, amelyek a műszaki ábrázolás vagy a vetületek stb. kérdését érintik.

Levéltári szabályok, levéltári irodalom a műszaki rajzokról

Az ötvenes években kezdődő levéltári iratbegyűjtések és gyűjtőmunka nyomán születő írásokból kevés konkrétum rajzolódott ki a vállalati rajztárakkal kapcsolatban, azon túl, hogy – ha egyáltalán érintették a kérdést – mindössze a műszaki iratok és rajztárak irattártól-irattáraktól való elkülönülő kezelését regisztrálták.⁵ Nem került az érdeklődés homlokterébe a műszaki rajzok kérdése a céges és vállalati iratok általánosabb igényű ismertetései, összefoglalói kapcsán sem, így néhány elszórt megjegyzést leszámítva a kérdés teljesen figyelmen kívül maradt.⁶ Ez utóbbi viszonyulás a témához – explicite rögzítve is – a nyolcvanas évek egyik legfontosabb (vállalati iratokat érintő) programjánál is jelen volt: az Új Magyar Központi Levéltár által szervezett értékhatár-vizsgálatok során a műszaki dokumentáció problémái nem kerültek be a vizsgálatokba.⁷ Ugyanígy a céges iratok rendezése kapcsán született munkák szintén a műszaki iratokra vonatkozó érdemi információ nélkül taglalták a vállalati iratok őrzésének, kezelésének, rendszerezésének kérdéseit.⁸ Mindezekből következően az összefoglaló levéltári munkák, kézikönyvek és módszertani kiadványok sem fordítottak megfelelő figyelmet a kérdésre, legyen szó akár a képzésekhez felhasznált oktatási anyagokról, akár egy-egy problémakört részleteiben elemző munkáról.⁹ Nem eredményezett érdemi változást ezen a téren a tömeges vállalatmegszűnések, átalakulások időszaka sem, sőt az akkor már közel fél évszázada folyó céges és vállalati iratgyűjtés nyomán kialakult hazai konvenciókat összefoglaló munka sem reflektált érdemben a néhol egész „központi irattárak” anyagát meghaladó terjedelmű műszaki rajztárak kezelésére és őrzésére.¹⁰

Nem igazán segítette a gépgyártásban, járműiparban keletkező műszaki iratok jellemzőinek, sajátosságainak megértését, illetve a kérdés átláthatóságát az iratok kezelésére és őrzésére vonatkozó rendeletek, utasítások köre sem, miután a különböző minisz-

⁵ A gép-, illetve a járműipar szempontjából meghatározó vállalatok anyagának ismertetéséhez: Kiss, 1953; Horváth, 1955; Sárközi, 1961.

⁶ Például Jenei, 1970; Erdmann, 1982; Alföldi, 1988.

⁷ Erdmann, 1985: 22.

⁸ Buzási, 1978., illetve MNL OL XIX-I-4-ab 51.321/72 Útmutató a tanácsi levéltárak gazdasági jellegű iratainak rendezéséhez https://library.hungaricana.hu/en/view/LeveltariKorpusz_06_LeveltariFeldolgozas_2_Rendezes/?pg=759&layout=s (letöltés dátuma: 2024. október 1.)

⁹ Lásd például: Endrényi, 1980; Réfi, 1988; Körmendy, 2009. Néhány mondat erejéig érinti az építészeti tervrajzokon túli műszaki iratok körét a „Termelővállalatok műszaki dokumentumai” c. rövid fejezetben Dóka, 1998: 142–143.

¹⁰ A kiadványban szereplő „gazdasági szervek nem selejtezhető, levéltárnak átadandó iratainak minimumjegyzéke” a tervtári (sic!) iratok kapcsán annyit állapított meg, hogy „helyszíni értékelés alapján” kell elbírálni a megszűnő cégek anyagát, amely burkolt beismérése volt a közel fél évszázados levéltári illetékességi területi munka korlátainak. Körösmezei–Sipos, 2001: 4. (5.sz. mell).

teri utasítások pontatlan és homályos „tétel” vagy „ügykör” megnevezései számtalan esetben nehezen vagy csak részlegesen tették azonosíthatóvá a ténylegesen keletkező iratok körét. A járműipar területén először a 2185/1952. KGM sz. utasításban rögzítették – a 185/1951. (X.23.). MT sz. rendelet alapján – hogy nem szabad kiselejtezni a „műszaki előírásokat, műszaki gyártási és gyári terveket” és a „kezelési könyvekkel együtt” azokat az illetékes közlevéltárnak át kell adni. A mellékletként kiadott selejtezési ügykörjegyzékben külön fel is sorolták (betűrendben!) mindazokat az iratfajtákat, amelyeket nem vagy csak bizonyos idő elteltével lehetett kiselejtezni. A 150 „iratfajta” közül – már amennyire be lehet így, ennyi idő távlatából azonosítani – az alábbiak szerepeltek a műszaki szerkesztéssel és gyártással kapcsolatban: a darabjegyzékek 5 év után selejtezhetők, a dokumentációs anyag, műszaki leírások, műszaki levelezés, szabványok, tervrajzok nem selejtezhető besorolás alá estek. A nem sokkal később kiadott 2360/1952. KGM sz. utasítás ügykörjegyzékébe a gyártmányfejlesztéssel kapcsolatos iratok, műszaki adatok, illetve a „műszaki főosztály levelezése, tervek, rajzok” és külön a rajzok „ügykör” is nem selejtezhetőként kerültek be.

Néhány évvel később az általános iratselejtezést érintő szabályozás (45/1958. (VII.30.) sz. Korm. rendelet) nyomán megjelent 8280/1958. KGM sz. utasítás mellékletében ismételtelen felsorolták a műszaki-szerkesztési tevékenységhez kapcsolódó iratok körét, ahol is összesen három iratcsoportot említettek: a műszaki leírásokat 10 év után selejtezhetőnek, míg a szabványokat, illetve a tervrajzokat nem selejtezhetőnek jelölték 10 év utáni levéltári átadással. Ezzel szemben a közel másfél évtizeddel később kiadott 71.085/1971. KGM sz. „iratkezelési mintaszabályzat és irattári terv” összesen 29 ügykörben sorolta fel a „tudományos és műszaki fejlesztés, kutatás” címszó alá sorolt „irattári tételeket”. A teljesség igénye nélkül néhány példával illusztrálva annak jellemzőit: a „darabjegyzék készítése, nyilvántartása” 5 év után selejtezhetőnek, a „gyártási, technológiai utasítás, végrehajtásának ellenőrzése”, a gyártmányok műszaki dokumentációja 20 év után levéltárba adandónak minősült. 30 év után levéltárba adandóként határozták meg a „háztiszabványok terve, gyűjteménye, házi szabványosítás”, illetve a „rajzszámrendszer képzés és nyilvántartás” tételeket, míg a „rajztár, szabványrajzok tára nyilvántartása” nem selejtezhetőnek minősült stb.¹¹

Az eddigiekben ismertetett feltételek együttesen ki is jelölték a járműipari cégek műszaki dokumentumainak értelmezési kereteit és sorsát. A levéltárosi, „központi irattárt” felügyelő-ellenőrző, számos más vállalati őrzőhelyet és irattípust negligáló szerepfelfogás, valamint az „iparirányítás” jellegéből adódó szabályozások színvonala és e szabályoknak a műszaki rajzok tényleges kezelésével való laza kapcsolata a műszaki-mérnöki gondolkodásban éppen azt az előítéletet erősítették meg, hogy a műszaki dokumentumok nem tekinthetők „iratoknak”. Maguk a járműipari vállalatok – a mindenkori gyártásra való hivatkozással – törekedtek is a műszaki iratok minél teljesebb

¹¹ A közigazgatás segédhivatali perspektíváját a szocialista rendszer – szervezettípusokat, funkciót, jogállást, működést, illetve azok sajátosságait negligáló – modernizációs ideológiájával kombináló iratörzési szabályozásokról és a társadalmi érdekeket, s igényeket detektálni nem igazán képes levéltári intézményrendszerrel a vállalati iratok vonatkozásában ld. Kőcze, 2020 és Kőcze, 2021.

körének saját kezelésben tartására. A gyakorlatban nem selejtezhetőként vagy határidő nélkül helyben őrzendőként kezelték a műszaki iratokat. Ha történt is a cégek részéről felajánlás a műszaki rajzokat, dokumentumokat illetően, azt legtöbbször nem az illetékes levéltárak, hanem a műszaki múzeumok felé tették meg. Ebben közrejátszott, hogy a levéltárakkal szemben összehasonlíthatatlanul jobb iparági beágyazottságú műszaki (közlekedési) múzeumok a műszaki iratok, rajzok jelentőségének értékelésében közel álltak a vállalatok műszaki-mérnöki csoportjainak felfogásához. Ennek ellenére mindez közel sem eredményezte egy részletekbe menő, az eredeti kezelés és őrzés sajátosságait, illetve egy-egy (műszaki) iratsorozat komplexitását felismerő, a „műszaki dokumentációs anyagra” vonatkozó múzeumi definíció és gyakorlati program kialakítását.¹² Összeségében tehát a műszaki rajzok történetét és problémáját egyidejűleg keretezik a levéltári és iratkezelési szabályozásokból következő évtizedes ellentmondások, a levéltárosi érdeklődés tartós hiánya, valamint a műszaki muzeológia módszertani és koncepcionális kérdéseket hosszú időn keresztül nélkülöző gyűjtési gyakorlata. Az eddigiekben mondottak ellenére azonban, ha máshonnan közelítjük meg a problémakört, a műszaki rajzok kezelése és őrzése egy jól körülírható, következetes és szofisztikált rendszert jelentett. Ennek megismeréséhez célszerű a gépiparban használatos műszaki dokumentációra vonatkozó szabványok fontosabb pontjainak áttekintése.

Géprajzokra vonatkozó hazai szabványok (MNOSZ 10-52 és módosításai)

Magyarországon a harmincas évek racionalizálási mozgalma nyomán született meg a gépipari műszaki rajzokat érintő szabványosítás első lépéseként 1934-ben az MOSZ 10 szabvány a műszaki rajzokról. Természetesen a műszaki rajzok kezeléséről már korábban is születtek döntések, de ezeket legtöbbször egy-egy cég gyártási profiljához, hagyományaihoz illeszkedve vállalati szinten rögzítették, már amennyiben történt rögzítés.¹³ Az elfogadott szabvány – jelen írás szempontjából – az általánosságok szintjén olyan alapvetéseket tartalmaz, hogy „a munkadarab alakjainak megadása ábrázolás útján történik [...] a munkadarabok ábráit ne halmozzuk egy rajzlapra. Munkadarabok hovatar-

¹² A műszaki rajzgyűjtemények muzeológiai irodalmához: Mészáros, 1969; az évtizedek során a múzeumi őrzési gyakorlat által finomított megközelítésekhez Mészáros, 1994; Cselényi, 2003; Szeibert, 2003.

¹³ Az államosítás (és a kötelezővé tett szabványok) előtti géprajzok irodalmához lásd: Weyde 1895, Riedler 1919, Lechner 1941. A hazai gépipar legjelentősebb cége, a komoly sorozatgyártást végző Ganz és Társa Rt. 1918-ban külön igazgatósági rendeletet adott ki a műszaki rajzok kezeléséről és módosításáról, majd egy erre szolgáló külön szabványkönyvet is rendszeresített. MMKM TTOKMGY 2019.2.1 II. sorozat Szabványkönyv I. Rajzok. A szabványosítás első lépései a Ganznál Erney Móric, a motorosztály vezetőjének, majd műszaki igazgatójának személyéhez köthető az első világháború alatt. Tárnok, 1986:13–14. Erney kiválva a Ganz kötelékéből az autóhűtők gyártásával foglalkozó, az Ikarus névadó elődállalatának az Ikarus Gép és Fémáru Rt. vezetője és tulajdonosa lett. A közúti járműgyártásban meghatározó Rába Magyar Vagon- és Gépgyárban hosszú ideig jóval képlékenyebb, adott esetben típusonként eltérő volt a műszaki rajzok kezelése és rajzszámozása. A Rába 1951 előtti közúti műszaki rajzaihoz: Szabó, 2023.

tozásának megadására az összeállítási és a szerelési rajz való.” A szabvány megállapította, hogy a munkadarabot rajzszámmal, ábraszámmal és megnevezéssel kell ellátni, illetve azt, hogy a „rajzszám a rajzok folytatólagos számozása. Gyártási ágak, típusok megjelölésére ajánlatos, ha a folyószám elé típus vagy gyártási ágakat jellemző számcsoportokat írunk”. Az anyagminőségre, megnevezésre (rajzszámra), egyéb gyártási adatokra vonatkozó utasításokat darabjegyzéken célszerű rögzíteni.

A műszaki rajzok kezelésének-egységesítésének történetében jelentős változást a szabványosítás „új alapokra” helyezése jelentette.¹⁴ 1952-ben készült el – miután egy évvel korábban az államigazgatás részeként létrehozták a Magyar Szabványügyi Hivatalt – az immár kötelező jellegű MNOSZ 10-52 szabvány, amely felváltotta a korábbi MOSZ 10 szabványt. A szabvány a műszaki rajzok kapcsán a használatban lévő fogalmak meghatározását, a géprajzok fajtáinak, a rajzolási és rajzszámozási rendszerek és egyéb (üggyviteli) kérdések definiálását tűzte ki célul. A szabvány először is meghatározta a műszaki rajz fogalmát: „valamely tárgynak a műszaki ábrázolás szabályai szerint való rögzítése előre kijelölt állapotnak és célnak megfelelően. Általában tartalmaz olyan adatokat is (kelet, aláírások), amelyek az érvényességét meghatározzák, illetve hitelesítik (okmány-szerűség).”¹⁵ Ezt követően a szabványban rögzítették a rajzok különböző szempontok – céljuk, teljesség, tartalmi szempontok, a rajzlap mérete, valamint a sokszorosíthatóság – szerinti csoportosítását is.

A járműipari műszaki rajzok és rajztárak belső szerkezetének megértéséhez elsődlegesen a tartalmi szempontok szerinti rajzok ismerete a legfontosabb, így ezekkel érdemes kicsit közelebbről is megismerkedni. A szabvány az alábbiak szerint tipizálta a rajzokat:

a, *gyártmány-összeállítási rajz*, amely tartalmazta a főcsoportok, csoportok, illetve alkatrészek tárgyjeleit, a szereléshez és ellenőrzéshez szükséges méreteket, a szereléskor elvégzendő megmunkálásokat, de az alkatrészek elkészítéséhez szükséges adatokat nem;

b, *főcsoport-összeállítási rajz*, amely tartalmilag megegyezett a gyártmány-összeállítási rajzzal, csak kisebb szerkezeti egységet, főcsoportot jelölt;

c, *csoport-összeállítási rajz*, lásd feljebb, csak még kisebb szerkezeti egységet, csoportot jelölt. Azokat a gyártmány-, főcsoport-, illetve csoport-összeállítási rajzokat, amelyek részletességük folytán alkatrészek elkészítésére is szolgálhattak, a szabvány *méretezett összeállítási rajznak* nevezte.

¹⁴ Kevés figyelmet kapott korábban, hogy a műszaki dokumentáció szabványosításában a harmincas évek végétől meginduló hadiipari járműfejlesztések (és gyártás) fontos szerepet töltek be a járműipari cégek gyakorlatában. A több cég (pl. Rába, Ganz, MÁVAG, Weiss Manfréd Acél- és Fémművek, Láng Gépgyár, Hoffer, az Ikarus előd vállalata az Uhri Testvérek stb.) egyidejű közreműködésével készülő, sorozatgyártott, csereszabatos alkatrészekből kialakított járműipari részegységek gyártásához és összeszereléséhez ugyanis szigorú dokumentációs és technológiai fegyelem társult, amelyet egyesek egyenesen a későbbiekben bevezetett járműgyártási dokumentációkészítés alapjának tekintettek. MMKM TEMGY 2020.5.1; Korbuly-Sárhidai, 158–159. Ez a fajta egységesítés azonban ekkoriban még csak egy adott típus (például a Botond terepjáró tehergépkocsi) dokumentációjához kapcsolódva történt.

¹⁵ MNOSZ, 10-52.

d, *alkatrészrajz*, amely a gyártás és az átvétel szempontjából egyetlen alkatrészt szerelésre kész állapotban, egyértelműen határozott meg;

e, *munkadarabrajz*, amely az alkatrészt a gyártás bizonyos fázisában ábrázoló alkatrészrajz, például a kovácsrajzok vagy az öntvényrajzok.

A szabvány a tartalmi felosztás alapján elkülönítette még a *gyűjtőrajzokat* (olyan nagyobb alakú rajzok, amelyeken több alkatrész vagy összeállítási rajz található, és szétvágható önálló szabványos rajzokra), illetve a *jellegrajzokat* (a főbb adatokat tartalmazó, rendszerint a műszaki leírások részeként készülő összeállítási rajzok) és a *körvonalrajzokat* (a gyártmány, főcsoport, csoport körvonalának alakhú ábrázolása részletek nélkül vagy jelképesen; tartalmazva a beépítéshez, alapozáshoz, csatlakozáshoz szükséges méreteket).

A géprajzok fajtái mellett a szabvány külön szolt a különböző rajzolási rendszerekről is, amelyet – mérnöki szakszóval – az alkatrészek kirészletezettségének mértéke, illetve a rajzokon lévő utalások szerint osztott fel. A kirészletezettség mértéke alapján a szabvány megkülönböztette a *méretezett összeállítási rajzok rendszerét*, ahol a gyártmány egy vagy több összeállítási rajzon ábrázolható, és csak egyszerű gyártmányoknál, egyedi gyártásnál volt célszerű az alkalmazása, illetve az „*egy alkatrész-egy rajz*” rendszert, ahol minden alkatrésztől külön-külön rajz készült, és a szerkezeti egységekről, valamint a gyártmányról összeállítási rajzok készültek. Ezeken felül a szabványban kitértek a *vegyes rajzok rendszerére* is, amely a gyártmányok bonyolultsági foka alapján a fenti kettő ötvöze lehetett. A szabvány a rajzolási rendszerek másik felosztását a rajzon lévő utalások alapján két csoportba sorolta. A *bontó rajzolási rendszerben* a szerkesztő a gyártmányt főcsoportokra, majd első-, másod- stb. rendű alcsoportokra, végül alkatrészekre bontja. Ebben a rendszerben a rajzok magukon viselik „a bontással kapcsolatos összefüggésüket a gyártmány-, ill. a csoportösszeállítási rajzoktól az alkatrészrajzok felé és fordítva”. Ezzel szemben az *összerakó rajzolási rendszer*nél a gyártmány úgy készül, hogy a rajzok változtatás nélkül más csoportban vagy gyártmányban felhasználhatók legyenek, s ahol a rajzok csak egyirányú utalást tartalmazhatnak a csoport összeállítási rajztól az alkatrész felé. A kevés közös alkatrészt felhasználó gyártási ágaknál a bontó rajzolási rendszert, a sok közös alkatrésszel dolgozó gyártási ágakban az összerakó rajzolási rendszert tekintették megfelelőnek.

A rajzok jelölése mellett a szabvány a rajzszámozási rendszerekre is kitért. A számozás legegyszerűbb módja a *folyószámos rajzszámozás*, ahol az egyes rajzok a rajzkönyvből vett folyószámot kapják. Az „*egy alkatész-egy rajz*” rajzolási rendszerben a csoportösszeállítási rajz rajzszáma, az egyes alkatrészrajzok rajzszáma a rajzkönyvből vett független szám. A rajzszámozás másik típusa az ún. *utaló rajzszámozás*, ahol a rajzszám egyes számjegyeinek külön jelentése (helyiértéke) van, s amelynek leginkább a tizedes osztályozású rajzszámozás felel meg (gyártmány-, főcsoport-, alcsoport-, alkatrészszám). Maguk a rajzolási és a rajzszámozási rendszerek függetlenek egymástól.

A szabvány külön kitért a darabjegyzékkel kapcsolatos kérdésekre is. A szabvány szerint ugyanis a darabjegyzék foglalja össze az egy gyártmányhoz vagy csoporthoz tar-

tozó alacsonyabb rendű csoportokat, alkatrészeket, kereskedelmi árukat, amelyek kiindulópontul szolgálnak más (például nyersanyag) jegyzékek számára is. A darabjegyzékek osztályozhatók tartalom szerint (*gyártmány-darabjegyzék, csoport-darabjegyzék*), terjedelmi szempontok alapján (a szerkesztési iroda által kitöltött *egyszerű*, valamint a gyártástervezés adatait is tartalmazó, a rajzoktól mindig különálló *bővített darabjegyzék*). Részletezettség szerint a szabvány megkülönböztetett *tételes és részletes darabjegyzék*et (repertórium). Maguk a jegyzékek helyük szerint lehetnek rajzon elhelyezve vagy különállóan. Minden csoport-, illetve gyártmány-összeállítási rajzhoz tartozik egy darabjegyzék, amely a rajz számát viseli. A darabjegyzéken az alkatrészeket lehetőség szerint előre meghatározott (például a szerelési) sorrendben kell felsorolni.

A szabvány a géprajzok kiegészítőjeként tárgyalta az utasításokat, előírásokat (gyártási, szerelési, karbantartási utasítás stb.), amelyeket a tételes darabjegyzéken kellett felsorolni (gyártáshoz kapcsolódó dokumentumok), míg a rendelés teljesítésével összefüggő előírásokat, utasításokat a szerkesztési irodának a megrendelés egyéb okmányaival együtt kellett őriznie.

A rajznyilvántartás kapcsán a MNOSZ 10-52 meghatározta a legfontosabb fogalmakat: így a *rajzkészlet* (egy gyártmányhoz tartozó rajzok, darabjegyzékek és az előírások és utasítások összessége), a *rajzkönyv* (rajzsám-nyilvántartókönyv) mellett a *gyártmány családfára* is kitért. Ez utóbbi a gyártmány összes főcsoportjának, csoportjának, alcsoportjának és alkatrészének rajzsámát tüntette fel összetartozásuknak megfelelő rajzszerű elrendezésben. A szabvány kitért a tizedes osztályozású rajzsámozásra, amely esetében a rajzkönyvek (rajznyilvántartó) helyett *rajzkartoték* használatát írta elő.

A szabványban külön fejezet foglalkozott a rajzügyvitel kérdéseivel; meghatározták – többek között – a rajztípusokat (eredeti, transzparens, másolat stb.), valamint a rajztár feladatait. Eszerint a rajzügyvitel vezetésére szolgáló rajztár tárolja, nyilvántartja az eredeti és eredetiként kezelendő rajzokat, jegyzékeket és utasítás szerint fénymásolhatja azokat, a fénymásolatokat elosztja, változás esetén kicseréli. Az egyes osztályok, műhelyek csak fénymásolatokat kezelhetnek. A szabvány szerint az eredeti rajzok csak elismervény mellett adhatók ki a rajztárból. Végül, de nem utolsónak a rajzmódosítások kapcsán az MNOSZ 10-52 szabvány rögzítette, hogy a rajzon külön rovatot célszerű hagyni a módosításokra, illetve a módosítások részletes ismertetésére a rajztól egy külön űrlap – az ún. módosítási értesítő – készítendő.

A megjelenés után közel húsz évvel később sor került az MNOSZ 10-52 szabvány felülvizsgálatára, és a géprajzra vonatkozó új szabványsorozat kiadására, amikor is a korábbi szabványt hat különálló szabványra bontották szét. Az MSZ 10/1-71 szabvány ismételten meghatározta a műszaki rajz, illetve külön a géprajz fogalmát is, így a műszaki rajz „valamely műszaki gondolat rajzban való közlésének eszköze, egyezményes jelölési módszerek alkalmazásával”, míg a géprajz „a gépípar területén használt műszaki rajz”. A korábbival szemben ekkor a rajzokat tagolás nélkül, összesen 59 cím alatt összegyűjtve sorolták fel. A részletes géprajzi lista összeállítását részben a megelőző két évtized során külön-külön született és egy-egy rajzfajtát leíró szabványok életbe lépése, részben pedig

a hatvanas évektől meginduló KGST-szintű szabványosítás és egységesítés is indokolta.¹⁶ Míg bizonyos rajztípusokat, megfelelő utalás mellett összevontak (például a különböző összeállítási rajzokat egyetlen definícióban adták meg), addig más rajzokat külön-külön is meghatározásokkal láttak el.¹⁷

Egy évtizeddel később a géprajzok típusairól új szabványt adtak ki (MSZ 10/3-84), amely már szakterületi felosztás szerint sorolta fel a rajzokat (az altípusokkal együtt összesen 63 fajtát). Az ott alkalmazott besorolás segít megérteni a rajzkészítés és rajzhasználat különböző fázisait és céljait, így érdemes röviden felidézni az ott rögzítetteket. A szabványban alkalmazott tipológia szerint a rajzok lehetnek: *1. elvi rajzok (vázlatok); 2. szerkesztési rajzok; 3. gyártási rajzok; 4. üzembehelyezési rajzok; 5. üzemeltetési rajzok.* Az elvi rajzok közé tartoztak például a blokkvázlat (a gyártmány fő működési egységeit elvi szinten tartalmazó vázlat), a funkcionális vázlat, a folyamatábra, a jellegrajz (csak a főbb elemeket tartalmazó rajz, amely rendszerint a műszaki leírás része), az ajánlati rajz (műszaki ajánlatot szemléletessé tevő rajz, a fő paraméterekkel) stb. A szerkesztési rajzokhoz tartozott az összeállítási rajzok csoportja: a gyártmány-, főcsoport-, csoport-összeállítási rajzok, a részösszeállítási rajz (egy tételként szereplő összetett szerkezeti elem összeállítási rajza), a méretezett összeállítási rajz, a formaterv stb. A gyártási rajzokhoz sorolták az alkatrészrajzot (az alkatrészt elkészítése utáni, szerelésre kész állapotában ábrázoló rajz, amely egyértelmű adatokat nyújt az ellenőrzéshez, szereléshez, átvételhez), a munkadarabrajzokat (kovácsrajz, öntvényrajz), a technológiai rajzokat (műveleti rajz), a szerelési rajzokat stb. Az üzembehelyezési rajzok csoportját képezték az elrendezési, elhelyezési, gépalapozási rajzok, végül az üzemeltetési rajzokhoz a kezelési, karbantartási, javítási rajzok tartoztak.

A géprajzokat érintő általános szabályozás a nyolcvanas évek végén újabb módosításon esett át, amikor is beillesztették az adathordozók kapcsán az akkor már hosszú évekre visszatekintő számítógépes műszaki rajz fogalmát is (számítógépes eszközökkel a rajzokra vonatkozó előírások figyelembevételével, tartós formában – nem csak képernyőn – megjelenített rajz, MSZ 10/1-1988). A rendszerváltással és a magyar gazdaság irányváltásával összhangban azonban a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet (ISO) által kidolgozott szabványoknak a magyar szabályozási rendszerbe történő átvétele, honosítása és beépítése kezdődött meg. A nemzetközi szervezet szabványai ugyanakkor a szocializmus időszakához képest kevésbé részletekbe menően rögzítették a műszaki

¹⁶ Az írás nem foglalkozik teljes körűen a géprajzokat és a műszaki dokumentációt érintő minden (KGST és hazai) szabvánnyal, ehhez lásd: Magyar, 1979; Magyar, 1984. Annyit fontos megemlíteni, hogy a műhelyrajzokról (kivitelezési rajzokról) szóló MSZ 7841-62 szabvány külön meghatározta, hogy a gyártmány valamennyi alkatrészéről külön-külön alkatrészrajzot, míg a szerkezeti egységekről és a gyártmányról összeállítási rajzot kell készíteni. A kivitelezési rajzok a különálló jegyzékekkel, kiegészítő műszaki előírásokkal együttesen képezték a gyártmány kiviteli tervdokumentációját. A szabvány módosításához ld. MSZ 7841-71 és MSZ 7841:1991.

¹⁷ A „gépipari rajzdokumentáció” szabványsorozathoz tartozott még az MSZ 10/2-71, MSZ 10/3-72, MSZ 10/4-73, MSZ 10/5-73, MSZ 10/6-75 szabvány, de mivel ezek – jelen cikk szempontjából – jelentős átfedésben vannak a korábban elmondottakkal, így részletes ismertetésüktől eltekintek.

dokumentáció jellemzőit: az 1995-ben életbe léptetett MSZ ISO 10209-1:1995 szabvány az általános szakkifejezések mellett összesen 22 pontban sorolta fel a rajzok fajtáját, és mellékletként a rajzokra, műszaki dokumentumokra vonatkozó szakkifejezések többnyelvű (angol, német, francia stb.) felsorolását adta. Ettől az időponttól kezdve az ISO szabvány(ok) módosításai jelölik ki a műszaki rajzok definíciós keretét, majd egyre inkább a számítógépes tervező és gyártási programokhoz (CAD/CAM) kapcsolódó előírások kerültek előtérbe; ezek bemutatásától azonban, mivel kívül esnek jelen vizsgálódás időintervallumán, eltekintek.

Rajzszámozásra vonatkozó előírások a járműiparban

A műszaki rajztárak megértéséhez a fontosabb rajztípusok, a rajzokhoz kapcsolódó más dokumentumok (darabjegyzékek, utasítások stb.) ismertetése mellett elengedhetetlen a rajznyilvántartásra vonatkozó előírások ismerete is. Az államosítás utáni MNOSZ 10-52 szabvány kitért a rajzszámozási rendszerekre, megkülönböztetve a folyószámos rajzszámozás mellett – ahol az egyes rajzok a rajzkönyvből vett folyószámot kapják – a járműiparban elterjedt ún. utaló (vagy tizedes osztályozású) rajzszámozást, amely-nél a rajzszám egyes számjegyeinek külön jelentése van. Hogy pontosan mit is jelentett ez a gyakorlatban, azt a nem sokkal később kiadott MNOSZ 4891-52 sz. szabvány példákkal is illusztrálta, megpróbálva elősegíteni a „gép- és vasszerkezetgyártásban” a rajzszámképzés egységes gyakorlatának kialakulását és elterjedését. Ezt a szabványt vette alapul és finomította kifejezetten a közúti járműgyártásra előírva a Kohó- és Gépipari Minisztérium (KGM) szakmai szabványa 1960-ban, majd 1965-ben.¹⁸

A KGMSZ 50.0101-65 sz. szabványa kötelező jellegű volt az Autó-és Traktoripari Tröszt minden egyes vállalata, intézménye számára, míg a KGM többi vállalatainak ajánlott volt az alkalmazása.¹⁹ Az ágazati előírás konkrét példákon, részletes magyarázat mellett ismertette a teljes rajzszám felépítését, illetve annak részeit. A rajzszám első elemének – az ún. egységes árulistanak – a tervezés és gyártás szempontjából nem volt jelentősége, így annak ismertetése kimaradt a szabványból, de a rajzszám második (ötjegyű) és harmadik (négy plusz három jegyből álló) eleme pontos meghatározást kapott az alábbi konkrét példán: 613.01-1622-136. Az ötjegyű elemből az első három jegy a típusszámot, a második kettő a típusváltozatot jelölte. A típusváltozat esetében, ha 00-ra végződött a kétjegyű szám, akkor az a kísérleti, illetve prototípus megjelölésére szolgált. A gyártmányról kivitelezés céljára készült összeállítási rajzon a típus- és típusváltozat-szám után a (hétjegyű) rajzszámot 0-val kellett kitölteni. A kísérleti gyártás céljára szolgáló rajzokon a típusszám elé kötőjellel elválasztott K betűt, a prototípusokhoz készült rajzokon P betűt kellett írni.²⁰ Ugyanez volt igaz akkor is, ha valamely gyártmányról aján-

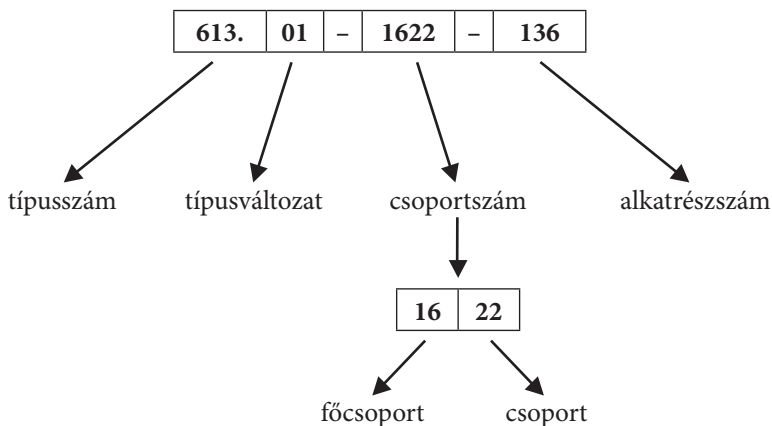
¹⁸ Az 1960-ban kiadott KGMSZ 5.01.01-60 sz. szabványt nem sikerült fellelni, valószínűsíthető azonban, hogy a két szabvány számos ponton azonos volt egymással.

¹⁹ A Tröszt alá ebben az időben a Csepel Autógyár, az Ikarus Karosszéria és Járműgyár, a Vörös Csillag Traktorgyár, a Gödöllői Gépgyár és a Járműfejlesztési Intézet tartozott.

²⁰ Egy adott gyártmány fejlesztésének-gyártásának folyamatában először elkészül a kísérleti gyárt-

lati (A), vázlat (V) vagy jellegrajzot (J) stb. kellett készíteni, de ebben az esetben a rajzszám többi részét nem lehetett kitölteni. A szabvány kategorikusan tiltotta a sorozatgyártáshoz betűjellel ellátott rajzok felhasználását.

A típus és típusváltozat mellett a rajzszámrészt egy négyjegyű csoportszámból és egy háromjegyű alkatrészszámból tevődött össze. A négyjegyű szám első két jegye a főcsoport, a második kettő a főcsoporton belüli csoport számát jelentette. Hogy könnyebben megérthető legyen a rajzszám felépítése, célszerű röviden, néhány példán keresztül bemutatni az egyes főcsoportok, illetve csoportok beosztását. A szabvány összesen 57 főcsoportot különböztetett meg egymástól, egyben lehetőséget adva bizonyos főcsoportok bővítésére is. A decimális rendszer logikája alapján az 1000-es szám mindig a motor főcsoportot, az 1100 a tengelykapcsoló főcsoportot, az 1400 a kipufogórendszert, a 2100-as szám a sebességváltóművet, a 3000-es szám a segédfutóművet stb. jelentette egészen 9700-ig bezárólag, amely a „szekrény elektromos vezetékeket” foglalta magában. Az 1000-es (motor) főcsoporton belül az 1001-es szám a forgattyúházat, az 1002-es a forgattyútengelyt és lendkereket, az 1005-ös a vezérmű csoportot stb. takarta vagy – más példánál maradva – a 4400-as szám a vezetőfülke főcsoportot jelentette, azon belül a 4401 a vezetőfülke beépítését, a 4402 a ház- és lemezszerkezetet, a 4403 a szerelvényfalat, a 4404 a műszerfalat, a 4405 a sebességváltó burkolata csoportot és így tovább. A szabvány részletesen felsorolta a fix főcsoportokat és csoportszámokat, ugyanakkor teret engedett a helyi-vállalati igényeknek is bizonyos számkeretek szabadon hagyásával. A szabványban rögzített fix főcsoportszámok és csoportszámok mindegyik – nem csak tröshti felügyelet alá tartozó – közúti járműgyártással foglalkozó vállalatnál elméletileg ugyanazt jelentették.



mány, utána a néhány darabos prototípus, majd az egy-két tucat darabból álló nullszeria és azt követően indul meg a tényleges szériagyártás.

A rajzszerkesztés utolsó három jegyből álló része az alkatrészszámot jelentette. Az alkatrészszám esetében a 000 végződésű rajzszerkesztés mindig az adott főcsoport, illetve a csoport összeállítási rajzát jelentette, amelyet akkor kellett készíteni, ha a főcsoport, illetve a csoport egy szerkezeti egységet alkotott. Az alkatrészrajzokon belül a részösszeállítási rajzok számára a 0-ra végződő számokat kellett fenntartani. Az összeállítási rajzok, s az alkatrészrajzok mellett a szabvány érintette a teljes rajz szerkesztését is. A teljes rajz a több munkadarabból álló, ám csak roncsolással bontható alkatrészt ábrázolta, de mivel ezek a szerkesztési típusok alapján nem különböztek el az alkatrészrajzoktól, megkülönböztetésükre a szabvány előírta, hogy a teljes rajzok szerkesztését szögletes keretbe kell foglalni. Végül, de nem utolsónak sorban a szabvány rögzítette, hogy a csoport-összeállítási rajzok szerkesztését lekerekített keretben, a részösszeállítási rajzok szerkesztését szögletes keretben kell megadni. A szerkesztésekre vonatkozó előírások alapján tehát a közúti járműgyártásban az alábbiak szerint épült fel – a szabvány eredeti példájához visszatérve – egy műszaki szerkesztés: 613.01-1622-136, ahol a 613 a típus, 01 a típusváltozat, 1622 a főcsoport és csoport, míg a 136 az alkatrész szerkesztését jelentette. A rajzok egymás közötti viszonyát, egymáshoz való kapcsolódását, hierarchiáját rögzítő szabványt minden vállalat bevezette, és saját gyártási profiljához igazítva életbe is léptette.²¹

Az Ikarus műszaki rajztára és mikrofilmgyűjteménye

A géprajzokról, a közúti járműgyártásban használatos szerkesztésről elmondottak után érdemes vázolni a Ikarus Karosszéria- és Járműgyár műszaki rajztárának, illetve mikrofilmgyűjteményének jellemzőit, illetve rövid történetét.²² Az elődállalat, az Uhri Testvérek Autókarosszéria és Járműgyár államosítás, illetve háború előtti időszakából nem maradtak fenn műszaki rajzok, több okból kifolyólag sem: egyrészt a cégnél a háború kezdetéig az egyedi vagy kis sorozatú karosszériák gyártása volt hangsúlyos, ahol a korabeli gyártási feltételek mellett az egy-egy alvázra készített karosszéria előállításához nem készült részletes dokumentáció.²³ Másrészt a háborús események miatt va-

²¹ A hivatkozott szabvány a hetvenes évek közepéig volt hivatalosan érvényben, de a gyakorlatban az ott lefektetett szerkesztésmódszer alapjai a hazai közúti járműgyártásban a kilencvenes évekig megmaradtak, sőt az Ikarus egész működése során ezt a szerkesztésmódszert alkalmazta. Az ágazati szabványt az Ikarusnál vállalati szabványként is kiadták IVSZ /IK/ 99003-72. számon (autóbuszok szerkesztési rendszere), amelyet rendszeresen frissítettek az újonnan bejegyzett (fő)csoportszámokkal. Az Ikarussal szemben diverzifikáltabb gyártási profilú Rába Magyar Vagon és Gépgyárban a fenti szabványt követő, de a későbbiekben több ponton módosított és használt szerkesztésmódszerhez lásd: Szabó, 2019. A szerkesztés mellett külön ágazati szabvány született KGSZ 50.0102-66. számon a darabjegyzék egységes kiállítási módjáról, illetve a KGSZ 50.0103-66. számon a rajzváltozások ügyviteléről.

²² Az Ikarus cég történetéhez Jenei-Szekeres, 1981; Gerlei-Kukla-Lovász, 2008; Bódy 2019. Az autóbuszgyártás (közúti járműprogram) programjának ellentmondásairól, a vállalatok közötti kapcsolatok és a minisztériumi irányítás „sajátosságairól” Bauer et. al. 1978, Bauer–Soós, 1980. Az autóbuszgyártás fontosabb műszaki-fejlesztési problémáihhoz lásd az évtizedeken keresztül elsődleges publikációs fórumot jelentő Járművek és Mezőgazdasági Gépek című szaklap évfolyamait.

²³ A műszaki rajzok és dokumentáció részletességét és terjedelmét mindig meghatározza a gyártás jellege, amely lehet egyedi, kis- vagy nagysorozatú, illetve tömeggyártás.

lószerűleg a meglévő rajzállomány is jelentős veszteségeket szenvedhetett el a Hungária körúti telephelyen. Ez lehet a magyarázat arra, hogy a hadiipari gyártásba bekapcsolódó, már nagyobb szériák gyártását is végző cégnél nem maradtak meg – jelentőségük ellenére – a kapcsolódó rajzok. A háború befejezését követően az Uhri Testvéreknél főként javítási-szerelési munkálatok kerültek előtérbe, ahol valószínűsíthetően nem rajzok, hanem a rendelkezésre álló alapanyagok alapján történt a javítás, gyakran szükségmegoldásokkal. Ha maradtak is fenn háború előtti rajzok, azok összekeveredhettek az ötvenes évek kaotikus viszonyai között, így legkésőbb a hatvanas években végzett rajztári rendezés során selejtezhették őket.

Az Ikarus Központi Rajztárában²⁴ a hatvanas évek közepén jelentős átalakításra, bővítésre került sor, amit egy típusszám, illetve rajzszám szerinti összerendezés követett. Ennek megértéséhez célszerű áttekinteni az államosítás utáni rajzok rendszerét az Ikarusnál. 1947–48 után az egyes járműveket, nagyobb szerkezeti egységeket nem típusszám, hanem rajzszám alapján tartották nyilván. Az egyes típusokhoz tartozó dokumentumok között terjedelem szempontjából jelentős eltérés figyelhető meg, miután a rajzdokumentáció részletezettségét és rendjét alapvetően befolyásolta, hogy egy-egy típushoz kapcsolódóan milyen feladattal bízták meg az Ikarust. Az ötvenes évek közepéig ugyanis a gyártás jelentősebb részét speciális járművek (például tűzoltóautók, tejszállító, bútorszállító kocsik stb.), katonai járművek, tehergépkocsik hol csak bizonyos elemeinek, hol teljes karosszériájának építése, illetve autóhűtők gyártása tette ki, az autóbuszgyártás a vállalat termelési profiljában csak az évtized közepén került túlsúlyba. Mindemellett az egyes járművekhez tartozó rajzállomány terjedelmét maga a gyártás volumene is jelentősen befolyásolta. Az ötvenes évek végéig A betűvel jelölték az autóbuszgyártás rajzdokumentációját (A01-A156), amely nemcsak a megvalósult és gyártásba kerülő autóbusztípusokat és típusváltozatokat (például A54 rajzszám – Ik-30 típus, A60 rajzszám – Ik-55 típus, A66 rajzszám – Ik-66 típus stb.), hanem mindazokat a járművek jelölését is magában foglalta, amelyeknek a tényleges gyártásra különböző okokból nem került sor, így nem kaptak típusszámot.

Míg az A jelű rajzok az autóbuszok rajzait, addig a H sorozat a katonai járművekre vonatkozó rajzokat foglalta magában a rajztárban. Külön sorozatot képeztek a felépítmények (F), a külön alkatrészek (K), az öntvények (Ö), a profilok (P), a speciális alkatrészek (Sp), a pótkocsik (2P, 4P), valamint a tehergépjárművek (T), az üzemanyagtartályok (St), a vízűtők (Z) stb., mindegyik a megrendelés nagyságától, illetve a konstrukciótól függően változó részletezettségű rajzokkal és rajzszámi tagoltsággal. Ekkoriban a rajzszámozás rendszerének még nem alakult ki egységes gyakorlata, de egy-egy típuson belül áttekinthető, egyszerűsített tizedes tagolást alkalmaztak, ahol a rajzszámképet hol kötőjellel, hol vesszővel, illetve ezek kombinációjával tagolták. Ez a rendszer működött az ötvenes évek végéig. Ekkorra azonban az Ikarusnál az autóbuszgyártás került túlsúlyba, és megindult az autóbuszok nagy sorozatú gyártása, ami maga után vonta egy

²⁴ A Központi Rajztár mellett az egyes gyáregységeknek is volt saját rajztáruk, amelyek azonban csak a gyártáshoz szükséges aktuális másolatokat őrizték.

jóval részletesebben kidolgozott, következetesebben alkalmazott rajkszámozási és kezelési rendszer kiépítését is.²⁵ Ennek első eleme az Ik-31, illetve az Ik-55 és Ik-66 típusú autóbuszoknál figyelhető meg: míg eredetileg A számon készültek az ötvenes évek első felében a rajzok, 1959 után – a tömeges gyártás megindulásával – már a részletesen idézett 1965-ös ágazati szabványban rögzített rajkszámozás és kezelés lett az irányadó.²⁶ A korábbi rajkszámozási rendszert módosították, mégpedig úgy, hogy a korábbi, típusonként változó, és hol vesszővel, hol ponttal tagolt rajzszám egy részét összevonták. A rajz kezdőszáma az autóbusz típusa lett, amelyet a típusváltozat száma követett (031.21). Ezután egy négy tagból álló számcsoporthoz (a főcsoport- és a csoportszám) következett, amely korábban gyakran két-két tagból állt. Ezt követte az adott alkatrész három tagból álló száma. Ekkortól a rajzokat már típusszámok, típusváltozatok szerint tartották nyilván, ami egészen a gyártás ezredforduló utáni befejezéséig érvényben maradt.²⁷

A már korábban említett rajztári rendezést követően az Ikarus 1967-ben szerzett be egy Mikrobox mikrofilmfelvevő és visszanyagító gépet a Központi Rajztárba, ahol 1968-tól kezdték meg a műszaki rajzok fényképezését.²⁸ A Műszaki dokumentációs osztály, majd a Gyártmánydokumentációs osztály keretében működő Központi Rajztár alapvetően 35 mm-es filmre másolta a rajzokat. Elsőként a kurrens, gyártásban lévő típusok rajzait vették filmre. Az egyes típusokra vonatkozó teljes rajzdokumentáció felvételét követően megindult a rajzok selejtezése is a rajztári helyhiány csökkentése érdekében.²⁹ A mikrofilmzés a budapesti gyárban egészen a nyolcvanas évek végéig zajlott, a székesfehérvári rajztár anyagát (az ott fejlesztett és gyártott típusok rajzait) pedig 1990-ig vitték filmre. A bő két évtized alatt száznál is több autóbustípus, illetve azok különböző

²⁵ Az 1948 utáni autóbuszgyártás és -értékesítés adataihoz típusonként, évenkénti és országokkénti bontásban: Gerlei–Kukla–Lovász, 2008: 337–350.

²⁶ Valószínűsíthető lehet, hogy az Ikarus ekkoriban kidolgozott rajzképzési gyakorlatát finomították és emelték később az ágazati szabvány szintjére. Sajnos a rajzkezelésről ekkoriban készült utasításokat nem sikerült fellelni, így csak a fennmaradt rajzokból lehet visszakövetkeztetni arra.

²⁷ Ugyan a típusszámok jelentették a fő rendezési pontot az Ikarus Központi Rajztárában, de emellett mindig voltak olyan rajzok, amelyek nem voltak beilleszthetők a rendszerbe: például a 910-zel kezdődő rajzszám nem típust, hanem a több típusnál is felhasznált általános alkatrészeket jelentette, vagy betűkkel jelölték a speciális gyártmányok, a szellőzők, a szovjet mellő futómű stb. rajzait, de ez utóbbiak nagyságrendileg eltörpültek a típus szerint kezelt rajzok mennyiségétől.

²⁸ Ahhoz, hogy pontosan el lehessen helyezni a rajzanyagot, illetve az arról készített mikrofilmgyűjteményt a vállalati műszaki dokumentáció egészen belül, érdemes felidézni az erre vonatkozó vállalati szabályozást. A *műszaki dokumentáció* a vállalati értelmezésben az alábbi részekből tevődött össze: első része az *ajánlati műszaki dokumentáció* volt (ajánlati műszaki leírás, jellegrajz), második eleme az összeállítási rajzokat, az alkatrészejt, a rajz nélküli egységeket, a darab- és csoportjegyzékeket stb. magában foglaló *konstrukciós dokumentáció* állt. A műszaki dokumentáció harmadik – az előbbivel szoros összefüggésben lévő – elemét a *technológiai dokumentáció* képezte (műveletterv, gyártási darabjegyzék-csoportjegyzék, műveleti utasítás, számítógépes fajlagos jegyzék), ezt követte az *üzemeltetési dokumentáció* (kezelési, karbantartási, javítási utasítás, pótalkatrész-katalógus), majd a sort az *ideiglenes műszaki változási értesítő* zárta. Összefoglalóan lásd MNL OL XXIX-F-187 1/1983.sz. Műszaki igazgatási utasítás

²⁹ Ikarus 1968. július 10., 4., ugyanakkor nem a teljes mikrofilmzett anyagot, csak annak bizonyos részeit selejtezték le.

típusváltozatai, több tucat tehergépkocsi és száznál is több speciális járműfelépítmény rajzanyagát fotózták be. Az egyes rajzokról készített felvételeket kockánként szétvágvá, rajzsám szerint külön-külön tasakokban helyezték el (filmtároló szekrényekben), és szolgálták ki a napi igényeket. Az Ikarus budapesti gyáranak 2000-ben történt bezárásával a szekrényeket Székesfehérvárra szállították, azonban az azokban tárolt filmek valószínűleg már a budapesti gyártelepen belüli mozgatók során összekeveredtek, így az Ikarus utódvállalata sem tudta felhasználni azokat az elmúlt két évtizedben.³⁰

Ebből a helyzetből jelentett kiutat a mikrofilmgyűjtemény átadása és rendezése a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum Archivumában. Az értékelésnél fontos szempont volt, hogy – szemben más hazai őrzőhelyek szelektálási gyakorlatával – a teljes, az államosítástól a rendszerváltás időszakáig terjedő gyűjteményt befogadják, így a magyarországi közúti járműgyártás meghatározó jelentőségű műszaki irategyüttese a lehetőségekhez képest a maga teljességében fennmaradjon. Ugyanakkor már az átvételnél mérlegelni kellett, hogy az intézmény képes-e megfelelő erőforrásokat biztosítani a filmek rendezésére úgy, hogy a gyűjtemény belátható időn belül mindenki számára használhatóvá és kutathatóvá váljon. Maga a filmgyűjtemény összerendezése közel sem volt magától értetődő, a több mint 170 000 tasak³¹ rendszerezése és használhatóvá tétele csak kisebb etapokban történhetett. A rendezésben – különböző időpontokban és eltérő mélységig – a múzeum archivumának több munkatársa, múzeumi önkéntesek, az Ikarus egykori szakemberei, illetve a járműfelújításokban érdekelt partnerintézmények (BKV, Volánbusz, Légi közlekedési Kulturális Központ) képviselői vettek részt. Az utóbbi szereplők elsődlegesen a járműflottájuk felújításához kapcsolódó felvételekért cserébe kapcsolódtak be az egy-egy típushoz tartozó filmek összerendezésébe. Ily módon az Ikarus rajztárának mikrofilmgyűjteménye kiváló lehetőséget adott arra, hogy a felvételek rendezésével egyidejűleg jussanak érvényre a közúti járműgyártás kiemelt irategyüttesének professzionális őrzésével és kezelésével kapcsolatban felmerülő általános szempontok, a Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum intézményi szintű gyűjteménygyarapítási elképzelései és az iparági szereplők közvetlen igényei.

Források és szakirodalom

- MMKM TEMGY 2020.5.1 = Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum Témagyűjtemény
– Korbuly család archivuma
MMKM TEMGY 2022.8.1 = Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum Témagyűjtemény
– Ikarus Archivum

³⁰ Hét szekrény a budapesti, egy szekrény pedig a székesfehérvári rajztár filmjeit tartalmazta. Ezen felül egy külön szekrény szolgált – a jelen írás keretein belül nem tárgyalt, de a nyolcvanas évek végétől bevezetett gyártmányellenőrző könyvek – microfiche gyűjteményének elhelyezésére. A hét budapesti szekrény anyaga keveredett össze az idők folyamán, a többi rész rendezett állapotban volt. A székesfehérvári szekrény anyaga a hét budapesti szekrény összerendezése után került a múzeum őrizetébe.

³¹ A rajzok (felvételek) pontos száma nehezen állapítható meg, ugyanis egy tasakban lehet akár egyetlen kocka, de akár nyolc-tíz összetartozó felvétel is.

MMKM TTOKMGY 2019.2.1 = Magyar Műszaki és Közlekedési Múzeum Technika-történeti Okmánygyűjtemény – Ganz Archívum

MNL OL XXIX-F-187 = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára. Ikarus Karosszéria és Járműgyár Műszaki igazgató

- Alföldi, 1988 = Alföldi Vilma: A vállalati iratkezelés néhány problémája. Az Új Magyar Központi Levéltár Közleményei III. Szerk.: Dóka Klára. Bp., 1988. 113–126.
- Bauer et al., 1978 = Bauer Tamás – Patkós Anna – Soós Károly Attila – Tárnok Éva – Vincze Péter: Járműprogram és gazdaságirányítás. Laikus megfigyelések a gazdaságirányítási rendszer, a vállalkozói kapcsolatok és a műszaki fejlesztés összefüggéseiről. Bp., 1978.
- Bauer–Soós, 1980 = Bauer Tamás – Soós Károly Attila: Kényszerpályák hálójában. Vállalkozói kapcsolatok és műszaki fejlesztés a járműiparban. Vállalati magatartás – vállalati környezet. Szerk.: Tardos Márton. Bp., 1980. 149–184.
- Bódy, 2019 = Bódy Zsombor: Családi vállalkozás – nagyipari vállalat – szocialista technokrácia. Az Uhri Testvérek/Ikarus Karosszéria és Járműgyár gazdaság-, társadalom- és kultúrtörténete. MTA doktori értekezés <https://real-d.mtak.hu/1251/> (A letöltés ideje: 2025. február 18.)
- Buzási, 1978 = Buzási János: A kapitalizmuskori vállalati iratanyag levéltári rendezésének problémái. Levéltári Közlemények, 1978. 48–49. sz. 3–21.
- Cselényi, 2003 = Cselényi Jenő: A vasúti rajztár rendezett, leltározott gyűjteményének jelentősége és gyarapodása. A Közlekedési Múzeum Évkönyve 2001–2002. Szerk.: Hüttl Pál. Bp., 2003. 125–137.
- Dóka, 1998 = Levéltári ismeretek. Oktatási segédanyag a segédlevéltáros és a levéltári kezelő tanfolyamok hallgatói részére. I. rész. Szerk.: Dóka Klára. (Levéltári módszertani és oktatási füzetek 4.) Bp., 1998.
- Endrényi, 1980 = Levéltári ismeretek kézikönyve. Szerk.: Endrényi Ferenc. Bp., 1980.
- Erdélyi, 2016 = Erdélyi Szabolcs: Az MNL Komárom-Esztergom Megyei Levéltárában őrzött műszaki iratok forrásértéke. Levéltári Szemle, 2016. 2. sz. 51–60.
- Erdmann, 1982 = Erdmann Gyula: A vállalati iratkezelés, irattározás az államosítások után. Az Új Magyar Központi Levéltár Közleményei. Szerk.: Káposztás István. Bp., 1982. 29–33.
- Erdmann, 1985 = Erdmann Gyula: Történeti érték szervenként, szervtípusonként. Levéltári Szemle, 1985. 1. sz. 21–36.
- Gerlei–Kukla–Lovász, 2008 = Gerlei Tamás – Kukla László – Lovász György: Az Ikarus évszázados története. Bp., 2008.
- Horváth, 1955 = Horváth József: A Hofherr-Schranz-Clayton-Shuttleworth Mezőgazdasági Gépgyár (Vörös Csillag Traktorgyár) iratanyagának rendezése. Levéltári Híradó, 1955. 3–4. sz. 342–362.
- Ikarus = Ikarus. Az Ikarus Karosszéria- és Járműgyár dolgozóinak lapja

- Jenei, 1970 = Jenei Károly: Az üzemtörténetírás tárgya és levéltári forrásai. Levéltári Szemle, 1970. 2. sz. 335–349.
- Jenei–Szekeres, 1981 = Jenei Károly – Szekeres József: Az IKARUS Karosszéria- és Járműgyár története 1895–1980. Bp., 1981.
- Kiss, 1953 = Kiss László: A vállalati iratkezelésről. Levéltári Híradó, 1953. 2–4. sz. 63–79.
- Köcze, 2020 = Köcze László: Vállalati iratok gyűjtése I. Szabályozások és intézményi keretek a gépipar példáján. Levéltári Szemle, 2020. 3. sz. 33–46.
- Köcze, 2021 = Köcze László: Vállalati iratok gyűjtése II. Szabályozások és intézményi keretek a gépipar példáján. Levéltári Szemle, 2021. 1. sz. 52–65.
- Körmendy, 2009 = Levéltári kézikönyv. Szerk.: Körmendy Lajos. Bp., 2009.
- Körösmezei–Sipos, 2001 = Körösmezei András – Sipos Antalné (összeáll.): Szempon-
tok a közlevéltárak gazdasági szervekkel kapcsolatos gyűjtőterületi munkájának
végzéséhez. Módszertani segédanyag. (Levéltári módszertani és oktatási füzetek 8.)
Bp., 2001.
- Lechner, 1941 = Lechner Egon: Géprajz rövid foglalata. Bp., 1941.
- Magyar, 1979 = Magyar Sándor (szerk.): Műszaki rajz. MSZ szabványgyűjtemények 16.
Bp., 1979.
- Magyar, 1984 = Magyar Sándor (szerk.): Műszaki rajz I. Általános rész. Szabványgyűj-
temények 16/I., Bp., 1984.
- Mészáros 1969 = Mészáros Vince: A műszaki múzeumi adattárak kérdéséhez. Múzeumi
Közlemények, 1969. 2. sz. 85–112.
- Mészáros 1994 = Mészáros Mátyás: A vasúti rajztár gyűjteményei. A Közlekedési Múzeum
Évkönyve IX. 1988–1992. Szerk.: Hüttl Pál. Bp., 1994. 83–95.
- Riedler, 1919 = Riedler, A.: A géprajz. Selmezbánya, 1919.
- Réfi, 1988 = Réfi Oszkó Magdolna: Iratfajták, irattípusok. (Levéltári módszertani füze-
tek 6.) Bp., 1988.
- Réfi, 1990 = Réfi Oszkó Magdolna: Műszaki tervdokumentumok az államosított építő-
iparban. Következtetések a levéltári megőrzésre. (Levéltári módszertani füze-
tek 9.) Bp., 1990.
- Sárközi, 1961 = Sárközi Zoltán: A vállalati irattári rendszerekről. Levéltári Szemle, 1961.
3–4. sz. 187–197.
- Szabó, 2019 = Szabó János: A Rába tehergépkocsi szerkesztések dokumentációs rendje
1967–2015. Kézirat, 2019.
- Szabó, 2023 = Szabó János: A Rába Autóosztályának dokumentumai a Magyar Műszaki
és Közlekedési Múzeumban. Kézirat, 2023.
- Szeibert 2003 = Szeibert János: A hajózási műszaki rajztár gyűjteményei. A Közlekedési
Múzeum Évkönyve 2001–2002. Szerk.: Hüttl Pál. Bp., 2003. 104–111.
- Tárnok, 1986 = Tárnok József (összeáll.): Motorgyártás a Ganz és a Ganz-MÁVAG
gyárban 1889–1986. Kézirat, 1986.
- Weyde, 1895 = Weyde J. Ferenc: A géprajzok előállítása. Utasítás gépgyárak számára ké-
szítendő műszaki rajzoknak célszerű előállítására, sokszorosítására és kezelésére.
Kézikönyv gépgyári rajzolóknak és műszaki iskolák részére. Bp., 1895.

Hivatkozott szabványok

- Kohó- és Gépipari Szakmai Szabvány KGSZ 50.0101-65 Műszaki dokumentáció. Rajzok, jelképek. Bontó rajzolási rendszer, tizedes rajkszámozás a gépjárműiparban, 1965.
- Kohó- és Gépipari Szakmai Szabvány KGSZ 50.0102-66 Műszaki dokumentáció. Rajzok, jelképek. A darabjegyzék egységes kiállítási módja a gépjárműiparban, 1966.
- Kohó- és Gépipari Szakmai Szabvány KGSZ 50.0103-66 Műszaki dokumentáció. Rajzok, jelképek. Rajzváltozások ügyvitele a gépjárműiparban, 1966.
- Magyar Népköztársaság Országos Szabvány MSZ 10/1-1988 Műszaki rajz. Adathor-
dozók, 1988.
- Magyar Népköztársaság Országos Szabvány MSZ 10/3-84 Műszaki rajz. Géprajzfajták,
1984.
- Magyar Népköztársasági Országos Szabvány MNOSZ 10-52 Műszaki rajz. Géprajz.
Rajzok, jegyzékek és ügyvitelük. Fogalommeghatározások, irányelvek, 1952.
- Magyar Népköztársasági Országos Szabvány MNOSZ 4891-52 A bontó rajzolási rend-
szer tizedes rajkszámozásának irányelvei, 1952.
- Magyar Népköztársasági Országos Szabvány MSZ 7841-62 Műszaki rajz. Géprajz.
Műhelyrajzok (kivitelezési rajzok) általános követelményei, 1962.
- Magyar Népköztársasági Országos Szabvány MSZ 7841-71 Műszaki rajz. Géprajz.
Műhelyrajzok (kivitelezési rajzok). Általános követelmények, 1971.
- Magyar Népköztársasági Országos Szabvány MSZ 10/1-71 Műszaki rajz. Géprajz. Rajzok,
jegyzékek és ügyvitelük. Rajzfajták, 1971.
- Magyar Népköztársasági Országos Szabvány MSZ 10/2-72 Műszaki rajz. Géprajz. Rajzok,
jegyzékek és ügyvitelük. A rajzok és jegyzékek tárgya, 1972.
- Magyar Népköztársasági Országos Szabvány MSZ 10/3-72 Műszaki rajz. Géprajz. Rajzok,
jegyzékek és ügyvitelük. Jegyzékek, utasítások, ismertetők, 1972.
- Magyar Népköztársasági Országos Szabvány MSZ 10/4-73 Műszaki rajz. Géprajz. Rajzok,
jegyzékek és ügyvitelük. Rajzkészítési rendszerek, 1973.
- Magyar Népköztársasági Országos Szabvány MSZ 10/5-73 Műszaki rajz. Géprajz. Rajzok,
jegyzékek és ügyvitelük. Rajkszámozási rendszerek, 1973.
- Magyar Népköztársasági Országos Szabvány MSZ 10/6-75 Műszaki rajz. Géprajz. Rajzok,
jegyzékek és ügyvitelük. Rajzmódosítás fogalommeghatározásai, 1975.
- Magyar Országos Szabvány MOSZ 10 Műszaki rajzok. Általános rész, 1934.
- MSZ 7841:1991 Műhelyrajzok általános előírásai, 1991.
- MSZ ISO 10209-1:1995 Termékek műszaki dokumentációja. Fogalom meghatározá-
sok. 1. rész: A műszaki rajzok szakkifejezései: általános szakkifejezések és rajz-
típusok, 1995.

Csermelyi József

Kutatószolgálat „vendégségben”*

Jelen írás abból a megfontolásból született, hogy a körülmények kevésbé szerencsés összjátéka folytán hazánkban több olyan eset is előfordul, amikor egy levéltári anyagot az azt egykor őrző vagy befogadására illetékességből kijelölt levéltár raktárkapacitásának hiánya vagy lecsökkenése miatt befogadni vagy tovább őrizni nem képes, ezért más helyen kell azt raktározni. Az ilyen körülmények korábban azt jelentették, hogy a szóban forgó iratanyag kutatását fel kellett függeszteni a raktározási kérdés megoldásáig, azonban szerencsére manapság a nehéz helyzetbe került levéltárak némelyike sikeresen meg tudja oldani az elszállított iratok kutatását a raktározási helyszínen.

Az alábbiakban két ilyen intézmény megoldásairól lesz szó, az egyik a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), a másik az Evangélikus Országos Gyűjtemény levéltári tagintézménye, az Evangélikus Országos Levéltár (EOL). A két, részletebben kifejtendő példa mellett említem, hogy a 2019. január 23-án történt tragikus emlékü tüzeset után hasonló helyzetbe került a Dunamelléki Református Egyházkerület Ráday Levéltára is, ám utóbbi eset kimerítőbb ismertetésétől eltekintek, mivel az általuk alkalmazott megoldások sok tekintetben az Evangélikus Országos Levéltár megoldásaira hasonlítanak.¹

Fontos tudni, hogy mi vezetett a jelenleg is fennálló szituáció kialakulásához. Az MNL OL esetében a szakszervezeti iratok elhelyezéséről van szó. Az 1964-ben létrehozott² és 1971-ben szaklevéltárrá nyilvánított³ szakszervezeti levéltár (Szakszervezetek Országos Tanácsának Levéltára, később Szakszervezetek Központi Levéltára – SZKL) megélte ugyan az 1995. évi levéltári törvény (1995. évi LXVI. tc.) hatályba lépését, amelynek értelmében nyilvános magánlevéltárnak minősült, azonban 1998-ban mint önállóan működő intézmény megszűnt, iratanyagát pedig a Magyar Szakszervezetek Országos Szövetsége letétként átadta a Politikatörténeti Intézet Levéltárának, amely azóta viseli a Politikatörténeti és Szakszervezeti Levéltár nevet. A levéltári törvény 2012. évi módosítása kimondta a Szakszervezetek Országos Tanácsa (SZOT), a szakszervezeti tanácsok

* Az MNL OL szakszervezeti iratanyagának kutatásával kapcsolatos, máshol fel nem lelhető adatokat az iratanyag referensének, Antal Róbert Istvánnak szeretném megköszönni.

¹ A témában a Magyarországi Egyházi Levéltárosok Egyesületének 2022. évi budapesti vándorgyűlésén Szatmári Judit tartott előadást A református levéltárügy Budapesten címmel.

² Lakos, 2009: 302.

³ Uo. 308., vö.: MNL OL M-SZKL 6.1. A Művelődésügyi Minisztérium átírta a Szakszervezetek Országos Tanácsa Elnökségéhez a Szakszervezetek Országos Tanácsa Levéltárának szaklevéltárrá való elismeréséről.

és az ágazati szakszervezetek 1944–1989 között keletkezett iratainak állami tulajdonba vételét és az MNL OL-ban való elhelyezését,⁴ hivatkozva azok közirati jellegére, illetve a SZOT egykori jogalkotói szerepére.⁵ A jogszabály végrehajtása azonban olyan időszakban történt, amikor az OL maga is fokozottan szembesült raktárkapacitása elégtelenségével. Ismert, hogy 2016–2017 folyamán a levéltárnak ki kellett ürítenie Hess András téri telephelyét. Ez a változás pedig nagyban érintette az 1945 utáni Politikai Kormány-szervek Főosztályát, amelyhez a szakszervezeti iratok illetékességből kerültek.⁶ A főosztály – jelenlegi nevén 1945 utáni Politikai Kormány-szervek és Pártiratok Osztálya – sem Óbudán, sem a Daróczi utcai telephelyen nem rendelkezett elegendő raktári kapacitással a 3000 ifm szakszervezeti iratanyag tárolásához, ezért annak egyik részét – az ágazati szakszervezetek iratait – 2023-ig Budapest Főváros Levéltárának (BFL) egyik raktárában tárolták, másik részét az Alkotmány utcában, a Politikatörténeti Levéltár egykori székhelyén, majd ezeket két lépcsőben átszállították az MNL Pest Vármegyei Levéltárának (MNL PVL) nemrégiben felújított épületébe.

Jelenleg a teljes iratanyag az MNL PVL-ben⁷ található, egy első emeleti és egy pince-szinti raktárban. Kutatási szándék esetén – az iratanyagot kímélendő – mellőzik a kikért raktári egységek átszállítását az OL kutatótermébe, kutatásra tehát a vármegyei levéltár kutatótermében van lehetőség. A kutatószolgálati munka megoszlik az OL és a PVL munkatársai között – szerencsére a közös intézményi háttér lehetővé teszi a gördülékeny ügyintézkést. A leírási egységek segédlet mezőiben a következő információ fogadja a kutatót: „Az iratanyag őrzési egységekbe rendezett, papíralapú segédlettel van ellátva, amelyhez a referenssel kell felvenni a kapcsolatot.” A referenssel való konzultáció új kutatások esetén elkerülhetetlen, hiszen az Elektronikus Levéltári Portálon (ELP) található elektronikus segédlet nem éri el a tételszintet (a pártarchívumokban és szakszervezeti levéltárakban alkalmazott őrzési egység szintet az ISAD(G) szabvány szerint leginkább tételszintnek lehet megfeleltetni), ezért a megfelelő raktári egységek kiválasztásához a kutatónak szüksége van a fent említett papíralapú segédletekre, amelyeket természetesen digitalizált formátumban fognak a rendelkezésére bocsátani. Kérések leadására az ELP-n keresztül van lehetőség, az SZKL fondjai esetében minden esetben az MNL PVL Vágóhid utcai kutatóterme szerepel a leírási egységek kutatótermi adatmezőjében. Korábban okozott némi problémát, hogy a közvéleményben elterjedt hírek alapján a kutatók tudták, hogy az MNL PVL-be került a szakszervezeti iratanyag, és ebből azt a következtetést vonták le, hogy ott is vették nyilvántartásba, így az MNL PVL levéltári állományának részét képezi. Amikor pedig egyszerű tájékoztatást kért a kutató, akkor

⁴ Szövegét lásd: Magyar Közlöny 2012. évi 180. sz. 37387.

⁵ Az indoklásokhoz bővebben lásd Dékány Szilveszter összefoglalóját és Simon István írását a Köziratok magánkézben? című, 2012. február 7-én megrendezett konferenciáról. Dékány, 2012: 18–21.; Simon, 2012: 21–26., illetve Zalai, 2012: 2–7.

⁶ Cseh, 2018: 12–13.

⁷ A továbbiakban a PVL rövidítést használom, annak ellenére, hogy az intézmény hivatali kapuja (KÉR) és az Elektronikus Levéltári Portál jelen kézirat lezárásakor még a PML rövidítést alkalmazta, lásd: <https://mnl.gov.hu/mnl/pml/elerhetoseg> (Utolsó letöltés: 2024. április 29.)

az MNL PVL kutatószolgálat azzal szembesítette, hogy nincs az őrizetükben szakszervezeti iratanyag. Jelenleg az MNL PVL kutatószolgálat a vizont bármilyen szakszervezeti tárgyú kutatói megkeresést azonnal továbbít az MNL OL szakszervezeti referensének, így a „van szakszervezeti iratanyag, de még sincs” helyzet csapdája elhárult.

A kikért dobozok vagy őrzési egységek⁸ előkészítése az iratanyag referensének vagy kezelőjének a feladata, az MNL PVL munkatársai ebben nem vesznek részt. Noha a kérlőlapok az elektronikus nyilvántartás és a vele összekapcsolt iratkikérő eljárás miatt a korábbinál sokkal egységesebbek, sajnos jelenleg is van lehetőség félreérthetően fogalmazni a raktári egység megadásakor. Volt már rá példa, hogy a kutató dobozszámot adott meg egy olyan iratanyag esetében, amelynek a segédletében csak őrzési egységek számai szerepeltek. Mindazonáltal nem lehet egy ilyen kérést önkényesen őrzési egységként értelmezni, amennyiben kiderül, hogy létezik ilyen sorszámú doboz. Elképzelhető ugyanis, hogy a kutató csupán azért adott meg dobozszámot, mert a kikéréskor nem az aktuális, hivatalos segédlet alapján dolgozott, hanem korábbi kutatási jegyzeteiből, ahol a dobozszámot is feltüntette. Ilyenkor a félreértések elkerülése érdekében legjobb, ha a referens egyeztet az iratanyag kikérőjével. Belföldi kutatóra a szokásos előkészítési szabályok vonatkoznak, külföldről érkező kutató esetében – egyeztetést követően – a referens mérlegelheti, hogy lehetővé tegye számára, hogy az egyik munkanapon kikért iratanyagot már a következő munkanapra előkészíti a szokásos háromnapos várakozási idő helyett.

A kikért iratokat tehát az MNL OL munkatársai juttatják el a kutatásra előkészített iratok átmeneti raktárába, ahonnan az MNL PVL munkatársai bocsátják a kutató rendelkezésére. Amennyiben ideje engedi, a referens szóban is tájékoztatja az MNL PVL kutatószolgálatán dolgozó kollégákat a várható kutatási eset(ek)ről. Erre a scopeArchiv levéltári nyilvántartó program miatt nincs feltétlenül szükség, ugyanis utóbbiak azáltal is értesülnek az előkészítésről, hogy az elektronikus rendszerben a kutatószolgálat-hoz érkezettként jelenik meg a kikért iratanyag. Ezzel párhuzamosan a referens is nyomon tudja követni a státuszváltozásokat, például időben értesül arról, hogy visszavették az anyagot, tehát reponálható. A folyamat utolsó fázisa, amikor a referens meggyőződik arról, hogy a kutatót iratok visszakérültek a helyükre, ilyenkor befejezett státuszra állítja az adott kutatási esetet.

A fenti munka során az iratanyag referensének és kezelőjének meg kell küzdenie néhány nehézséggel. Eleve az 1945 utáni Politikai Kormánysszervek és Pártiratok Osztályának egyik legnagyobb referenciájáról van szó, amelyhez az egykori SZKL-en kívül a Magyar Dolgozók Pártja (MDP) iratanyaga is hozzátartozik. Emellett a referensnek közös kezelőn kell osztania az MSZMP-iratok referensével, amely iratanyag szintén nagy terjedelmű és gyakran kutatott. Mivel a referatúra másik része, az MDP-iratok a Daróczi utcai telephelyen vannak, ezért a munkatársaknak ingáznuk kell a kutatók kiszolgálása érdekében.

⁸ Az őrzési egységeket – fizikai értelemben – változó vastagságú dossziékban tárolják, ezért raktári egységként is megállják a helyüket, azaz önállóan kikérhetők, nem csak dobozonként.

Alternatívaként szóba jöhetne, hogy a referens számára a munkavégzés fő helyszíne a Vágóhid utca (MNL PVL) legyen, de ez ellen szól, hogy ott nem kapott munkaszobát, tehát a raktárban kellene dolgoznia, és sem az általános állományvédelmi és munkaegészségügyi irányelvek, sem pedig a téli hónapok klimatikus viszonyai nem támogatják a rendszeres, napi nyolcórás raktári munkavégzést. Ide kapcsolódik, hogy bizonyos szakszervezeti fondok (például a Szakszervezetek Elméleti Kutatóintézete) esetében még nem vezették fel a dobozcímkékre a törzsszámokat, holott ezzel a lépéssel a kutatói kérések előkészítése során sok időt lehetne spórolni.

Második példánk az EOL Teve utcai telephelye. Az intézmény 2015 eleje óta veszi igénybe a BFL vendégszeretétét és egyik raktárát, mivel az Üllői úti evangélikus székház 2015–2017 között általános felújításon esett át. Az ilyesfajta, levéltárak közötti segítségnyújtás – amely a közlevéltár szabad raktárkapacitásának mértékéig bérleti díj ellenében történik – 2020-ban bekerült a levéltári törvénybe is (13/A. §). Mivel 2015-ben a teljes EOL-állomány a BFL-be került, ezért annak kutathatósága csak úgy valósulhatott meg, hogy a fővárosi levéltár egy munkaszobát is az EOL rendelkezésére bocsátott, s onnantól kezdve egy vagy két levéltáros számára ez az iroda vált munkavégzésük elsődleges helyszínévé. 2017-ben befejeződött az evangélikus székház felújítása, azonban a levéltár állományát nem lehetett teljes mértékben visszaköltöztetni. Ennek oka, hogy a levéltár raktárai már 2015 előtt beteltek, azóta pedig még növekedett is az iratmennyiség, miközben a felújított épületben nem kaptak több raktárat. Ugyan egyes pinchelyiségeket felajánlottak a számukra, ám ezekről a levéltár vezetése állományvédelmi aggályok miatt lemondott.

Nem tartozik szorosan a kutatószolgálathoz, mégis megemlítendő, hogy a Teve utcai munkaszoba véges befogadóképessége miatt aránytalanság áll fenn: hiába van jelenleg a teljes iratállomány 95%-a a bérelt raktárban, ha egyidejűleg öt vagy hat munkatárs⁹ ottani munkavégzése nem lehetséges, mivel ahhoz a szokásosnál jelentősebb munkaszervezési előkészületek kellenének. Ezért több esetben volt rá példa, hogy a munkához szükséges iratanyagot ideiglenesen átszállították inkább a székházba, hogy ott lehessen dolgozni vele.

A BFL-ben tárolt iratok hozzáférhetősége folyamatosan biztosított a fővárosi levéltár kutatótermében. A szakszervezeti iratanyagokhoz hasonlóan az EOL anyagait is teljes mértékben az EOL munkatársai kezelik: ők készítik elő kutatásra, viszik le a kutatószolgálatra, illetve reponálják. A BFL munkatársai abban segédkeznek, hogy az „EOL” felirattal ellátott szekrényekbe előkészített anyagokat a kutatóknak átadják, illetve tőlük visszaveszik. Az MNL OL–MNL PVL viszonyrendszerhez képest a BFL és az EOL között nincs szervezeti összeköttetés, s az EOL nem használja a scopeArchivot, ezért az EOL munkatársai – annak érdekében, hogy nyomon kövessék a kikért iratokat – elsődlegesen a kutatóval tartják fenn a kapcsolatot, kérve őt, hogy telefonon jelezze megérkezését és távozását, illetve e-mailen új kéréseit, valamint akár e-mailen, akár telefonon a munka befejezését. Erre azért van szükség, mert az EOL munkatársainak nem kell

⁹ Az EOL-nak 2024 júliusától hat levéltáros alkalmazottja van.

részt venniük a BFL kutatótermének felügyeletében, csak akkor mennek oda, amikor az iratanyag előkészítése, a kutatók nyilvántartásba vétele, illetve a velük való egyeztetés miatt szükséges, egyébként a munkaszobában vagy a raktárban dolgoznak.

A sikeres együttműködés érdekében szükség van a BFL kutatószolgálatával való állandó szóbeli kapcsolattartásra is. Egyfelől azért, hogy az EOL kutatóit ne vegyék fel a saját nyilvántartásaikba, másfelől pedig azért, hogy megfelelő helyre irányítsák azokat a kutatókat, akik az EOL-t keresve őket és nem az EOL helyben dolgozó munkatársát találják meg. Korábban volt arra is kísérlet – a BFL vezetésének kezdeményezésére –, hogy a kutatási esetek nyilvántartására szolgáló naplót is a BFL kutatótermében helyezték el, illetve vezessék, azonban ez sikertelennek bizonyult, ugyanis a BFL kutatószolgálatán dolgozó munkatársak tengernyi egyéb teendőik mellett nem tudták hatékonyan felügyelni, hogy az EOL kutatói beírják-e magukat az említett naplóba. Azóta ismét az EOL levéltárosai adminisztrálják a kutatónaplót.

Összességként meg lehet állapítani, hogy manapság nem jelent lehetetlen kihívást olyan iratanyagok offline kutathatóságának biztosítása, amelyek nincsenek egy-egy levéltár őrizetében, azonban az ehhez szükséges feltételek biztosítására még szerencsés körülmények mellett is extra erőfeszítések szükségesek. Egy-egy alkalommal ezeket az akadályokat nem nehéz leküzdeni, de a levéltári munka még manapság is jóval hatékonyabb akkor, ha az iratanyag az azt kezelő levéltárosok mellett, „kézközelben” van, nem pedig külső raktárban.

Források és szakirodalom

MNL OL = Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára

M-SZKL = Szakszervezetek Országos Tanácsa iratai

Cseh, 2018 = Cseh Gergő Bendegúz: Beszámoló a Levéltári Szakfelügyelet 2017. évi munkájáról és ellenőrzési tapasztalatáról. Levéltári Szemle, 2018. 1. sz. 7–22.

Dékány, 2012 = Dékány Szilveszter: Magánirat vagy közirat? Konferencia a Magyar Országos Levéltárban. Levéltári Szemle, 2012. 1. sz. 18–21.

Lakos, 2009 = Lakos János: A levéltárügy átalakulása 1950-től 1995-ig. Levéltári kézikönyv. Szerk.: Körmendy Lajos. Budapest, 2009. 300–216.

Simon, 2012 = Simon István: Gondolatok egy konferencia kapcsán. Levéltári Szemle, 2012. 1. sz. 21–24.

Zalai, 2012 = Zalai Katalin: „Levéltárügyi szabadságharc”. Egyenlítő, 2012. 7–8. sz. 2–7.

Tóth Krisztina

Levéltár a város szélén

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem levéltára 2005 és 2024 között

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem (ELTE) levéltárának 2024 utolsó hónapjaiban meg kellett válnia közel két évtizede használt telephelyétől. A kényszerű költözés következményeként iratanyaga egy része – a levéltári munkatársakkal és a levéltári szolgáltatásokkal együtt – a Ferenciek terén lévő könyvtáráépületben, a másik, jelentősebb része pedig egy Budapesttől 20 kilométerre lévő külső raktárban kapott helyet. A költözés általában nemcsak egy pontos és részletes leltár készítésére ad alkalmat, de egyben összegzés, visszatekintés is a lezárult időszak eseményeire és eredményeire. Mivel az ELTE levéltára történetében nem ez az első költözés, hiszen az alapítása óta eltelt 66 évben immár ötödik alkalommal kényszerül új helyen és új körülmények között berendezkedni, nem tartottuk haszontalannak összefoglalni a most hátrahagyott telephely és az elmúlt húsz év történetét.

A Maglódi út 8. története

2005-től kezdve az ELTE levéltára Budapest X. kerületében a Maglódi út 8. szám alatt működött. Az állami kézben lévő, közel 30 000 m² nagyságú terület épületei egy részének az ELTE volt a vagyongazdálkodója. A vagyongazdálkodói jog megszerzése, majd elvesztése az oktatáspolitikai változásaihoz és a felsőoktatási rendszer történetéhez is érdekes adalékokkal szolgál, így nem érdektelen megismerni azt.

A Maglódi út 8. szám alatti telek a 20. század kezdetén Budapest székesfőváros tulajdonában volt, és egy elemi iskolának és egy óvodának adott otthont. A vallás- és közoktatásügyi miniszter 1896. évi 60 764. számú rendeletével, illetve az azt megújító 1902. évi 66 596. számú rendelettel a 12–15 éves tanulók számára gazdasági ismételtes iskolákat hozott létre a földműveléssel és a háztartással kapcsolatos ismeretek elmélyítésére.¹ A Maglódi úti Községi Elemi Népiskola mellett a rendelet értelmében 1902-ben nyílt meg a gazdasági ismételtes iskola, amelyhez jelentős, a mai Téglavető utca és Algyógyi utca között elterülő földterület tartozott.² Az I. világháborúban a súlyos élelmiszerhiány

¹ Rendek, 1998: 96.

² Magyar Gyula Kertészeti Technikum és Szakképző Iskola Szakmai Program. Hatályos 2023. szeptember 1-től. 8. Elérhető: <https://6d1c0d9623.clvaw-cdnwnd.com/b8bf59b2810c0b8e96fe52b46c5571ad/200001775-8df098df0b/Szakmai%20Program%202023.pdf> (A letöltés dátuma: 2024. október 30.).

miatt fellendült a zöldségtermesztés, ezért a fővárosi tanács elhatározta, hogy kertgazdasági szabadiskolát létesít, ahol részben időszaki gyakorlati tanfolyamokat szerveznek felnőtt nők számára tandíjfizetés ellenében, részben pedig tandíjmentes, bentlakásos kertgazdasági házvezetői tanfolyamokat 18-20 éves nők számára. Az iskola céljára a X. kerület Maglódi út 8. szám alatti gazdasági ismétlőiskola gyakorlótelepét jelölték ki a rajta lévő gazdasági, iskolai és lakás céljára szolgáló épületekkel együtt. Az oktatás 1918 áprilisában kezdődött meg 3 oktatóval és 15 hallgatóval.³ Mivel az iskola igen sikeresen működött, 1924-ben két évfolyamú tanfolyammá alakult, majd 1930-ban a tanfolyam idejét három évre emelték. 1932-ben a földművelésügyi miniszter fennhatósága alá került, és ezzel államérvényes bizonyítványt nyújtó szakoktatási intézménnyé vált székesfővárosi községi női gazdasági és háztartási iskola néven.⁴ A II. világháború hadszíntérre változtatta, és szinte teljesen elpusztította az iskolát. A romeltakarítást és a helyreállítási munkákat az intézet oktatói és dolgozói végezték, és ennek köszönhetően 1945 áprilisában újra megkezdődhetett az oktatás.⁵ Mivel a két világháború közti időszakban az iskola jelentős hírnevet szerzett, hiszen több kiállításon is eredményesen szerepelt, és nagy gyakorlati tudást nyújtó iskolaként vált ismertté, 1945 szeptemberében középfokú intézetté szervezték át, majd 1949-ben államosították.⁶

A 128/1958. (IV. 30.) minisztertanácsi rendelet a mezőgazdasági középfokú intézményeket a földművelésügyi miniszter felügyelete alá helyezte. Az iskola ekkor állattenyésztő tagozatos mezőgazdasági technikummá alakult, kapuit megnyitották a fiúk számára is, majd az 1958/59. tanévtől a lányok oktatását meg is szüntették.⁷ 1962-ben felsőfokú mezőgazdasági technikummá alakították át, amelynek képzési ideje két, majd 1966-tól három év volt. Az intézményben négy tanszéket hoztak létre: állategészségügyit, állattenyésztést, géptanít és mezőgazdasági üzemtanit. A területen eddig működő barakképület azonban kevésnek bizonyult a megnövekedett oktatói és hallgatói létszámnak, ezért 1966-ban jelentős beruházással megújították az ingatlanállományt. Felépült egy új épület, amelyben két előadóterem, a géptani tanszék irodái és a gazdasági hivatal kapott helyet.⁸ A mezőgazdasági üzemtani tanszék az igazgatóság épületében működött a könyvtárral együtt.⁹ A korábbi oktatóteremként használt barakképületet is felújították, itt kapott helyet az állategészségügyi és az állattenyésztési tanszék.¹⁰ 1968-ban pedig a szintén ezen a területen működő Szakoktatási Felügyelőség engedte át az épületét,¹¹

³ A Maglódi út 8. sz. alatt működött gazdasági iskola történetét összefoglalta: Mikó, 1985. Az alapításra vonatkozó rész: 695.

⁴ Mikó, 1985: 700–702.

⁵ Mikó, 1985: 705.

⁶ Mikó, 1985: 708.

⁷ Mikó, 1985: 711–714.

⁸ Ez ma az 5. számú épület, amely könyvraktárként működik.

⁹ Ez ma a 4. számú épület, azaz a levéltár épülete.

¹⁰ Ez ma a 6. számú épület, amelyet részben könyvraktárként, részben az üzemeltetési raktárként hasznosítottak.

¹¹ Ez ma az 1. vagy a 2. számú épület.

amelyet kollégiumnak rendeztek be.¹² Az intézetben állandó volt a túljelentkezés, ennek ellenére az 1039/1971. (IX. 8.) kormányrendelet a Felsőfokú Mezőgazdasági Technikumot megszüntette. Az intézmény felettes hatósága a Mezőgazdasági és Élelmiszerügyi Minisztérium (MÉM) úgy határozott, hogy a területet és az épületeket a MÉM Mérnök- és Vezetőtovábbképző Intézet oktatási bázisává alakítja át.¹³ A MÉM Mérnök- és Vezetőtovábbképző Intézet elődje a gödöllői Agrártudományi Egyetemen 1953-ban létrehozott továbbképzési osztály volt, amelynek feladatait a 2049/1961. (VIII. 13.) kormányrendelet alapján a földművelésügyi miniszter irányítása alá tartozó Mezőgazdasági Mérnök-továbbképző Intézet vette át. Az intézet neve 1968-tól MÉM Mérnök- és Vezetőtovábbképző Intézet lett. Feladata elsősorban az agrármérnökök továbbképzése volt.¹⁴

Az Állami Tervbizottság 1976. január 20-i ülésén azonban azt a döntést hozta, hogy a mezőgazdasági felsőoktatásban csökkenteni kell a nappali tagozat felvételi keretszámát, és a felszabaduló kapacitást az Oktatási Minisztériumnak kell átadni. Az Országos Oktatási Tanács 1976. július 9-én ezt a javaslatot elfogadta, és utasította a MÉM Mérnök- és Vezetőtovábbképző Intézetet, hogy továbbképzési feladatai ellátásába vonja be az egyetemeket, különösen a Gödöllői, illetve a Debreceni Agrártudományi Egyetemet, a Maglódi út 8. szám alatti telephelyen pedig a kollégiumi célokat szolgáló két épület (ma 1. és 2. sz. épület), valamint egy harmadik épületben lévő két előadóterem és azokhoz tartozó kiszolgáló helyiség (ma a 4. épülethez csatlakozó elhagyatott épület) kivételével az összes épületet adja át az Oktatási Minisztériumnak 1977. augusztusi határidővel.¹⁵

Az Oktatási Minisztérium 1977. január 25-én értesítette Krekó Bélát, az Egyetemi Számítóközpont igazgatóját arról, hogy a Maglódi út 8. szám alatti épületeket a Számítóközpont rendelkezésére bocsátja azzal, hogy a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetemen (ma Budapesti Corvinus Egyetem) elfoglalt területről az átvett Maglódi úti telephelyre költözzön át. Az Egyetemi Számítóközpont 1964-ben jött létre az egyetemi számítástechnika oktatásának és az intézmények kutatásfejlesztési tevékenységének esz-közbázisaként, feladata valamennyi budapesti egyetem számítógépes igényeinek kiszolgálása volt.¹⁶ A Számítóközpont azonban szakértői véleményt kért a területről, amely megállapította, hogy a terület nem alkalmas annak elhelyezésére légszennyezettségi és egyéb építési korlátozások miatt. Az Oktatási Minisztérium ezért úgy határozott, hogy a Számítóközpont a XI. kerületi Bogdánfy Ödön utcában lévő, a BEAC sportpályától északra fekvő lágymányosi területre költözzön át, a Maglódi út 8. szám alatti épületeket pedig az ELTE vegye át raktári gondjai enyhítésére. 1977. október 5-én erről értesítették is Székely Györgyöt, az ELTE rektorhelyettesét.¹⁷

¹² Mikó, 1985: 717–718.

¹³ Mikó, 1985: 719.

¹⁴ Szilágyi–Fodor-Borsos, 2016: 14.

¹⁵ ELTE EKL, EL 36. d. 25. doboz: Maglódi út 8. iratai

¹⁶ Sántáné Tóth, 2012: 87.

¹⁷ ELTE EKL, EL 36. d. 25. doboz: Maglódi út 8. iratai

Az épületek átadása még abban az évben megtörtént, 1978. február 24-én pedig a két fél aláírta a helyiséghasználati megállapodást, amelyben rögzítették, hogy az ELTE a 3–9. sorszámú épületeket a hozzájuk tartozó közlekedőterületekkel és parkrésszel 1978. január 1-jei hatállyal átvette. Az 1. és 2. számú épületben működő kollégium, illetve a 3. számú épületben lévő étterem, konyha és a konyha pinceraktára továbbra is a MÉM Mérnök- és Vezetőtovábbképző Intézet kezében maradt. Az ingatlan teljes területéből, azaz 29 722 m²-ből az ELTE kezelésébe került 24 841,5 m², a MÉM kezelésében pedig 4880,5 m² maradt. Komlósi Jenő, az ELTE főigazgató-helyettese már 1978. május 19-én kérte a Budapest Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága Igazgatási Osztályát az ingatlan kezelői jogának bejegyzésére, azonban egyelőre csak használati jogot kapott az egyetem.

Az átvett épületekkel az egyetemnek nem volt határozott terve. Eleinte szolgálati lakásokat akart itt kialakítani, és a Szerb utcai épület felújításának idejére az ott lakó családoknak szeretett volna ily módon lakást biztosítani. Budapest Fővárosi Tanács Végrehajtó Bizottsága ezt elutasította, mivel a „közületi szerv által használt megüresedett vagy feleslegessé vált helyiségeket nem közületi célra csak akkor lehet használni, ha más közületnek nincs rá szüksége.”¹⁸ 1979 végén azután az ELTE Sokszorosítóüzemét költöztették ki a Maglódi útra. A Sokszorosítóüzem korábban az egyetem Kun Béla téri (ma Ludovika tér) épületének második emeletén működött, és igen súlyos helyhiánnyal küzdött.¹⁹ A Maglódi úton átvett épületek közül a 4. számút, azaz a levéltár későbbi épületét kapta meg. A Sokszorosítóüzem gyorsan berendezkedett a területen, 1984-ben két új épület építésére is engedélyt kapott. Ekkor épült fel a tűzveszélyesfolyadék- és gázpalacktároló.²⁰ Időközben a többi épület is funkciót kapott, mivel a 7. és 8. számúakban gépkocsitárolót, a 9. épületben pedig raktárt alakítottak ki. Az 5. épület egy részét is raktárrá alakították át, mert 1984-ben megkezdődött a Ferenciek terén álló, a metróépítés miatt súlyosan megsérült könyvtárépület rekonstrukciója, így a könyvtári raktárak egy részét ki kellett üríteni.²¹ A minisztérium erre a célra az Országos Széchényi Könyvtár költözése miatt megürült Pollack Mihály tér 10. szám alatti épületet adta át az ELTE-nek, azonban ez sem oldotta meg teljesen a raktározás problémáját, ezért a D szakjelzetű könyvanyagot és a doktori disszertációkat a Maglódi úton, az 5. számú épületben helyezték el,²² amelynek többi helyiségét az egyetem a Belügyminisztérium Tűzoltóosztályképző Iskolájának adta bérbe 1983. január 1-jétől 1984. december 31-ig.²³

Az épületek berendezése és használatbavétele közben az egyetem folyamatosan kérelmezte a kezelői jog bejegyzését, azonban a MÉM Mérnök- és Vezetőtovábbképző Intézet nem szeretne volna ezt megosztani. A többszöri visszautasítás után az egyetem az ingatlan megosztását kérte, amely azonban az épületek elhelyezkedése miatt műszakilag nem volt megoldható. Végül 1983-ban mégis sikerült a két félnek egyezséget kötnie.

¹⁸ ELTE EKL, EL 36. d. 25. doboz: Maglódi út 8. iratai

¹⁹ Fészekrakás a Maglódi úton. Egyetemi Lapok 22. (1980) 1. sz. (1980. február 4.)

²⁰ Ma 13. és 14. számú épület, mindkettő levéltári raktári célokat szolgál.

²¹ ELTE EKL, EL 19. a. 9/1984.

²² ELTE EKL, EL 19. a. 36/1985., 125/1986.

²³ ELTE EKL, EL 36. d. 25. doboz: Maglódi út 8. iratai

A megegyezés szerint az ELTE csupán az általa használt épületekre kapott kezelői jogot, a földterület és a többi épület továbbra is a MÉM Mérnök- és Vezetőtovábbképző Intézet kezelésében maradt. A Budapest X. Kerületi Tanács Végrehajtó Bizottságának Igazgatási Osztálya végül 1985. január 15-én hozott határozatot, amelyben osztott kezelői jogot állapított meg. Az ELTE csupán az általa használt épületekre, azaz összesen 2728 m²-re kapott kezelői jogot, míg a MÉM Mérnök- és Vezetőtovábbképző Intézet kezelésében 26 994 m² terület maradt.²⁴

A kezelői jog átadása azonban nem oldotta meg a két fél közti problémákat. A MÉM Mérnök- és Vezetőtovábbképző Intézet kérte, hogy az épületek egy részét adják vissza, mivel csak két kollégiumi épületet kaptak, így oktatás céljára nincs termük. A kezelésükben lévő étterem egy részéből és kollégiumi férőhelyek megszüntetésével ezért két új tantermet alakítottak ki, de ezzel sem tudták megoldani a helyhiányt. Az ELTE részére átadott épületekből az 5. számút szerették volna visszaigényelni, 2 millió forintot is felajánlottak érte, de az egyetem folyamatosan elutasította ezt. Kérésükkel végül a Művelődési Minisztériumhoz fordultak, aki utasította az ELTE-t az épület egy részének átadására. Mivel az 5. számú épületben könyvtár működött, ezért az itt tárolt disszertációkat elszállították, és így 1987 októberében sikerült megkötni a bérleti szerződést, amely határozatlan időre szólt. A dokumentum aláírása előtt a Mérnök- és Vezetőtovábbképző Intézet egy előadótermet, az előteret és a szociális helyiségeket felújította, így bérleti díjat csak 1989. július 1-jétől kellett fizetnie.²⁵

A bérleti díj megfizetésére azonban már valószínűleg nem került sor, mivel a Minisztertanács 64/1988. (VIII. 5.) számú rendeletével a MÉM Mérnök- és Vezetőtovábbképző Intézetet megszüntette, jogutódjaként pedig a Gödöllői Agrártudományi Egyetem szervezetében kari jogállással megszervezte a Vezető- és Továbbképző Intézetet.²⁶ Az intézet megörökölte a jogelődje tulajdonában lévő kezelői jogot is, azonban a Maglódi úton lévő épületeket a továbbiakban nem használta oktatási célokra, 1991. július 15-én bérbe adta a Serri Magyar–Svájci Bt.-nek, amely azokat szálloda és vendéglátóipari célokra használta.²⁷

A rendszerváltást követő években a Maglódi úton működő ELTE Sokszorosítóüzem működése veszteségesé vált, felszerelését pályázati források hiányában nem tudták megújítani, így korszerűtlen gépekkel és magas költséggel tudott csak nyomdaterméseket előállítani. Az egyetem vezetése ezért 1997 januárjában a Sokszorosítóüzem megszüntetése mellett döntött. Az ingatlan és a gépállomány felmérése és értékebecslése után a Művelődési és Közoktatásügyi Minisztériumtól az egyetem megkapta az engedélyt az értékesítésre.²⁸ A teljes gépállomány és a teljes terület eladását tervezték, ezért fel-

²⁴ ELTE EKL, EL 36. d. 25. doboz: Maglódi út 8. iratai. A terület megoszlása épületek szerint: 4. sz. épület 898 m², 5. sz. épület 516 m², 6. sz. épület 520 m², 7. sz. épület 92 m², 8. sz. épület 301 m², 9. sz. épület 26 m², 13. sz. épület 209 m², 14. sz. épület 166 m².

²⁵ ELTE EKL, EL 36. d. 25. doboz: Maglódi út 8. iratai

²⁶ Szilágyi–Fodor-Borsos, 2016: 14.

²⁷ ELTE EKL, EL 36. d. 25. doboz: Maglódi út 8. iratai

²⁸ ELTE EKL, EL 1. a. 1997. január 20-án tartott tanácsülés jegyzőkönyve

szólították az Egyetemi Könyvtár főigazgatóját, hogy szállítsák el a könyvtár 5. számú épületben tárolt könyveit. 1997 első felében azokat a könyvtár el is költöztette a Pollack Mihály téren lévő raktárába.²⁹

Az épületeket az ELTE végül mégsem adta el; a 4. számú épületet a Pytheas Kiadói és Grafikai Szolgáltató Kft.-nek adta bérbe 2003. december 31-ig.³⁰ Az értékesítés azonban nem került le a napirendről. 2000. március 20-án Szendrő Péter, a Szent István Egyetem³¹ rektora értesítette Szabó Miklóst, az ELTE rektorát, hogy ők is szeretnék eladni a Maglódi út 8. szám alatti vagyonkezelői jogukat, és hozzájárult az együttes értékesítéshez. Vevőt azonban nem sikerült találni.³² A 2000. év végére az ELTE már el is állt eladási szándékától, mivel a könyvtár Pollack Mihály téri külső raktárát értékesítették, így az ott lévő 7200 folyóméter könyv tárolásáról gondoskodni kellett. A Maglódi úton lévő 5. és 6. számú épület helyiségeit alakították át erre a célra; a két helyen összesen 4130 polcfolyóméter könyv fért el. A köteteket 2001 januárjában el is helyezték itt.³³ A Szent István Egyetem is próbálta hasznosítani a Maglódi úton lévő épületeit, ezért a két kollégiumi épületet és az éttermet a szomszédos Magyar Gyula Kertészeti Szakközépiskolának és Szakiskolának adta bérbe, ahol 2004 és 2008 között jelentős építkezés és rekonstrukció zajlott.³⁴ A szakközépiskola új épületszárnyának átadása után azonban a bérletet felmondták, új bérlőt az épületekre nem találtak, így azok azóta is üresen és elhagyatottan állnak.

2004-ben az ELTE-nek újabb épületét kellett visszaszolgáltatnia. A Ludovika téri épületet, ahol 1965 óta a Természettudományi Kar tanszékei és az Egyetemi Levéltár működött, a Magyar Természettudományi Múzeum részére adták át, így azt ki kellett üríteni. A levéltárat először az Egyetemi Könyvtár Ferenciek terén lévő épületében helyezték el, iratanyaga számára pedig a Nagyvárad téren béreltek egy raktárat. Ez a megoldás azonban nem bizonyult fenntarthatónak, ezért a levéltár számára felajánlották a Maglódi úton lévő 4. számú épületet,³⁵ amelyet 2004. január 5. óta a PXP Első Magyar Digitális Nyomda Rt. bérelte, de a cég 2005. szeptember 15. hatállyal felmondta a bérleti szerződést.³⁶ A levéltár így 2005 októberében beköltözhetett a Maglódi út 8. szám alatt lévő 4. számú épületbe.

²⁹ ELTE EKL, EL 19. a. 363/1997.; 10/2001.

³⁰ ELTE EKL, EL 36. d. 25. doboz: Maglódi út 8. iratai

³¹ A Szent István Egyetem az 1999. évi LII. törvény alapján 2000. január 1-jei hatállyal jött létre a Gödöllői Agrártudományi Egyetem, a Állatorvostudományi Egyetem, a Kertészeti és Élelmiszeripari Egyetem, a Jászberényi Tanítóképző Főiskola, valamint az Ybl Miklós Műszaki Főiskola jogutódjaként.

³² ELTE EKL, EL 36. k. 2-1801/2000.

³³ ELTE EKL, EL 19. a. 989/2000., 10/2001.

³⁴ A rekonstrukció költségeire: Fővárosi Közlöny 54. (2004) 1. sz. (2004. január 28.) Az iskola átadására: Magyar Gyula Kertészeti Technikum és Szakképző Iskola Szakmai Program. Hatályos 2023. szeptember 1-től. 11. Elérhető: <https://6d1c0d9623.clvaw-cdnwnd.com/b8bf59b2810c0b8e96fe52b46c5571ad/200001775-8df098df0b/Szakmai%20Program%202023.pdf> (Letöltés dátuma: 2024.10.30.)

³⁵ ELTE EKL, EL 20. a. 263/2005.

³⁶ ELTE EKL, EL 36. d. 25. doboz: Maglódi út 8. iratai

Az ELTE levéltára a Maglódi úton

Az ELTE levéltára 1958-ban jött létre, miután az egyetem iratanyaga szinte teljesen megsemmisült az 1956-ban belövést kapott Országos Levéltár épületében.³⁷ A levéltár ezért eleinte néhány iratfolyóméter anyaggal rendelkezett csak, helyigénye alig volt, így az egyetem központi épülete (Egyetem tér 1–3.) harmadik emeletén kapott helyet.³⁸ 1965-ben a levéltárat az egykori Ludovika Akadémia Kun Béla téri (ma Ludovika tér) épületének első emeletén helyezték el. 1983. szeptember 1-jei hatállyal a levéltár szaklevéltári minősítést kapott, és ekkor megkezdődött egy új raktári szárny kialakítása, amely azonban csak 1985 februárjában fejeződött be.³⁹ A levéltár iratanyaga ekkor 279,15 iratfolyóméter volt, de az új raktár átvétele után rohamos gyarapodásnak indult, és öt év múlva már átlépte a 600 iratfolyómétert. 1994-ben a Honvédelmi Minisztérium visszagyógyította a Ludovika téri épület egy részét, ezért a levéltárnak – bár csak épületen belül – költöznie kellett. Az épület második emeletén kialakított levéltári helyiségek mellé 1995-ben még egy raktári helyiséget csatoltak, így a már közel 800 iratfolyóméter iratanyag elhelyezése nem okozott problémát.⁴⁰ 1994-ben kormányhatározat született arról, hogy az addig több telephelyen működő Magyar Természettudományi Múzeumot a Ludovika épületében helyezték el. Az épület rekonstrukciója megkezdődött, és 1997-ben a Művelődési és Köznevelési Minisztérium felszólította az egyetemet, hogy az épületben működő levéltárat költöztesse el. A levéltár alapterülete akkor 443 m² volt, amelyből 250 m²-t raktár foglalt el 1200 iratfolyóméter kapacitással.⁴¹ Az új helyszínnek legalább ilyen paraméterekkel kellett rendelkeznie, azonban ilyen nem sikerült találni. 2004-ben azután a költözést nem lehetett tovább halogatni, és mivel megfelelő helyszín továbbra sem volt a levéltár számára, iratanyagát megosztva helyezték el. A levéltári munkatársak és szolgáltatások 350 folyóméter iratanyaggal az Egyetemi Könyvtár Ferenciek terén lévő épületében kaptak helyet, míg 800 ifm iratanyag egy Nagyvárad téri bérelt raktárba került. A költözés 2005 januárjában zajlott le.⁴² Néhány hónap múlva a raktár üzemeltetését új cég vette át, amely a bérleti szerződést felmondta. Szerencsés módon ennek a szerződésnek a felmondása éppen abban az időpontban történt, amikor a Maglódi út 8. szám alatt működő nyomda is felmondta a bérleti szerződését, így a levéltár 800 folyóméter iratanyagát 2005 októberében a Maglódi út 8. szám alatt lévő 4. számú épületbe költöztették át.⁴³ Az egyetem az épületet levéltári célokra átalakította és felújította. 2007-ben pályázati segítséggel egy gördíthető polcrendszer is sikerült beszerezni, így a még az Egyetemi Könyvtárban lévő iratanyagot is ideköltöztették. Ennek leginkább

³⁷ Tóth, 2022: 196–233.

³⁸ ELTE EKL, EL 1. c. 166/1959.

³⁹ ELTE EKL, EL 20. a. 15/1985.

⁴⁰ ELTE EKL, EL 19. c. Beszámoló jelentés az Egyetemi Könyvtár és Levéltár 1995. évi munkájáról.

⁴¹ ELTE EKL, EL 19. a. 196/1997 (T-92)

⁴² ELTE EKL, EL 20. a. 169/2005 (T-92)

⁴³ ELTE EKL, EL 20. a. 263/2005 (T-92)



az volt az oka, hogy a 2007. évi szakfelügyeleti ellenőrzés a könyvtár raktárait alkalmatlannak minősítette a levéltári anyag tárolására a nagy hő- és páratartalom-ingadozás miatt, és felszólította az egyetem vezetését a probléma megoldására.⁴⁴ 2007-ben tehát a teljes levéltári anyag, a levéltári munkatársak és a levéltári szolgáltatások is a Maglódi úti telephelyre költöztek.

A Maglódi úton töltött mintegy két évtized alatt a levéltár infrastruktúrájában számos változás történt. 2008-ban jelentős beruházással az egyetem felújította az egykor tűzveszélyes folyadék és gázpalack tárolására használt 13. és 14. számú raktárt, és 1250 ifm irat tárolására elegendő polcrendszerrel látta el.⁴⁵ A következő évben a 4. számú levéltári épület teljes tetőzetét kicserélték, korszerűsítették a fűtését, azaz az egykori gázkonvektorok helyett a hőmérséklet-ingadozás csökkentésére gázcirkós fűtési rendszert építettek ki. Az irodahelyiségek és két raktár padlóját felújították. Az optimális raktári körülmények érdekében pályázat segítségével fényvisszaverő reluxákat szereltek fel, illetve egy oklevéltároló szekrényt is vásároltak.⁴⁶ 2010-ben a közbiztonság javítása céljából kiépült az épület külső világítási rendszere, illetve kijavították és megerősítették az elhagyatott Téglavető utca felőli kerítést és kaput.⁴⁷ Végül a több éve tartó felújítási munkák megkoronázásaként 2011-ben megtörtént a levéltárépület külső, homlokzati felújítása, ami a szigetelést, festést, az ablakszárnyak és a bejárati ajtó cseréjét jelentette. Az új épület ünnepélyes felavatása 2011. július 5-én történt meg az egyetem vezetésének jelenlétében.⁴⁸

A megfelelő munkakörülmények és a több évre elegendő raktári férőhely biztosítása a levéltári alapfeladatok ellátását is megkönnyítette. Az iratanyag savmentes dobozokba történt elhelyezése és mintaállványozása után sor került a több éve visszatartott iratátvételekre. 2005 és 2023 között összesen 1365,08 ifm iratanyaggal bővült a levéltár. Jelenleg 2482,79 ifm anyagot őriz, azaz az iratállomány 54,9%-a 2005 és 2023 között került az intézménybe. Az átvett iratanyagnál minden esetben sor került ellenőrző rendezésre és raktári jegyzék készítésére.⁴⁹

Az iratok kutatását és az ügyfélszolgálati munkát is megkönnyítette, hogy helyben, rendezett körülmények között volt hozzáférhető az iratanyag. A város központjától és az egyetemi épületektől való nagy távolság sem akadályozta a kutatókat abban, hogy felkeressék a levéltárat, sőt az első években a kutatási esetek száma jelentősen gyarapodott.⁵⁰

A 2005-ben és 2006-ban tapasztalható kiugróan magas kutatási esetszám a levéltárban folyó tudományos munkának köszönhető. A levéltár igazgatójának, Szögi Lászlónak

⁴⁴ ELTE EKL, EL 36. d. 25. doboz: Maglódi út 8. iratai

⁴⁵ ELTE EKL, EL 20. a. 65/2009. (T-113)

⁴⁶ ELTE EKL, EL 20. a. 135/2010. (T-113)

⁴⁷ ELTE EKL, EL 20. a. 76/2011. (T-113)

⁴⁸ ELTE EKL, EL 20. a. 36/2012. (T-113)

⁴⁹ 2017-től a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség közös nyilvántartórendszerében érhető el a naprakész fondjegyzék: <http://univa.mflsz.hu/index.php/eotvos-lorand-tudomanyegyetem-leveltara> (A letöltés dátuma: 2024. október 30.)

⁵⁰ Az adatok a levéltár éves beszámolóiból származnak.

Év	Kutatók száma	Kutatási esetek száma	Ügyfélszolgálati kérések száma
2005	47	426	447
2006	52	755	482
2007	46	179	523
2008	54	92	246
2009	62	129	170
2010	75	272	252
2011	66	134	246
2012	48	106	318
2013	63	146	260
2014	56	145	254
2015	40	155	309
2016	44	104	368
2017	34	160	264
2018	35	85	577
2019	27	88	368
2020	19	69	428
2021	25	68	350
2022	33	106	285
2023	28	113	292
Összesen	854	3332	6439

a nevéhez köthető kutatócsoport célja a Kárpát-medencéből származó egyetemi hallgatók adatbázisának összeállítása. Az 1994-ben kezdődött kutatás első, kézzelfogható eredményei 2000-ben jelentek meg, és ezt követően kapott a munka nagyobb lendületet. A levéltár épületében működő kutatócsoportnak 58 kötete jelent meg eddig, valamilyen az ELTE levéltára által elindított kiadványsorozatokban.⁵¹ A kutatócsoporthoz köthető kiadványokon kívül az ELTE történetéhez kapcsolódó könyveket is összeállítottak a levéltár munkatársai. 2003-ban jelent meg az egyetem történetének legújabb, tudományos igényű összefoglalása Szögi László szerkesztésében.⁵² 2010-ben az egyetem alapításának 375. évfordulója kapcsán a levéltár munkatársainak közreműködésével készült el

⁵¹ A kötetek bibliográfiai adatai: <https://leveltar.elte.hu/hu/leveltar/kutatas/kiadvanyaink> (A letöltés dátuma: 2024. október 30.)

⁵² Szögi, 2003.

Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története képekben című angol és magyar két-nyelvű kötet,⁵³ amely azóta két újabb kiadást is megért, illetve megjelent az Állam- és Jogtudományi Kar és a Bölcsészettudományi Kar hasonló kiadványa is.⁵⁴

A levéltár munkatársainak létszáma – a 2013 és 2017 közti évek kivételével – mindig hat fő volt, köztük 1995-től egy fő muzeológust is alkalmaztak. Az ő feladata a levéltár gyűjteményében lévő tárgyak kezelése, rendszerezése és leltározása, valamint kiállítások összeállítása. Több terv is készült egy egyetemi múzeum létrehozására, amely azonban végül nem jött létre, bár hosszú előkészítő munka után az ELTE Egyetemtörténeti Gyűjtemény 2023. március 31-én közérdekű muzeális gyűjteményként működési engedélyt kapott a Kulturális és Innovációs Minisztériumtól.⁵⁵ A levéltár a kezdetektől nagy hangsúlyt fektetett arra, hogy iratanyagát és az egyetem történetét kiállítások segítségével is népszerűsítse, így évente két-három kisebb kiállítást rendezett az Egyetemi Könyvtár épületében. Ezek közül kiemelkedik a 2010. évben rendezett jubileumi kiállítás az egyetem alapításának 375. évfordulója alkalmából.⁵⁶

A számokban mérhető eredmények azonban nem fejezik ki azt a szellemiséget és azt a közösségi összetartást, amelyet a Maglódi úti levéltári épület és a körülötte lévő csendes, nyugodt környezet jelentett a felsőoktatás történetével foglalkozó kutatók, levéltárosok számára. Az épület ugyanis nemcsak a levéltár dolgozóinak adott otthont, de a 2013-ban megalakult MTA-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoportnak és a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség néhány rendezvényének is. A levéltár Maglódi úti épületében zajlottak a karácsonyi és nyári összejövetelek, a jó hangulatú tapasztalatcserék, a közös munka és a közös célok összehangolását szolgáló személyes találkozások.

A 2020. évi CXLI. törvény⁵⁷ előzetes felmérés, indoklás, kárpótlás és értesítés nélkül a Magyar Agrár- és Élettudományi Egyetemnek adta a Maglódi út 8. szám alatti telek teljes tulajdonjogát. Az ELTE vagyonkezelői jogát 2024 tavaszán vonták vissza. Mivel az új tulajdonos a területet értékesíteni szeretné, ezért 2024. december 31-ig ki kellett üríteni, azaz az itt tárolt mintegy 4320 folyóméter könyvet és 2500 folyóméter iratot el kellett költöztetni. Megfelelő nagyságú szabad épület az egyetem ingatlanai közt nem található, így kényszerű megoldásként a levéltár iratanyagának túlnyomó többségét, mintegy 2000 ifm-t a könyvtár mintegy 8000 folyóméter kötetével együtt egy Budapest-től 20 kilométerre lévő, bérelt raktárban kellett elhelyezni. A levéltári szolgáltatások és munkatársak pedig az egyetemi épületekhez közel, a Ferenciek terén lévő könyvtárépületben kaptak helyet, ahogy 2005-ben is. Az akkori levéltár-igazgató, Szögi László szavait idézve: „Az a tény, hogy levéltárunk az Egyetemi Könyvtár épületében és a történelem és levéltáros szakos képzésnek helyet adó Bölcsészkarnak a közelségében működhet, lehetővé teszi, hogy az olvasók, diákok, kutatók könnyebben, hamarabb informálódhatnak

⁵³ Szögi, 2010.

⁵⁴ Varga, 2016.; Borsodi–Tüskés, 2010.

⁵⁵ ELTE EKL irattára, ELTE/4560/2 (2023) T-106 iktatószámú irat

⁵⁶ A 375-ik jubileumi kiállítás leírása (A kiállításra került tárgyak listája): ELTE EKL, EGY, Ad/30-2022.

⁵⁷ A törvény 3. számú mellékletének 37. sz. (40991/35. hrsz.) alatt szereplő ingatlanról van szó.

anyagunkról és vehetik igénybe kutatószolgálatunkat.”⁵⁸ Ezek a szavak újra aktuálisak. Az ELTE levéltára új elhelyezésével ismét új kihívásokkal és új lehetőségekkel néz szembe, és az elkövetkező évek feladata lesz, hogy ezeknek megfeleljen.

Források és szakirodalom

ELTE EKL, EL = Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Egyetemi Levéltár

1 a = Rectori Hivatal, Egyetemi tanácsülési jegyzőkönyvek

1 c = Rectori Hivatal, Iktatott iratok

19 a = Egyetemi Könyvtár, Iktatott iratok

19 c = Egyetemi Könyvtár, Könyvtári jelentések

20 a = Egyetemi Levéltár, Ügyviteli iratok

36 d = Gazdasági Igazgatóság, Ingatlanvagyonnal kapcsolatos iratok

36 k = Gazdasági Igazgatóság, Közbiztonsággal kapcsolatos iratok

ELTE EKL, EGY = Eötvös Loránd Tudományegyetem Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Egyetemtörténeti Gyűjtemény

Borsodi–Tüskés, 2010 = Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Karának története 1635–2010. Szerk.: Borsodi Csaba – Tüskés Anna. Bp., 2010.

Mikó, 1985 = Mikó Sándor: Egy budapesti mezőgazdasági iskola 56 éve. Agrártörténeti Szemle, 1985. 3–4. 69–719.

Rendek, 1998 = Rendek Magdolna: Gazdasszonyképzés az alsó fokú mezőgazdasági szakképzésben. Mezőgazdasági szakoktatás a dualizmus korától a II. világháború végéig. Új Pedagógiai Szemle, 1998. 7–8. sz. 94–101.

Sántáné Tóth, 2012 = Sántáné-Tóth Edit: A számítástechnika felsőfokú oktatásának kezdetei Magyarországon. Bp., 2012.

Szilágyi–Fodor-Borsos, 2016 = Három évtized a gazdaság- és társadalomtudomány szolgálatában. Szerk.: Szilágyi Tivadar – Fodor-Borsos Eszter. Gödöllő, 2016.

Szögi, 2003 = Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története 1635–2005. Szerk.: Szögi László. Bp., 2003.

Szögi, 2010 = Szögi László: Az Eötvös Loránd Tudományegyetem története képekben. Bp., 2010.

Tóth, 2022 = Tóth Krisztina: „A múltat végképp eltörölni...”? Az Eötvös Loránd Tudományegyetem iratainak sorsa az 1950-es években. Gerundium, 2022. 3–4. sz. 196–233.

Varga, 2016 = Az Eötvös Loránd Tudományegyetem Állam- és Jogtudományi Karának története képekben 1667–2016. Szerk.: Varga Júlia. Bp., 2016.

⁵⁸ ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, Egyetemi Levéltár 20. a. 105/2005 (T-92)

40 év Békés vármegye levéltárában

Interjú dr. Erdész Ádámmal

Beszélgetőtárs: Sáfár Gyula

A levéltáros életpályákat felvázoló interjúsorozat következő része dr. Erdész Ádám pályafutását mutatja be, aki a Békés Megyei Levéltár (később a Magyar Nemzeti Levéltár Békés Megyei Levéltára) munkatársaként, majd igazgatójaként sokat tett az intézmény sikereiért. Az egyetemi évek után rögtön Gyulán a levéltárban kezdett dolgozni, 1980 és 2020 között 40 évig volt az intézmény munkatársa. 1994-től az igazgatóhelyettesi, 2006-tól az igazgatói posztot töltötte be. Részt vett a levéltári szakfelügyelet munkájában, 2009 és 2017 között a Levéltári Szemle szerkesztőségének tagja volt. A levéltári munka mellett kutatói tevékenységet is folytatott, a Kner családról szóló könyvei és Márki Sándor általa közzétett naplói váltották ki a legnagyobb figyelmet.

SGY: *Indításként mesélj egy kicsit arról, honnan, milyen társadalmi közegből indultál el a levéltárak világa felé! Mikor ébredt fel benned a múlt iránti érdeklődés?*

ÉÁ: Egy Békés megyei kisvárosban születtem 1956-ban. Mezőberény jellegzetes mezőváros típusú alföldi település. A 18. század elején szlovák, német és magyar telepesek népesítették be. A szlovákok és a németek evangélikusok voltak, a magyarok reformátusok. Mivel az elnéptelenedett területen nagyon kellett a munkáskéz, a protestánsok engedményeket kaptak és a betelepülők szabad menetelő jobbágyok lettek. A részleteket elhagyva, ez a háromnemzetiségű közösség – más alföldi településekhez hasonlóan – a 19. század végére eljutott oda, hogy a nagybirtok maradványát is felmorzsolta, és a községben egészséges birtokszerkezet alakult ki. A nagyobb rész jómódú paraszti népesség számottevő iparosságot és ennél szűkebb értelmiségi réteget eltartó piacot is teremtett. A lényeg, hogy kialakult egy igen széles helyi közép réteg. Az önállóságot és a függetlenséget sokra tartották ebben a közegeben. Az én családom is ebbe a mezővárosi középsőbe tartozott, parasztgazdák, iparosok voltak a családban, de akadt kereskedő is. Apai nagyapám – ma úgy mondanánk – egy két telephelyen működő mezőgazdasági vállalkozás tulajdonosa volt. A korabeli viszonyok között ez azt jelentette, hogy egy jól működő, túrhatóan jövedelmező parasztgazdasága volt.

A '60-as évekre, amikor cseperedtem, a földnek, műhelynek, üzletnek már csak az emléke maradt meg. Egy szőlőskert idézte a régi világot. Szüleim ekkor már egy faipari szövetkezetben dolgoztak. Viszont a 250 év alatt kialakult mentalitás nem változik ilyen gyorsan. Az én generációm még a korábban kialakult tradíciókat szinte maradéktalanul megörökölte. A családom apai ágon az evangélikus német közösségbe tartozott, te evangélikus gyülekezeti felügyelőként jól ismered ezt a világot, s tudod, hogy hittől függet-

lenül nagyon erős mentalitásformáló tényező. Magam is átestem ezen az észrevétlen, de a végeredményt tekintve hatásos gondolkodásformáláson.

Korán megtanultam olvasni, és nagyon hamar kézbe vettem a könyveket. A történet, legyen az mese, irodalom vagy éppen akkori életkoromnak megfelelő történelem, lebilincsel. Ebben része lehetett egy speciális tényezőnek, rövidlátó voltomnak is. Czeizel Endrétől hallottam egy előadást arról, hogy azok, akik nem látják tisztán, mi is van az utca túloldalán, olyan mezőket keresnek maguknak, amelyeket pontosan átlátnak. Az íróasztalra tett könyvön keresztül évszázadokkal korábbi dolgokat is tisztán lehet látni. Nálam beigazolódtott ez a teória. Hogy a történelem az átlagosnál jobban érdekel, azt mások is észrevették. Ötödikes koromban régivágású, szigorú történelemtanárom egyszer óra elején azt kérdezte, meg tudsz-e tanulni 45 perc alatt egy gimnáziumi anyagot? Vállalkoztam rá, Róma első triumvirátusa volt a megtanulandó téma. Az húzódott meg a dolog mögött, hogy a tanár úr helyettesített a szomszédos gimnáziumban, ahol módszerei ellenállást váltottak ki. Ezek után közvetett módon akarta bizonyítani, hogy ez az egész gyerekjáték, egy ötödikesnek sem okoz gondot. Óra után átballagtunk a gimnáziumba, s ha a nagy diákok megakadtak, mondtam, mi volt a helyzet Rómában. Ez nekem emlékezetes pillanat maradt, bár pedagógiai haszna nem sok lehetett. Én mindenesetre jó szívvel emlékszem tanáromra, Forró Pálra, sokat tanultam tőle.

Humán érdeklődésem fokozatosan szélesedett, s nagy szerencsém volt, mert a helyi gimnáziumban kiváló latin-és történelemtanárom volt. Az utóbbi szaktárgyánál jóval szélesebb ismeretanyagot adott át azoknak, akik erre fogadóképesnek mutatkoztak. Tanárnőnk visszatérő szófordulata volt, hogy az „általános műveltséghez hozzátartozik”, és sorolta, hogy mi minden. Például az, hogy az ember olvassa az *Élet és Irodalmat*. Mivel én is szerettem volna művelt ember lenni, elkezdtem böngészni a lapot. A megfelelő korban adott impulzusok igen hatásosak, ma is olvasója és előfizetője vagyok az ÉS-nek. Kedves történelemtanárnőm, Adamik Mihályné fogta a kezemet az egyetemválasztás idején is. Magam nem láttam tisztán a helyzetet, ő viszont letette a garast: az ELTE Bölcsészettudomány Karán kell próbálkozni. Részben az egyetem miatt, részben, mert a főváros színes kulturális élete jótékonyan csiszolja a vidéki gyerekek intellektusát. Így is történt, sikeres felvételi után 1975-ben az ELTE történelem-könyvtár szakán kezdtem meg a tanulmányaimat.

SGY: *Mit adott ekkoriban az egyetem? Találkoztál meghatározó tanáregyeniségekkel?*

ÉÁ: Aki szemléletformáló hatást gyakorolt rám, az Szabad György volt. A reformkorról, az abszolutizmus koráról tartott előadásaiból kibontakozó értékrend máig érvényes maradt számomra. Módszertani szempontból is sokat tanultam tőle. Az első két szemináriumon csak a cédulázás technikájáról beszélt. Sokáig használtam a tőle átvett módszert, s amikor áttértem a számítógépen történő jegyzetelésre, a Szabad Györgytől tanult módszereket alkalmaztam az új eszközre is. Elsőévesként találkoztam szakmánk későbbi nagy alakjával, Szögi Lászlóval, aki akkor kezdte tanári pályáját. Segédtudományokat tanított, és igen sok praktikus, jól használható ismeretet kaptunk tőle. A könyvtár tanszéken Fülöp Géza tartotta a művelődéstörténeti előadásokat, középpontban a nyomdászattörténettel. Az 1848 előtti olvasókörokról írott monográfiáját talán ma is

kézbe veszik. Az ő emberi arcélét Fodor András *Ezer este Fülep Lajossal* című naplója őrizte meg, amelyben – mint a művészettörténész Fülep körének egy tagja – Fülöp Géza is gyakran szerepel. Valószínű, hogy az ő óráin ébredt fel a nyomdászattörténet iránti érdeklődésem. De nem is ezért említem, ő volt az egyetlen, aki szöveggondozást, szerkesztést tanított nekünk ötödéves korunkban. Ez a stúdium az akkori egyetemen fehérhollónak számított. Voltak aztán olyan tanáraink, akik nem a majdani pályámhoz közvetlenül kapcsolódó ismereteket adtak, de óráik mégis nagyon emlékezetesek maradtak. Hahn István logikus, jól jegyzetelhető ókortörténeti előadásai nemcsak lebilincselően érdekesek, hanem egyenesen szórakoztatóak voltak. Elsőévesként találkoztam egy fiatal adjunktussal, Kertész Istvánnal. Az ókori görög terület nagy csatáiról hirdetett szemináriumot, s csak fiúk jelentkeztek rá. Az első, hétfői órán azzal köszönt be: „Jó reggelt, Uraim! Hétvégén nyert a Fradi, nyugodtan dolgozhatunk.” A véletlen úgy hozta, hogy a jelenlevők közül szinte mindenki szerette a focit. Az ő aláírása közel tíz féléven keresztül szerepel az indexemben. Az ókortörténeti stúdiumok után speckollra jártunk hozzá, majd csak beszélgettünk. Utóbb is megmaradt a kapcsolat, az akkori kutatási témájáról elnevezett Pergamon FC tagjai csoporttársam, Szakály Sándor koordinálása mellett évtizedekig összejártak. Mellesleg Kertész István is remek előadó, a YouTube-on is megtalálhatóak kimondottan színes, érdekes előadásai. Jó emlék az egyetem, sokaktól tanultam, köztük nem keveset a diáktársaimtól.

SGY: *Az egyetem után mikor és hogyan kerültél levéltárba? Erre a pályára készültél, vagy csak így hozta a sors?*

EÁ: Szakdolgozatomhoz a Békés Megyei Levéltárban gyűjtöttem anyagot. Elég sok időt töltöttem a kutatóteremben, ahová rendszeresen benézett az intézmény igazgatója, Szabó Ferenc. Ő barátságos ember volt, szeretett beszélgetni. Kikérdezett engem is arról, mit is keresek az iratok között? Tanácsokat adott, forrásokra hívta fel a figyelmemet, amiért nagyon hálás voltam. A beszélgetések során rendszeresen kérdezgetett: ezt olvasta, azt olvasta, mi a véleménye róla? Kiderült, hogy a beszélgetéseken vizsgáztatott, mert éppen egy nyugdíjba készülő kolléga helyére keresett valakit. A vizsgán megfelelhettem, mert kaptam tőle egy állásajánlatot, amit örömmel elfogadtam. Azaz nem készültem a levéltárba, de amint szóba került, lelkesen színeztettem magamban a tervet, hogy levéltáros leszek. 1980-ban el is kezdtem Gyulán a munkát.

SGY: *Milyen intézmény volt a '80-as években a Békés Megyei Levéltár?*

EÁ: Távolabbról kezdem, azzal, hogy a '80-as években milyen politikai és kulturális erőterben működött a mi levéltárunk. 1968-ban, az új gazdasági mechanizmusnak nevezett reformintézkedések bevezetésével némi önállóságot kapott a vidék, a helyi tanácsok és a vállalatok is. Amegyei levéltárak is akkor kerültek a művelődési minisztériumtól a megyei tanácsok fenntartásába. Az ügyes, talpraesett vezetők élni kezdtek a korlátozott lehetőségekkel. Éledtek az olyan hagyományok is, amelyeket szülővárosom bemutatásakor említettem. Aki saját utat keres, annak támogatókra, identitásra van szüksége, s mi a leghatásosabb identitásképző eszköz? A közös múlt. Az 1970-es évek elején községek, vállalatok vezetői kerestek alkalmas vállalkozót település- és intézménytörténeti monográfiák írására. Lendületet kapott a helytörténetírás és a múlt emlékeinek gyűjtése.

Magától értetődő volt, hogy ebben a folyamatban fontos szerepet kapnak a levéltárak. Békés megyében az archívum szerepét két tényező tette különlegessé: humán területen egyetlen komoly kutatóintézet működött a megyében, a Tóth József – a pécsi egyetem későbbi rektora – által vezetett regionális akadémiai kutatóintézet, amelynek fő profilját a földrajzi, területfejlesztési kutatások adták. Akkor még humán tárgyakat oktató főiskola sem volt a környéken. Viszont a levéltárnak Szabó Ferenc személyében volt egy magas kvalitású, szakmailag felkészült, gyors gondolkodású vezetője, akiből az ambíció sem hiányzott. Így aztán adódott, hogy a Békés Megyei Levéltár legyen a helyi történeti és helytörténeti kutatások központja. Szabó Ferenc szerkesztette a *Békési Élet* című helytörténeti folyóiratot, szerkesztett forráskiadvány-sorozatot, és sorban kerültek ki a keze alól a településtörténeti monográfiák, illetve tanulmánykötetek. Az 1980-as években tehát a Békés Megyei Levéltár egyszerre volt levéltár és kutatóhely. Volt is ilyen címe az intézménynek. Én ebbe a világba csöppentem bele, s magától értetődőnek tekintettük, hogy mindkét területen kell dolgozni.

SGY: *Ezen belül hogy nézett ki a levéltár, kik voltak akkor a jellegadó kollégák?*

ÉÁ: Levéltárunk központja a hajdani megyeszékhelyen, Gyulán működött, s az 1970-es évek elején Békésen létesült egy fióklevéltár. Háromezer-egynéhány száz méter iratot őriztünk. Negyven évvel később, nyugdíjba vonulásomkor közel tízezer iratfolyómétert. Az 1980-as évek elején tizennégyen dolgoztunk a lassan létszámban is gyarapodó intézményben. A levéltárban folyó munkát alapvetően Szabó Ferenc személye és stílusa határozta meg. Az anyagot kiválóan ismerő, felkészült levéltáros volt. Abban az időben azok közé tartozott, akik részt vettek a szakma stratégiai döntéseinek előkészítésében, de legalábbis kikérték a véleményét. A mi intézményünk is jól szervezett, megítélesem szerint jó szakmai színvonalon működő levéltár volt. Ugyanakkor egyre nőtt a beszélítendő iratok mennyisége, gyakorlatilag megteltek a raktárak. A munkaszobák, a kutatótermek nem voltak túl mutatósak. Szabó Ferenc kimondottan puritán ember volt. Ha egy asztal stabilan állt a négy lábán, rá lehetett tenni a dobozokat, és ha akadt hozzá egy hasonló szék, akkor számára minden adva volt a szorgos munkához. Feri alighanem egyetlen hivalkodásnak is tartotta volna, ha elegáns, drága bútorzat jelenik meg az irodákban.

A kollégák közül említenem kell Elek Lászlót, aki pályája utolsó négy évét töltötte a levéltárban. Tanár, irodalomtörténész volt, ha nem is a rendezés titkairól, de nagyon sokat lehetett tőle tanulni. Vérteli tanár lévén, ebédnél, kávé mellett is tanított. Engem hamar a szárnyai alá vett, és haláláig barátomként tisztelhettem. Irodalomtörténeti munkái megtalálhatóak a Hungaricanán. Az idősebbek közé tartozott Bálint Ferenc, aki akkoriban ment nyugdíjba, de még sokáig dolgozott. Ő a vármegyei adminisztrációból származó hivatalnok levéltáros volt, nagy anyagismerettel, igazi levéltár iránti elkötelezettséggel. Jároli József igazgatóhelyettes ekkoriban járt levéltár kiegészítő szakra, ő az általa tanultak egy részét közvetítette felénk. A fióklevéltárunkban jó kedélyű, korbélyi fiatalemberek dolgoztak, náluk báránnyelű is ritkán jelent meg a horizonton. Az idő kegyetlen, az intézmény életében fontos szerepet betöltő kollégák emléke lassan elhomályosul, már csak páran emlékszünk rájuk, pedig megérdemlik a tiszteletet, mert

a szakmai fogásokon kívül mást is tanultunk tőlük. Noha a levéltárnokot nem övezte túl nagy társadalmi megbecsülés, a többség nem is tudta, miféle mesterség ez, kollégáink mégis belénk szuggerálták azt, hogy a levéltáros nem akárki. Hisz mennyi mindent kell tudnia már csak ahhoz is, hogy egy kétszáz éves iratot elolvasson, értelmezzen, hogy egy fond struktúráját fel tudja állítani és így tovább. Azt is tudatosították a fiatalabbakban, hogy szerencsés kiválasztottak vagyunk, amiért levéltárosok lehetünk, hiszen csak úgy szórakozásból is kézbe vehetünk egy Szabó Lőrinc-levelet vagy egy reformkori követutasítást. Ránk van bízva a nemzeti emlékezet egy része, ami persze különleges felelősséget ró ránk. Egy példaadó kezelő kolléganőnk, Danczikné Mezei Magdolna nyugdíjba vonulásakor búcsúbeszédét a következő mondattal kezdte: „Életem célja és értelme a levéltár volt.” Amikor hallgattuk a korán eltávozott kedves Magdika szavait, nem az jutott eszünkbe, hogy micsoda frázis, hanem annak tekintettük, ami volt: szikár, tényközlő, egyszerű bővített mondatnak. Amikor a kollégák engem is kezdtek levéltáros rendezvényekre vinni, tapasztaltam, hogy ez nem helyi specialitás, hanem a szakma egyik jellemzője, amivel később is sokszor, sokféle formában találkoztam. Néha úgy éreztem, a fenntartók túlzottan is kalkulálnak, olykor már visszaélnék a levéltárosok szakmai elkötelezettségével.

SGY: *Milyen munkákba kapcsolódtál bele pályád elején, egyáltalán a sokágú szakmából mely területek állottak előtérben?*

EÁ: A Békés Megyei Levéltár kis létszámú intézmény volt, nem működött referenciarendszer. Valamennyit mindenhez kellett érteni. Könyvtár szakot is végeztem, átvettem a szakkönyvtári munkát, mellette volt rendezés, kutatószolgálat, ügyfélszolgálat, valamennyi betekintést nyertem a gyűjtőterületi munkába is, de ennek megvoltak a gazdái. Ez működött leginkább referenciaszerűen. Akkoriban a levéltáros próbatétele egy párméteres „vegyes provenienciájú”, vagyis jól összekavart, iratmentés során bekerült iratanyag rendezése, az anyagban lévő fondok kibontása volt. Első önálló munkám az érkezésem előtt vásárolt, Tácsics Mihályra és korára vonatkozó könyvgyűjtemény feldolgozása, könyvtári segédlettel való ellátása volt. A magángyűjtőtől vásárolt nagy gyűjtemény gazdag reformkori folyóirat-állományt tartalmazott. És hát, ami fontos, ráérősebben dolgoztunk. A feldolgozás nem csupán annyiból állt, hogy elvégeztem a szükségesrendezést, adminisztrációt, legépeltem a katalóguscédulákat, hanem ha már ilyesmi a kezembe került, átlapoztam a korabeli lapokat, egy részüket el is olvastam. A mai viszonyokhoz képest szűkösen, szegényesnek látszanak az akkori állapotok. De az idő, amit az anyagra, a magunk építésére fordíthattunk, nagy kincs volt. Emlékszem olyan fogós kutatószolgálati feladatokra is, amelyek három-négy embert megmozgattak, akik azután nem tudtak leállni addig, amíg a nyomozás eredményt nem hozott.

SGY: *Párhuzamosan a kutatómunkát is elkezdted. Hogy indultál, mi vezetett a téma-választásban?*

EÁ: Kezdetben úgy terveztem, az agrárium, a parasztság történetét fogom kutatni. Gondolom, ez a témaválasztás Békés megyében nem meglepő. Ismét Szabó Ferenc tanácsára hallgatva először egy átlátható, körülhatárolható témát választottam, a Mezőhegyesi Ménesbirtok történetét. A ménesbirtok két háború közötti történetéről írott

disszertációm 1986-ban védtem meg. A disszertáció meg is jelent, ez lett az első könyvem. Amikor a 30 000 holdas gazdaság működési iratait böngésztem, és szorgalmasan olvastam a korabeli mezőgazdasági szakirodalmat, eszembe sem jutott, hogy a mi vidékünk legrégebb és leghíresebb márkájának a históriájához nyúlok. Pedig így volt. A ménesbirtok mindenkori vezetői komoly marketingerőt láttak a gazdaság fényes pontokban bővelkedő történetében. S noha én ezzel a munkával lezártam tekintetem az agrártörténeti kutatásaimat, ez a téma újra és újra visszarántott erre a területre. Sőt, a véletlen alkalmat teremtett arra, hogy fiatalkori munkámat most, pályám vége felé újrainjam. Nagyrészt elkészült a Mezőhegyesi Ménesbirtok 240 éves történetéről szóló monográfia, amelyben én az 1918 és 1944 közötti időszak történetét írtam meg. Érdekes volt visszatérni a kezdetekhez.

SGY: 1982-ben Erdmann Gyula lett az intézmény igazgatója. Milyen változásokat hozott a vezetőváltás?

EÁ: 1982-ben Szabó Ferencet, félig-meddig akarata ellenére, kinevezték a Békés Megyei Múzeumi Szervezet élére. A múzeum az egész megyét lefedő hálózattal rendelkező nagyobb intézmény volt, de a váltás következménye az lett, hogy Feri a korábbinál jóval kevesebbet tudott publikálni. A helyére az Új Magyar Központi Levéltárból (ÚMKL) Erdmann Gyula érkezett. Egy kiváló levéltáros helyett egy másik nagyformátumú egyéniség került az intézmény igazgatói székébe. Ferit igazán nagyra becsültem – két éve megrendülten vettem tőle búcsút ravatalánál –, de Erdmann Gyula érkezésével megemelkedett a levéltár horizontja. Intézményünk fejlődni kezdett. Jöttek be a szocialista kori iratok, de még korábbiak is, és elfogyott a hely. Mint más megyei levéltárakban is, külső raktárakkal sikerült megszüntetni a helyhiányt. A külső raktáraknál fontosabb változást jelentett az, hogy a városházaként szolgáló egykori vármegyeházzal szemben lévő nagy épületben is kaptunk egy jelentős területet. Ez a kétemeletes, U-alakú épület a 20. század elején pénzügyi palotának épült, s a szocialista korban a járási tanács foglalta el. A járási hivatalok megszűnése után többféle intézmény költözött ide, közöttük volt a levéltár is. Ettől kezdődően itt volt az igazgatói iroda. Ez az épület azért fontos, mert lassan majdnem az egészet elfoglaltuk.

Folyamatosan nőtt a létszámunk is, a 2000-es évek elejére 24-25 főre. Ez volt a csúcspont, azóta alaposan visszaestünk. Erdmann Gyula is nagy hangsúlyt helyezett a történeti kutatásokra, s hogy a kiadói tevékenységet erősítse, a levéltáron belül létrehozott egy kis nyomdát. Először csak egy sokszorosító gépet vettünk, majd egy jó minőségű nyomdagépet. Felvettünk egy szakképzett, gyakorlattal rendelkező tördelőt, egy gép-mestert és két könyvkötőt. Természetesen a tördelő a levéltár más szövegszerkesztéssel, adminisztrációval kapcsolatos munkáiban is részt vett, a műhelybeliek pedig iratbeszálításkor, de máskor is, pakoltak, segítettek a levéltárosok munkáját. Az egyik könyvkötő hamar távozott, de a másik komoly restaurátori munkákra is kiképezte magát. A levéltár számottevő kiadói tevékenységet folytatott ezekben az évtizedekben. Nemcsak munkatársaink könyveit jelentettük meg, hanem Gyula felkért jeles külső szerzőket is Békés megye szempontjából fontos témák megírására. Adódtak alkalmi lehetőségek is. Például, amikor Völgyesi Orsolya disszertációjához kutatni kezdett nálunk, Erdmann Gyula

a kutatót és témáját megismerve, megkérdezte Orsolyát, nincs-e kedve munkáját nálunk megjelentetni? Mindkét fél örömeire így jelent meg egyik sorozatunkban a *Politikai-közéleti gondolkodás Békés megyében a reformkor elején* című könyv.

Még egy fontos mozzanatot említenem kell Erdmann Gyula igazgatóságának első időszakából. A mi levéltárunk is bölcsője volt a Hajnal István Körnek. A kör első konferenciáját Á. Varga László bábáskodása mellett Salgótarjánban rendezte, a másodikat, ami módszertani kérdésekkel foglalkozott, Erdmann Gyula és a levéltár szervezésében Gyulán. Utóbb még kétszer tértek vissza hozzánk a társadalomtörténészek. Összességében azt lehet mondani, volt két jó évtized, amikor a finanszírozás nem jelentett megoldhatatlan gondot. A rendszerváltás után kiépült pályázati rendszer nagyon sokat segített nekünk. Az NKA, azután a jogszabályba foglalt 150 milliós állományvédelmi pályázati összeg lehetőséget teremtett a könyvkiadásra, a nyomda működtetésére, a nagyobb hangsúlyt kapó állományvédelmi kérdések egy részének megoldására. Ekkor kezdtük meg legértékesebb sérült köteteink restaurálását. Sok munkát adtunk a nagyon szépen dolgozó Soros Műhelynek. Mindezek mellett elkezdődött az informatikai rendszer kiépítése is.

SGY: *Úgy tudom, a rendszerváltás idején további „profilbővítést” is végrehajtott a levéltár. A palettán megjelent a politika.*

ÉÁ: Részben így volt. Természetesen ez nem az intézmény, csak egy-két ember „portfóliójának” bővülését jelentette. Igaz, hogy az érintettek az intézmény meghatározó személyiségei közé tartoztak. A magam személyes szerepéről csak annyit, hogy nagyjából az egyetem befejezésére lett számomra teljesen bizonyossá, hogy a szocialista rendszer a történelem egyik zsákutcája, ahonnan mihamarabb ki kellene keveredni, mert minél tovább tart, annál jobban lemaradunk Európa nagyon szépen fejlődő centrumától. Viszont 1980-ban nem tűnt közeli realitásnak a változás. Úgy számoltam, a levéltár jó hely lesz ahhoz, hogy csendben azzal foglalkozzam, amit a legjobban szeretek. Ám nem sokkal a jövőt illető számvetésem után történt valami: színre lépett Lengyelországban a Szolidaritás. A következő évben, 1981-ben egyedül nekiindultam Lengyelországnak, Krakkó, Varsó érintésével a nagy sztrájk évfordulóján érkeztem Gdanskba. Emlékezetes utazás volt. Andrzej Wajda *A remény embere* címmel forgatott filmet Walesáról, számomra Lengyelország a remény országa lett ezekben az években. Aztán nálunk is mozdult a világ, '87-'88 körül már érezni lehetett, hogy van esély a fordulatra. Erdmann Gyula elég bátor volt ahhoz, hogy 1988 nyarán a levéltárban helyet adjon az első gyulai ellenzéki rendezvénynek. Most az igazgatói iroda tárgyalóasztala mellett beszélgetünk. Ezt az asztalt ültük körül tucatnyian 1988 augusztusában, s hallgattuk az irodalomtörténész Kiss Gy. Csaba előadását az előző évi lakiteleki találkozóról. Két embert meghívott a következő találkozóra. Szeptember 3-án Gyula Dáciájával döngettünk Lakitelekre, a Lezsák-portára. Azóta kiadványokban is láttam egy, a tanácskozás szünetében készült fényképet: Szabad Györggyel, Gergely Andrással, Gyulával, Benda Kálmánnal és Albert Gáborral ülünk egy asztalnál, amelyhez a szünetben odatelepedett Sinkovits Imre is. Tény, hogy a következő két évben nem csak a szakmai kérdésekről esett szó a levéltárban, s nem csak kutatók jártak ide hozzánk.

Aztán 1990-ben szétváltak az utak, Gyula komoly politikai szerepet vállalt, én visszatértem az iratok és könyvek közé. Úgy gondoltam, ez való nekem. Magam már akkor azt éreztem, amit kollégiumi társam és majdani kiadóm, Gyurgyák János 1994-ben megfogalmazott: „Barátaim, vissza a könyvtárba!” Noha akkori szárnyaló reményeim közül sok nem valósult meg, mégis örülök annak, hogy megéreztem a pillanatot, s részese lehettem ennek, a szereplők számára nagy élményt adó időszaknak.

SGY: *Úgy tudom, Erdmann Gyula 1994-ben polgármesterjelölt is volt Gyulán. Téged akkor neveztek ki igazgatóhelyettesnek. Volt a kettő között összefüggés?*

ÉÁ: Erdmann Gyula valóban számottevő politikai szerepet vállalt. Visszavonulásáig folyamatosan városi képviselő volt, két ciklusban Gyula társadalmi állású alpolgármestereként dolgozott, a levéltár számára fontos megyei önkormányzatba is többször beválasztották. Emellett két és fél cikluson át, azaz tíz éven keresztül a Magyar Levéltárosok Egyesületének elnöki posztját is betöltötte. Akadt még egyéb tisztsége is. Annak idején nem volt ez akkora ritkaság, Feiszt György Szombathelyen volt alpolgármester, Hörcsik Richárd képviselő lett, Erdmann Gyula egykori ÜMKL-beli szobatársa, Pető Iván a politika országos színpadára is fellépett. Levéltárakból is rekrutálódtak politikusok. A lényeg, ha az első számú vezető kevesebb időt tölt az általa irányított intézményben, akadhatnak zökkenők. Akadtak is. Gyula úgy gondolta, ha engem kinevez igazgatóhelyettesé, megoldódhatnak a problémák. A váltás váratlanul ért, de igyekeztem megoldani az új feladatokat. Igazgatónk dolgozhatott külső posztjain, én meg – ahogy a régi vicc mondja – ott voltam a boltban. Amint belerázódtam új szerepembe, szívesen végeztem az operatív irányítást, s visszatekintve úgy látom, jól működött ez a munkamegosztás.

SGY: *Nem sokkal az igazgatóhelyettesi kinevezésed után komoly kihívással kellett szembenéznetek. Gyulán is, Békésen is költözött a levéltár. Miért került erre sor és mekkora volumenű anyagmozgatás volt ez?*

ÉÁ: Gyulán és Békésen más-más okból került sor a költözésre. Gyulán, „ősi fészünkben”, a városházaként funkcionáló egykori megyeháza épületében könnyező házigomba ütötte fel a fejét. Először a város által használt épületrészben jelentkezett, majd áterjedt hozzánk. Az ijesztő helyzetben úgy döntöttünk, elköltözzünk régi helyünkről. A városi önkormányzat örült annak, hogy elhurcolkodunk, és felújítás után birtokba vette a számukra nagyon is szükséges épületrészt. A város jó cserealapot ajánlott: a hajdani pénzügyi palota csaknem teljes egészét. Mint korábban mondtam, ide már betettük a lábunkat, és elég tekintélyes részét birtokoltuk. Voltak nehezítő körülmények, az itt működő intézmények nem egyszerre, hanem fokozatosan költöztek ki. Nem lehetett egy, az egész mozgatandó iratanyagra vonatkozó ideális rendet kialakítani, s eszerint elhelyezni a fondőcsoportokat. Felújításra és a helyiségek levéltári célokra történő átalakítására is nagyon kevés pénz állt a rendelkezésünkre. Utóbb részenként történtek felújítások, amelyeket újabb, kisebb pakolások követtek. Vagyis az akció a kelletténél több időt és energiát emésztett fel, de gondolom, aki ismeri a magyar levéltári viszonyokat, az mindezen nem nagyon lepődik meg. Az iratok költöztetése óriási erőfeszítést igényelt, a munkát a levéltár dolgozói végezték 1995 őszén. Mivel fertőzött helyről szállítottuk át az iratokat, fertőtlenítésre is szükség volt. Ezt az OL-es Szabó Imre végezte.

Persze ez azzal járt, hogy a dobozokat először az erre kijelölt nagy terembe vittük, Imre intenciói szerint szétraktuk a tartalmukat, majd következett az új helyre szállítás. Nagy erőfeszítést kívánó munka volt, de a résztvevők emlékezetében amolyan összekovácsoló, heroikus vállalkozásként maradt meg. Igazgató és kezelő együtt rakta a dobozokat, és szerencsére hosszú, szép napsütéses ős volt. Az időjárás nem nehezítette a dolgunkat. Mondanom sem kell, hogy az ellenőrző rendezések még évekig folytak. Később ezt a munkát összekötöttük a 2006-ban kiadott új fondjegyzék-szerkesztési utasítás szerinti átrendezéssel. Számomra ez a költözés egy személyes dolog miatt is emlékezetes: a nagy munkák idején született meg a fiam.

Békésen égetően szükség volt új raktárakra, s a rendszerváltás utáni csódhullám jó lehetőségeket kínált épületszerzésre. A fenntartó megyei önkormányzat segítségével megvettük egy felszámolt építőipari szövetkezet igen nagy telephelyét. Itt is lépésenként történt az átalakítás, pár év alatt egészen jól előre haladtunk. Ha nem is gondok nélkül, de a nagy műhelytermekből remekül beállványozott, alkalmas raktárakat alakítottunk ki. Ez számomra ismét új területek megismerését jelentette. Egy kollégámmal sorra jártuk a salgótarjáni dexiongyártó vállalatokat, míg egy idősebb mérnök, Nickel Géza személyében olyan partnert találtunk, akivel hosszútávú együttműködést építhettünk ki. A felújításokat végző vállalkozókkal való kapcsolattartás is izgalmas feladat volt egy filosz számára, miközben arra is figyelni kellett, hogy az általunk megbízott műszaki ellenőr éppen kinek játszik. A végére tűrhetően kialakult minden. Ezen a telephelyen nagy beépíthető terület állt rendelkezésünkre, terveztük a bővítést. Ez nem így alakult, de az már későbbi történet, majd sort kerítünk rá.

SGY: *A rendszerváltás után a megyei levéltárba kerültek a pártiratok. Hogyan integrálták a pártarchívumot?*

EÁ: Ez nálunk nagyon szerencsésen alakult. Ellentétben több megyével, a pártarchívum anyagát nem szállították Pestre a Párttörténeti Intézet archívumába. Ezt az akkori megyei vezetőknél köszönhetjük, akik hallgattak a levéltárból érkező javaslatokra. Minden a helyén maradt, az épülettel és két kollégával együtt átvettük az egészet. Szakfelügyelőként láttam olyan pártiratokat, amelyek két, nem túl szakszerű szállításon átesve kerültek levéltárba, ezt mi megúsztuk. Utóbb a fondjegyzék-szerkesztési utasításnak megfelelően beillesztettük az anyagot a fondfőcsoportok struktúrájába.

SGY: *Mozgalmas időszak lehetett, ezekben az években jutott idő a történeti kutatómunkára? S ezt a témát ott hagytuk abba, hogy lezártad az agrártörténeti kutatásokat. Merre fordultál?*

EÁ: Nem hagytam abba a kutatást, de jóval kevesebb idő jutott rá, mint szerettem volna. Ne feledjük el, hogy 1992 után jött a kárpótlás, ami nagyon komoly feladatot adott a levéltáraknak. Közel két évig legtöbb időnket és energiánkat ez a munka kötötte le. A hadigondozásról szóló adatszolgáltatás jelentette az utolsó nagy hullámot. Közben azért született egy-egy tanulmány, voltak kiadványok, amelyeket én szerkesztettem. Ami a legjobban megragadta a figyelmemet a '80-as évek második felében, az a társadalomtörténet volt, amelyet elsősorban a Hajnal István Kör, illetve annak vezéralakjai, Kövér György, Gyáni Gábor és mások közvetítettek felém is. Nagyon érdekesnek és inspirá-

lónak találtam az új közelítési szempontokat, s magam is keresni kezdtem levéltárunkban olyan forrásokat, amelyek társadalomtörténeti szempontból izgalmasnak látszottak. A legígéretesebb a Kner család és a Kner-nyomda több mint 20 iratfolyóméternyi anyaga volt. Ez az irategyüttes alkalmat adott arra, hogy a magyar polgárosodás folyamatát a 19. század közepétől az államosításig követhessük. A nagy levelezések a múlt nehezen megragadható mezőit is feltárták az érdeklődő előtt. Ezt a forrásanyagot a mai napig faggatom, az elmúlt években nyílt meg előttem a család egyik ágának Chicagóban lévő magánarchívuma. A '90-es években több kismonográfiám jelent meg a családnak a magyar iparművészetben jelentős szerepet játszó tagjairól. Az egymás után írt, szétszórt tanulmányokat azután az Osiris által 2017-ben kiadott *A Kner család és más történetek* című könyv tartalmazza. Jelentek meg írásaim a levéltár kiadványaiban és másutt is. Nekifogtam Márki Sándor naplói feldolgozásának, amelynek eredményei jóval később mutatkoztak. És volt sok apróbb-nagyobb téma még. Egy kedves ügyvéd barátom mondta egyszer, hogy „a vidéki fiskális mindennel foglalkozik”. A vidéki levéltáros is hasonló. Vannak évfordulók, alkalmi megbízások és a félig-meddig véletlenül felbukkanó témák is beszippanthatják az embert, s olykor novumokat is sikerül felszínre hozni.

SGY: *2006-ban Erdmann Gyula nyugdíjba ment, Te lettél az utóda. Irányításod alatt új profilok is megjelentek a levéltárban. Egy időben a Békés Megyei Levélár úttörő szerepet játszott a közművelődési munka meghonosításában, konferenciasorozatot indítottál, megkezdődött a digitalizálás. A változásokból mennyit terveztl és mennyit hozott az idő?*

ÉA: Igazgatóként nem terveztem gyökeres változást, hiszen a működő struktúra az én részvételemmel alakult ki. Viszont voltak olyan területek, amelyekre nagyobb hangsúlyt kívántam helyezni. Rögtön kinevezésem után tettem egy kísérletet egy új levéltár építésére, vagy legalább a békési telkünön való bővítésre. Egy darabig úgy tűnt, siker koronázhatja a próbálkozást, de azután felemás eredmény született. A békési telephelyünk közelében lett nagy raktárkapacitással rendelkező épületünk, de korábban jól kiépített fióklevéltárunkat fel kellett adni. Oda a megyei önkormányzat közreműködésével egy iskola költözött. Az új békési telephelyre került a békési anyagunk, és a korábban létesített, igen gyenge állapotú gyulavári külső raktárunkban őrzött iratanyag. Az előző miatt bántódtunk, az utóbbinak viszont örültünk. Ide vándorolt a Békéscsabán lévő pártarchívumi anyag is. De ezúttal is távol állottunk a koncepciózus szakmai tervezéstől, mindig csak a következő lépésre sikerült szűkös forrásokat teremteni. Újra kezdődött a felújítások, javítások sora, amelyek a Magyar Nemzeti Levéltár időszakában értek véget, mikor is fűtésrendszer és klíma is került a raktárakba. Ami mindenképpen pozitívum, immár külső raktárak nélkül működő levéltárunknak még ma is van szabad raktárkapacitása.

Az újítások közé tartozott a közművelődés. Több okból is szükségesnek tartottam a szélesebb közönség felé való nyitást. Először is láttam, hogy Nyugat-Európában ez mennyivel fontosabb terület, és előttem volt a múzeumok példája is. Aztán igazgatóként nemegyszer tapasztaltam, hogy az intézményünk ügyeiről döntéseket hozó politikusok egy részének nem sok fogalma van a levéltárról. Egy költségvetési vitán a kórházat, a színházat vagy az iskolákat ismerték, a levéltárat nem mindenki. Akkor ez egy kevésbé fontos intézmény – vonták le a következtetést. Tágabb körben sem mutatkozott túl sok

ismeret levéltárunkról. Harmadsorban meg voltam győződve arról, hogy mi olyasmit tudunk kínálni a szélesebb közönségnek is, ami érdekes. Az egyes embernek támaszt adhat, ha egy-egy pillanatban megérzi, hogy nem egyedül áll a világban, hanem egy ön-maga sorsát évszázadokkal mérő közösség tagja. Arról nem is beszélve, hogy egy helyi közösség életében a történelem éppúgy a jelent formáló erő, mint az örökölt infrastruktúra vagy az épített környezet. Csak az utóbbiak láthatóak.

A véletlen úgy hozta, hogy ez a törekvés 2006 végétől erős hátszelet kapott fenntartónktól. A 2006-os választások után olyan elnöke lett a Békés Megyei Önkormányzatnak, aki az akkor még létező közigazgatási régió elképzelésekkel szemben a megyei önkormányzatot akarta finanszírozható és az egész megyének különféle szolgáltatásokat nyújtó középszintű igazgatási egységként megtartani. Ennek a határozott koncepciónak voltak ránk nézve hátrányos következményei is – ezekről még beszélek –, de levéltári kapunyitásunk érdemleges anyagi és szervezeti támogatást kapott. Egy megyei programsorozat keretében meglátogattunk minden települést. Ez volt a *Megyejárás*. Vittünk egy molinóból álló mobilkiállítást, amely minden egyes állomáson új darabbal gyarapodott. Ezen a rendezvényen a levéltáros a megyei elnök és a helyi polgármester után szólalt meg. Volt egy mini konferenciasorozatunk, amellyel a 10 000 lakosnál nagyobb településeket látogattunk végig. A három előadásból álló esti kis konferencián az érdekes mozzanatok mellett az adott helyen hosszú időtartamon át érvényesülő, máig ható folyamatokat próbáltuk bemutatni. Szerveztünk iskolai programokat is. Ekkor rendeztük be kiállítóteremünket és új, a modern látványvilág elemeire épülő állandó kiállítást nyitottunk meg. Más, alkalmi programok is futottak. Volt olyan előadás-sorozatunk, amire pénzért jegyet kellett venni a hallgatónak. A boszorkányperekről szóló produkciónál még működött is, úgy-ahogy. Nem függetlenül az önkormányzattól, komoly sajtótámogatást kaptunk. Nem túlzás, hogy pár év alatt viszonylag széles körben láthatóvá tettük levéltárunkat.

Levéltári nap keretében rendezett őszi konferenciasorozatunk 2006-ban indult. Korábban ilyen rendszeres konferenciák nem voltak nálunk. Jártam a szomszédos levéltárak hasonló rendezvényeire, amelyek közül a nyíregyháziak különösen inspirálóan hatottak rám. Tematikus konferenciákat szerveztünk, arra törekedve, hogy a választott téma szélesebb közönség számára is érdekes legyen, ugyanakkor szakmai hozadéka is legyen. Többnyire társadalomtörténeti közelítésű tematikát választottunk. Úgy építettük fel a programot, hogy a nyitó előadásokat a szakma neves képviselői tartsák, s aztán jöttek a meghívottak és a kollégák. Megtisztelte rendezvényünket Romsics Ignác, Kövér György, Gyáni Gábor, Kósa László, Hermann Róbert, Szilágyi Márton és még nagyon sokan. Olykor áttételes aktualitása is volt a témaválasztásnak. Nem véletlen, hogy a polgári kultúra rétegeit vizsgáló konferenciával nyitottunk, választási évben választástörténet következett, amikor éppen nehéz helyzetben volt levéltárunk, *Kutyaszorítóban – a ki-szolgáltatottság társadalomtörténeti vetületei* címen zajlott a rendezvényünk. Hébe-hóba meg is jelentek az előadások, de általában a három legérdekesebb kapott nyomdafestéket a *Bárka* hasábjain.

Erre az időszakra esett a nagyobb léptékű informatikai fejlesztés megindulása és elkezdődött a digitalizálás is. Több fontos mozzanatot lehetne kiemelni, ezek közül egyet

emlétek. Breinich Gábor irányításával zajlott a *Levéltárak reneszánsza* program, amelyet az NKA finanszírozott. A programba bekapcsolódó megyei levéltárak honlapja is megújulhatott. Mi akkor egy külső cég támogatásával nagyon szép és jól funkcionáló portált hoztunk létre, amely elég sokáig működött. S ami még fontosabb, erre a honlapra sorra raktuk fel adatbázisainkat. Ezek közül a kutatók nagyon szerették az 1960-as évek óta épített cédularendszerünk adatbázissá alakított változatát. Mintegy 60 000 –forrásérték szempontjából fontos – alapszám mellé rendelt regesztát és más adatokat találtak ebben az adatbázisban a kutatók. Az MDP és az MSZMP vezető testületi anyagainak adatbázisát te készítetted, a cégbírósággal együtt. Készült egy különleges adatbázisunk a gyulai zsidó temetőről. Képek a sírkövekről, az ott nyugvókra vonatkozó adatsor a síremlékről, az anyakönyvekből és más forrásokból, összekötve a temető térképével. Kereskényiné Cseh Edit és férje, Kereskényi Miklós nagy munkája volt. Informatikusunk, Mezei Sándor is kitett magáért. Megleپődtünk a látogatottságon, noha csak mintegy 800 ember adatait tartalmazta, honlapunk „lelövésekor” több mint 600 000 kattintást regisztráltunk. Sajnálom, hogy ezek közül az adatbázisok közül ma csak a zsidó temető és a párttestületi jegyzőkönyvek érhetők el. Azóta a levéltártól függetlenül elkészült egy másik város zsidó temetőjének képekkel kiegészített adatbázisa is. Ezt a mi régi honlapunkon alkalmazott módszerek szerint fogjuk nyilvánossá tenni.

Említenem kell az Arcanumot, Biszak Sándort és Somfay Örsöt is. Még a DVD-s korszakban kezdtünk együttműködni, először kéziratos térképeinket, majd Békés vármegye kataszteri térképeit jelentettük meg közösen. A kataszteri térképek összegyűjtése úttörő munka volt, az általunk őrzött térképek mellett az Országos Levéltár, valamennyi illetékes földhivatal és a Földmérési és Távérzékelési Intézet anyagát is egybegyűjtöttük. A FÖMI-vel való eredményes tárgyalás áttörésnek számított. Ebben a munkában ugyancsak Kereskényiné Cseh Edit kollégánknak játszott meghatározó szerepet. Aztán jöttek az MSZMP vezető testületeinek anyagai. Biszak Sándorral megpróbáltuk a nemesi közgyűlési jegyzőkönyvek saját segédletekkel való digitalizálásának elfogadtatását is. Ezt követhették volna a képviselő-testületi jegyzőkönyvek. Kétségtelen, nem lett volna mellettük adatbázis, csak a korabeli segédlet, de ma is csak ezt adjuk a kutatók kezébe, és ehhez el kell jönni a levéltárba. Újságokat is digitalizáltattunk. Az Arcanum invenciózus, előzékeny partnernek bizonyult.

SGY: *Közben nem állt le a kiadói tevékenység sem, elég sok könyvet jelentetett meg a levéltár.*

EÁ: Igen, bár hozzá kell tennem, hogy az igazán nagy munkákban a kollégák szabadideje is benne volt. A beszélgetés elején idézett arany idők, amikor bele lehetett veszni a forrásokba, örökre eltűntek. Szinte minden időre ment. Ennek ellenére írtunk és kiadtunk értékes könyveket. A Bíró Györgyné Héjja Julianna Erika archontológiai és prozopográfiai kutatásait összegző kötetek alighanem a legtöbbet hivatkozott kiadványaink. Nagyon szívesen emlékszem azokra a munkákra, amelyek minden tudományos munkában részt vevő kollégát megmozgattak. Ilyen könyv volt a *Kisvárosi polgárok* című vaskos forráskiadvány és a *Körök, egyletek – A civil társadalom története a dualizmus kori Békés megyében* című képeskönyv. Mind a polgári tradíciókat felidéz,

kimondottan érdekes kötetet, mind a civil világról szólót aktuális, fontos könyvnek tekintettem. Az előző támogatásáért Gecsényi Lajosnak, az utóbbiért Závogyán Magdolnának vagyok hálás. A civil világot bemutató könyv külsőre is nagyon szép. A levéltárunknak sokat dolgozó Barabás Ferenc tervezte. A 2010-es években ilyen gyönyörű kötetet már kevés megyei levéltárnak sikerült kiadnia. Örömmel vettük, hogy könyveinket *Az év levéltári kiadványa* pályázaton is többször méltányolták.

SGY: *Miközben zajlott a munka a Békés Megyei Levéltárban, hogyan helyezkedtél el a szélesebb szakmában? Úgy tudom, több szakmai szervezetben is dolgoztál, egy időben szerkesztője voltál a Levéltári Szemlének, a Bárkának, de még más is lehetett.*

ÉÁ: Igen, jószérivel mindenütt megfordultam hosszabb-rövidebb ideig. Tagja, utóbb választmányi tagja voltam a Magyar Levéltárosok Egyesületének, az Önkormányzati Levéltárak Tanácsának (ÖLT) az intézmény volt tagja, de itt is benn voltam egy ideig a választmányban. Pályám vége felé még a miniszter tanácsadó testületébe, a Levéltári Kollégiumba is delegáltak. Emellett voltam szakfelügyelő, s valóban, 2009 és 2017 között egyik szerkesztője voltam a *Szemlének*. Rövid ideig a Magyar Történelmi Társulat és a Hajnal István Kör választmányának is voltam tagja. Ennél fontosabb a *Bárka*, és az, hogy több mint nyolc évig szavazati joggal rendelkező külső tagja voltam a Szegedi Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kari Doktori Tanácsának. Sokféle szervezet, szinte nyughatatlanságra vall, pedig egyáltalán nem vagyok az. Szívesen foglalkoztam a szakma kérdéseivel, és még szívesebben dolgoztam azokkal az emberekkel, akikkel ezeken a fórumokon találkozhattam. A szakmai közéletben való részvétel időt és némi plusz energiát kívánt, de ez nem esett nehezemre, és nagyon sok volt a hozadéka. Az ember korán találkozhatott azokkal a kérdésekkel, amelyek utóbb minden levéltárat érintettek. Az MLE, az ÖLT, a Kollégium korábban nagy szerepet játszott a szakmát érintő jogszabályok formába öntésében. A legnagyobb nyereségnek a kollégákkal való diskurzusok számítottak. Nagyon sok tiszteletet érdemlő, felkészült kollégával találkoztam ezekben a szervezetekben. A viták során, a személyes beszélgetéseken sok olyan ötletet, információt kaptam, amelyek emelték a mi levéltárunkban folyó munka színvonalát. S tán egyszer-egyszer én is löktem egyet az aktuális ügyeken.

A szakmai közéletben való tevékenységem az Egyesület Dél-alföldi Szekciójában kezdődött. Váltakozó intenzitással működött a szekció, de értesültünk a szegedi kollégák új segédleteiről, Radics Kálmán levéltárára, Szabó Attilára és kollégáira is érdemes volt figyelni. Az is figyelemre méltó volt, ahogy Fülöp Tamás új lendületet adott a Jász-Nagykun-Szolnok Megyei Levéltárnak. Blazovich László történeti munkáira is figyeltem, egy kisebb tanulmánykötetét mi adtuk ki. Legjobban a szakfelügyeletet szerettem, ez a poszt megkövetelte, hogy az ember felkészült legyen, s itt aztán az aprómunkától a levéltárvezetésig rengeteget lehetett tanulni. Egy-egy Kujbusné Mecsei Évánál, Apró Erzsébetnél tett látogatás fontos szakmai esemény volt számomra. Ma már nagyon sajnálom, hogy nem jártam többet a dunántúli levéltárak konferenciáira. Állandóan szűkös volt az idő, pedig Dominkovits Péterrel, Bósze Sándorral, Tilcsik Györgyékkel, Káli Csabával, Csombor Erzsébettel találkozni mindig öröm volt.

A külső fórumok közül a *Bárka* a legfontosabb számomra, 22 éve vagyok a folyóirat társadalomtudományi rovatának szerkesztője. A szerkesztőség és a két évtized alatt a lap köré szerveződött törzsközönség éppen olyan otthonos közeg számomra, mint a levéltári világ. Mellesleg a lap publikációs lehetőséget adott a levéltáros kollégáknak is. Ha jól emlékszem, neked is ott jelent meg az első írásod.

SGY: *Így volt, egy recenziót írtam először a Bárkába. Úgy tudom, a hazai szakmai közélet mellett Románia, nevezetesen Arad felé is igyekeztél kapcsolatokat építeni. Milyen sikerrel jártál?*

ÉÁ: Többször felvettük a kapcsolatot az aradi levéltárral, mindig barátságosan fogadtak bennünket, de a levéltárba bejutni csak akkor sikerült, amikor a magyar alprefektus „megkérte” ottani kollégámat fogadásunkra. Érdemi együttműködés azonban nem alakult ki, amiben szerepe volt a politikai változásoknak is. Mire kialakult egy közös, határmenti pályázat terve, hol az ők, hol a mi fenntartónknál jött olyan változás, ami felülírta a nagy nehezen formába öntött elképzeléseket. Viszont találtunk más partnert, a Szabadság Szobor Egyesületet, amelynek élén Király András államtitkár állt, aki nem csak akkor töltött be államtitkári pozíciót a román kormányban, amikor az RMDSZ kormányon volt. Segítségével került hozzánk a kiváló aradi történész, Kovách Géza hagyatéka. Ez Kovách Géza végakarata szerint történt. Utóbb aztán ebből a hagyatékból három könyv is született, kettőt teljes egészében mi gondoztunk, szerkesztettünk, a harmadikban szerzőként vettünk részt. Ez a kapcsolat azután Kolozsvár, a Babeş–Bolyai Egyetem felé is elvezetett.

Romániáról szólva, még egy fontos vállalkozást említek, ez pedig az Á. Varga László által indított magyar–román együttműködés ügye, amelynek gyümölcse a kétnyelvű repertóriumok sorozata lett. Az előkészítő tárgyalások második fordulójára Gyulán került sor, ezt követően én is bekapcsolódtam a munkába. Nagy öröm volt, hogy a román kollégákkal ilyen operatívan és előzékeny szellemben tudtunk együttműködni. A közös sorozat ma már a tizenhatodik kötetnél jár.

SGY: *Volt egy érdekes megjegyzésed: 2013-ban Kutyaszorítóban címmel rendezett a levéltár konferenciát, s arra utaltál, hogy akadtak gondjai az intézménynek. Mik voltak ezek?*

ÉÁ: Amint azt korábban említettem, 2006-tól a fenntartó vezetője felállított egy olyan irányítási modellt, amellyel a megyei önkormányzatot és intézményeit finanszírozható és az egész megye lakosságát elérő rendszerre kívánta tenni. Akkor még nyitott kérdés volt, hogyan alakul a középszintű igazgatás jövője. A háttérhez hozzátartozik, hogy még léteztek alternatívaként a közigazgatási régiók, s a megyék sem egyformán működtek. Akadtak olyanok, amelyek pár év alatt totálisan eladósodtak, aminek nyomán felvetődött a kormányzati centralizáció gondolata. A Békés megyében zajló kísérletnek számunkra előnyös részét a közművelődésről szólva már említettem. Viszont az átalakítás a költségvetési finanszírozás csökkentésével járt együtt. Ehelyett az önkormányzat által fenntartott intézmények szolgáltattak egymásnak, amiért költségvetési ellentételezést kaptak. Például egy intézménynél gyűjtötték össze a gépkocsikat, s a többi intézmény bizonyos költségvetési ellentételezés fejében onnan igényelhetett autót. A bonyolult

modell részleteivel nem untatom a *Szemle* olvasóit. A levéltár azt a feladatot kapta, hogy iratrendezési és selejtezési feladatokat végezzen az önkormányzati társintézményekben, azaz saját gyűjtőterületéhez tartozó szerveknél. Erről önkormányzati testületi határozat is született, amely ütközött a levéltári törvénnyel és a 10/2002-es NKÖM rendelettel, amely a törvény végrehajtási utasítása volt. Arról már ne is beszéljünk, hogy ésszerű-e egy csökkentett létszámú levéltár magasán kvalifikált munkatársait például egy szociális intézmény elhanyagolt irattárának rendbetételére használni, mikor az intézményen belül is rengeteg a szakmai feladat. A helyzetet ismerő vezető szakfelügyelő, Lakos János a szakfelügyelet programjába felvette annak vizsgálatát, hogy az önkormányzati levéltárak végeznek-e iratrendezési és selejtezési munkát saját gyűjtőterületükön. Ez az egyébként nagyon helyes és kívánatos lépés végképp kiélezte a feszültségeket. 2011-ben járunk, akkor már nem a modell kidolgozója, hanem egy szerényebb képességű elnök állt az önkormányzat élén, aki a bonyolult, nagy energiát igénylő rendszert nemigen tudta működtetni. Nem jó dolog a fenntartóval konfliktusba kerülni, a részletekkel ezúttal sem terhelem a *Szemle* olvasóit, majd megírom a levéltár Csittvári Krónikájában. Szerencsére levéltárunk presztízsének, megyeszerte tartott sikeres rendezvényeinek köszönhetően támogatóink is szép számmal voltak. Sikerült időlegesen úrrá lenni a helyzeten. Ahogy azt vidékünk egyik jeles írójának, Sarusi Mihálynak egyik regényében olvastam: „Átestünk rajta, mint öregapánk a léckerítésen.”

SGY: *Ezt a helyzetet oldotta fel a Magyar Nemzeti Levéltár megszervezése? Te hogyan élted meg az integrációt?*

ÉÁ: A megyei önkormányzat után tíz hónapra a kormányhivatal keretében működő megyei intézményfenntartó központ lett a fenntartó, majd 2012 őszén megalakult az MNL. Úgy hallottam, Kövér Györgynek volt egy poénja, amelynek a vége úgy szólt, a megyei levéltárak vezetői közül csak egyet ismer, aki örül ennek a változásnak, s az én nevemet mondta. Az engem illető részben volt igazság, a fent elmondottak magyarázatul szolgálnak erre. Nem volt könnyű helyzet, a szervezetszociológiai munkák szerint az intézményi átalakítások plusz forrást igényelnek. Ezúttal nemhogy plusz nem volt, de az egyes intézmények nagyon vegyes kondíciókkal érkeztek. Az átalakítás sem volt különösebben előkészítve, ehhez képest nagyobb recsegés-ropogás nélkül zajlott le. Ez az akkori főigazgatót, Mikó Zsuzsannát dicséri, a működőképes keretek kialakításában komoly szerepe volt Fülöp Tamás főigazgató-helyettesnek, aki a Jász-Nagykunszolnok Megyei Levéltár éléről került csúcsvezetői posztra, és példásan oda-vissza közvetített, nemcsak felülről nyomta lefelé az utasításokat. Összességében a mi levéltárunk zökkenő nélkül illeszkedett be ebbe a rendszerbe. Igyekeztünk megtartani a helyi kulturális életben kiépített pozícióinkat is. Szerencsére tudtunk külső forrásokat is szerezni saját terveink megvalósításához, hála az NKA-s pályázatoknak, de köszönettel tartozunk Závogyán Magdolnának és Fekete Péternek is. Támogatásukkal saját projekteket tudtunk megvalósítani, nem is akármilyeneket. Ezek nélkül csonkának érezném az utolsó tíz évet. Amúgy pedig egy évtized saját pályánkon hosszú idő, egy intézmény történetében röpké epizód, átmeneti időszak, amelynek lezárulása után mutatkozhat meg egy ilyen hatalmas szervezet közgyűjteményi és tudományos súlya.

SGY: *2020-ban mentél nyugdíjba, nagyjából a közalkalmazotti státusból történt kizsilipelés idején. Hogy élted meg a váltást, és mi történt azóta?*

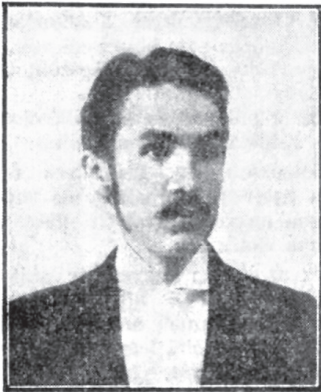
ÉÁ: A státusváltás idején néhány hónap volt hátra a nyugdíjazásomig. Nem sok előnyét láttam az új alkalmazási formának, de egy biztos volt. A nyugdíjkorhatár elérésekor nem kellett feltétlenül elköszönni, hanem lehetett volna tovább dolgozni. Szabó Csaba főigazgató úr marasztalt is, ami igen megtisztelő volt számomra. Viszont a beszélgetés elején említett rövidlátásnak vannak következményei, úgy 60 éves kor körül romlani kezd az olvasásélesség. Számot vetettem mindezzel, s mivel voltak olyan kutatásaim, amelyeket nagyon szerettem volna befejezni, úgy döntöttem, nyugdíjba megyek. Az elmondottakból kiderül, hogy nagyon szerettem a levéltár világát, kicsit fájó szívvel búcsúztam. Csakhamar kiderült, hogy ez volt a jó döntés. A szabadság tán még a levéltárnál is nagyobb dolog. Nem várt megbízásokkal kerestek meg. Nyugdíjazásom óta megjelent egy vaskos kötetem a Magvető Kiadó *Tények és tanúk* sorozatában. A Kner-leveleket tartalmazó könyvből készült egy színpadi produkció, amelyet a Vígszínház neves művészei adnak elő, többek között a Vig egyik színpadán is. A Kner-tematikában mindig benne éreztem a nemzetközi érdeklődés lehetőségét, de ennek nyoma sem mutatkozott, úgyhogy keresztet vetettem rá. Viszont nem sokkal nyugdíjazásom után jelentkezett egy amerikai kolléga, Robert Brooker, akivel a család egyik Egyesült Államokba kivándorolt tagjáról írtunk egy gazdagon illusztrált monográfiát. Könyvünk a Corvina és egy bostoni könyvklub kiadásában angolul is, magyarul is megjelent. A Márki-naplók sorozata is gyarapodott két terjedelmes kötettel. A *Bárka* folyóirat online felületén *Változatos múlt* címmel indítottam egy ismertető sorozatot, amelyben érdekes történeti publikációkra hívom fel olvasóink figyelmét. Az utóbbi időben éppen két OL-es kolléga könyvéről írtam. Néha még egy-egy konferenciára is meghívnak. Közben ápolom a kertemet, most egész tűrhetően néz ki. A levéltárban is van egy asztalom, tehetséges fiatal kollégánk, Csík Ádám osztja meg velem a szobáját, ha éppen arra járok. Hálás vagyok érte, máig otthon érzem magam a levéltárban. Abban reménykedem, hogy mindez még egy darabig így marad. A levéltári világ híreit figyelem, sok sikert kívánok a szakmának és minden egyes kollégának. S hozzá sok szerencsét is, mert úgy látom, a szerencse továbbra is kulcsfontosságú tényező maradt.

SGY: *Köszönöm a beszélgetést.*

Kőfalviné Ónodi Márta

Hogyan nem lett Móra Ferenc segédlevéltáros Kiskunfélegyházán?

Móra Ferenc (1879–1934) író, publicista, muzeológus Kiskunfélegyházán született, itt végezte elemi iskolai és gimnáziumi tanulmányait.¹ Az 1897-ben sikeresen letett érettségi vizsga után Budapesten járt egyetemre, majd egy évig Felsőlövőn tanított. Ezt követően – hogy közelebb legyen Félegyházán élő szüleihez és menyasszonyához – Szegeden próbált tollnoki (azaz írnoki, jegyzői) állást szerezni az ottani tankerületi főigazgató, Platz Bonifác Ferenc mellett.² A pozícióra nem őt választották, így Móra hónapokig biztos megélhetés nélkül időzött szülővárosában. Bátyja, a szintén író, tanár Móra István³ így emlékezett vissza erre az 1901–1902 közti időszakra: „Ha volt Feri öcsém életének



Móra Ferenc, a fiatal tanár
(Magyar Hírlap, 1935. március 10. 21.)

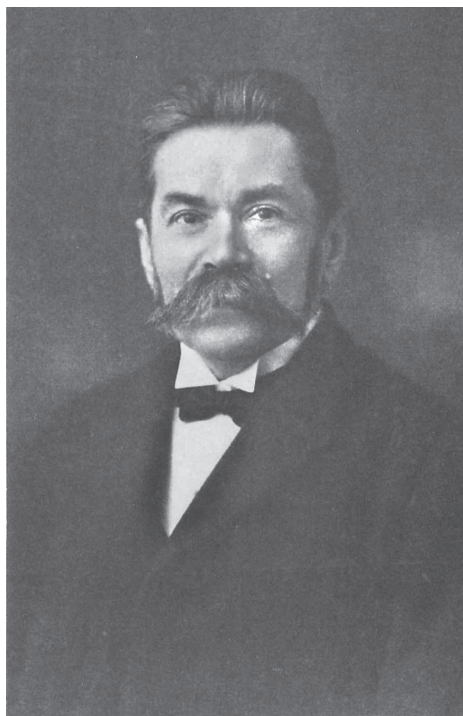


Móra Ferenc fiatalon
(Mezősi, 1976)

¹ Móra Ferenc részletes életrajzát többen feldolgozták, pl.: Földes, 1980.

² „Feri öcsém ifúsága (írta Móra István)” Magyar Hírlap (melléklet), 1935. március 10. 22. Valószínűleg az említett cikkekre alapozva tárgyalja Móra Ferenc életének ezt a szakaszát: Mezősi, 1976: 46.; Mezősi, 1999: 122–123.; Móra, 1979: 99–100.

³ Móra István (1864–1957): Kiskunfélegyházán született, 1875-től négy évig a helyi algimnáziumban tanult. Két évig a kecskeméti piarista középiskolába járt, majd visszatért szülővárosába, ahol 1881-ben beiratkozott a tanítóképzőbe. 1885-ben népiskolai tanítói oklevelet szerzett. Először Jászkarajenőn, majd Mindszentén, 1886-tól Horgoson tanított. 1889-ben Zentára került, majd 1895-ben Budapestre hívták. Itt 1898-tól már polgári iskolai tanár lett. Nemcsak kiváló, elkötelezett pedagógus volt, de irodalmi munkássága is figyelemre méltó. Írt verseket, prózai műveket, tárcákat, novellákat, elbeszéléseket. 1957-ben Budapesten hunyt el, sírja az óbudai temetőben található. Urbán, 2000: 13–30.



Móra István (Urbán, 2000)



Holló Lajos
(Tolnai Világlapja, 1907. november 3. 1.)

küzdelmes ideje, ez a bizonytalan következő tél volt az. Holló Lajos megpróbálta, hogy Ferinek állást teremtsen ideig-óráig is, míg a gimnáziumunkban hely üresedik, a levéltáros mellé akarta beszervezni írnoknak. De az akkori levéltáros – nekem gyerekkori jópajtásom –, kézzel-lábbal: többséget szerzett az indítvány leszavazására.”⁴ A következőkben azt vizsgálom meg, hogy – bátyja visszaemlékezésén kívül – milyen dokumentumok támasztják alá Móra Ferenc „majdnem” levéltárosi állását, illetve a történetben feltűnő személyek milyen viszonyt ápoltak a Móra családdal.

Móra István emlékei

A cikkben Móra István két fontos szereplőt említett. Egyikük Holló Lajos, politikus, publicista, azidő szerint a város országgyűlési képviselője, a Magyarország című napilap főszerkesztője.⁵ Móra Ferenc korán, már nyolcéves korában találkozott Holló Lajossal,

⁴ „Feri öcsém ifjúsága (írta Móra István)” Magyar Hírlap (melléklet) 1935. március 10. 22. Valószínűleg a szöveg helyesen így értelmezhető: „De az akkori levéltáros – nekem gyerekkori jópajtásom –, kézzel-lábbal [tiltakozott]: többséget szerzett az indítvány leszavazására.”

⁵ Holló Lajos (1859–1918): Kiskunfélegyházán született, a gimnázium alsó négy osztályát szülővárosában végezte. Középiskolai tanulmányai után Budapesten hallgatott jogot. 1885-ben tért vissza

ahogy ennek később emléket állított a Szép karácsony szép zöld fája... című novellájában. Az elbeszélés szerint a város egyetlen „nagyságos ura”, az országgyűlési követ, Holló Lajos is részt vett Móra Ferenc első nyilvános szereplésén, karácsonyi szavalatán a félegyházi Ótemplomban, azaz a Sarlós Boldogasszony-templomban. Ő emelte le a versmondás után a templomi szentélyrácsról a talpatlan csizmája miatt a márványkőhöz fagyott lábú kis Móra Ferencet.⁶ Holló Lajos alakja később is feltűnt a Móra testvérek életrajzában. Ahogy Móra István írásából kiderül, mindkét fivért, előbb Istvánt, majd Ferencet is a Magyarország című újságnál alkalmazta. Az idősebb Móra fiú 1895-ös Zentáról Budapestre történő költözésének idején került munkakapcsolatba Hollóval. „Akkoriban indult meg a Magyarország napilap. Holló Lajos, földim, a szerkesztő, tárcákat kért tőlem, fizetett is” – emlékezett vissza erre az időszakra Móra István.⁷ Móra Ferenc elsőéves egyetemista korában szerény apanázsából élve, szintén megtapasztalta szülővárosa országgyűlési képviselőjének támogatását. „De áldassék Holló Lajos emléke, korrektornak tette meg Ferit a Magyarország-nál, havi 15 forint fizetéssel” – írta Móra István.⁸ Holló Lajos támogatása a lokálpatriótaságon túl akár az elvirokonságon is alapulhatott. Holló köztudottan ellenzéki politikusként tevékenykedett, a Móra családhoz pedig szintén közel álltak a ’48-as eszmék, elég csak Móra Ferenc március 15-i szereplésére vagy az 1898-ban, a szabadságharc 50. évfordulója tiszteletére megjelent, a helyi újság címlapján szereplő Móra Ferenc-versre, valamint a Petőfi halálának félévszázados fordulójára Móra Ferenc által írt tárcára és a bátyja által költött Petőfi emlékének című versre gondolni, illetve édesapjuk több fórumon hangoztatott Kossuth-tiszteletét számításba venni.⁹ Feltételezhető tehát, hogy Holló Lajos valóban pártfogásába vette Móra Ferencet és tényleg próbált neki állást szerezni Félegyházán. Talán még saját bátyjánál, a helyi főgimnázium akkori igazgatójánál, Holló Lászlónál is latba vetette befolyását, hogy tanárnak ajánlja Mórát. Bár Móra Ferencet nem kellett bemutatni a félegyházi gimnázium vezetőjének, hiszen középiskolai tanulmányai idején (1889–1897) végig Holló

Félegyházára, ahol ügyvédi irodát nyitott, hamarosan elindította a Félegyházi Hírlap című hetilapot. A függetlenségi párthoz tartozott, 1887-ben a város országgyűlési képviselője lett. 1893-ban megalapította a Magyarország című politikai napilapot, amelynek előbb felelős szerkesztője, majd főszerkesztője lett. Bírálta Tisza István németbarát politikáját. 1916 nyarától a frissen alakult Károlyi-párt tagja, 1917-től pedig alelnöke lett. 1918. június 14-én Budapesten hirtelen, agyvérzés következtében halt meg, a budapesti Kerepesi úti temetőben helyezték végső nyugalomra. Kiskunfélegyháza város képviselő-testülete 1906-ban díszpolgárrá választotta és szülőházának utcáját róla nevezte el. Fabro-Ujlaki, 1906: 122–123.; Fekete, 2001: 107–108., 112.; Kapus, 2017: 38–43.; Sturm, 1901: 280–281.; Urbán, 2005: 73–74., 118.; Vásárhelyi, 1910: 197.; Végváry–Zimmer, 1910: 299–300.; „Holló Lajos”, „Holló Lajos halála” Magyarország 1918. június 15. 1., 3–5.

⁶ „Szép karácsony szép zöld fája...” Móra, 2004: 23–32.

⁷ „Feri öcsém ifjúsága (írta Móra István)” Magyar Hírlap (melléklet) 1935. március 10. 22.

⁸ „Feri öcsém ifjúsága (írta Móra István)” Magyar Hírlap (melléklet) 1935. március 10. 22.

⁹ „Március 15.” Móra Ferenc verse. Félegyházi Hírlap, 1898. március 15. 1.; „Petőfi Sándor”. Móra Ferenc tárcája. Félegyházi Hírlap, 1899. július 30. 1.; „Petőfi emlékének”. Móra István verse. Félegyházi Hírlap, 1899. július 30. 1. Édesapjuk Kossuth-tiszteletéről Móra Ferenc több írásában, novellájában is megemlékezik, lásd: Szeptemberi emlék, Őri kalap, Az édesapám vétke, Az utolsó suba, Díszpolgárság. Móra, 2004: 37–45., 74–83., 84–89., 90–95., 301–316.

László működött ott igazgatóként.¹⁰ Mórának különösebb protekcióra sem lett volna szüksége egy oktatói állás elnyeréséhez, mivel eminens diákként, kimagasló tanulmányi eredményének – saját évfolyamán egyedülként érettségizett kitűnőre – köszönhetően 1897-ben Kalmárné-ösztöndíjban részesült.¹¹ Ezekre a tényekre Holló László igazgató bizonyára pontosan emlékezett még öt év távlatából is, és feltehetően intézményvezetőként támogatta volna az iskola volt diákja tanári álláspályázatát, ha lett volna üres hely.

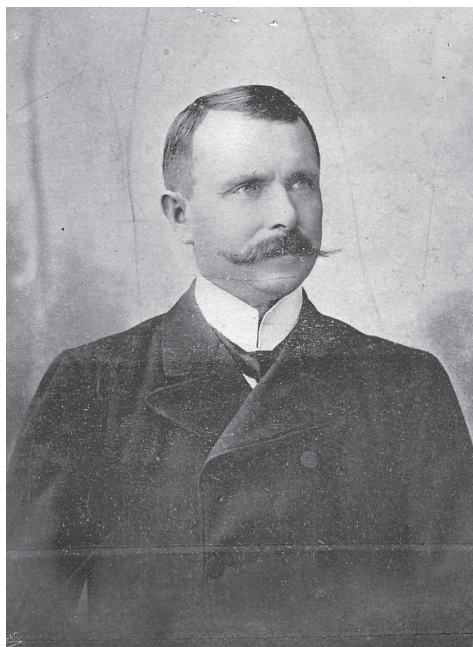
A másik személy, aki Móra István újságcikkében – bár nem nevesítve – felbukkan: a levéltáros alakja. Ebben az időben ezt a tisztet Nagy Ferenc László töltötte be.¹² Nincsenek adatok arról, hogy Móra István miért említette őt „gyerekkori jópajtásnak”. Az iskolai dokumentumokból csupán az derül ki, hogy a későbbi levéltárnok – Nagy László néven – két évvel Móra István fölött járt a helyi algimnáziumban és a kecskeméti piarista gimnáziumban is.¹³ Az idősebb Móra fiú idézett cikkéből az sem derült ki, hogy Nagy Ferenc László miért tiltakozott egy segédlevéltáros ellen. Vajon Móra Ferenc személye ellen volt-e kifogása, vagy egyáltalán senkit nem kívánt maga mellé kollégaként, illetve beosztottként? Egyszerű kenyérféltés állt-e a dolog hátterében, vagyis tartott a tehetség-

¹⁰ Holló László (1857–1909): Kiskunfélegyházán született, az algimnáziumot itt végezte. Magyar, történelem és filozófia szakos tanárként 1882-ben tért vissza szülővárosába. 1886-ban ő lett a félegyházi gimnázium első világi, szakképzett igazgatója. Haláláig tartó igazgatósága idején vált az addigi négyosztályos algimnázium nyolcosztályos főgimnáziummá, illetve szintén azalatt, 1896-ban kapott az intézmény új épületet. Kőfalvi–Kőfalviné, 2011: 94–95.

¹¹ Értesítő Kiskunfélegyháza 1896/97. 72.; Értesítő Kiskunfélegyháza 1897/98. 5.

¹² Nagy Ferenc László (1861–1937) – akinek neve a különböző forrásokban előfordult Nagy László, Nagy F. László, illetve Nagy Ferencz László formában is – Kiskunfélegyházán született, algimnáziumi tanulmányait szülővárosában végezte. Később tanári pályára készült, 1883-ban a helyi gimnáziumban üresedésben lévő állásra pályázott harmadéves tanárjelöltként. Már 1885-ben megpályázta a levéltárnoki állást, de ekkor még csak rendőrkapitánysági jegyzőnek választották meg. 1891-ben azonban a képviselő-testület őt találta érdemesnek a levéltárosi munkakör betöltésére. Ezt követően az aktuális tisztújítások során mindig megerősítették pozíciójában. Addigi feladatai mellett 1916-tól ő intézte – „publikálta” – a piaci hivatalos és magánhirdetéseket is. Hosszú szolgálati munkaviszony után, 1923 őszén kérte nyugdíjazását. Néhány év múlva a Kisbirtokosok Biztosító Intézetének helyi képviselőjeként tevékenykedett. A város közéletében aktívan részt vett. 1937-ben hunyt el Félegyházán. Első feleségével, Mészáros Juliannával 1886-ban Kiskunfélegyházán kötöttek házasságot. Feltételezhetően később polgári úton elváltak, mert mindketten újra megházasodtak: Mészáros Julianna 1902-ben Tarjányi Lajos tanító felesége lett, Nagy Ferenc pedig 1904-ben Keszthelyen vette feleségül Győri Anna divatárusnőt. HU-MNL-BKML-VIII.108. Közgyűlési jegyzőkönyvek, 1885. Tisztújítás 10., 13., 21. határozatok; 131/1885., 109/1891., 12/1909., 2/1915. sz. határozatok.; „A helyi gimnáziumnál”. Félegyháza, 1883. december 16. 4.; „A városi levéltárnok nyugdíjazását kéri”. Csonkamagyarország, 1923. október 7. 2.; „Nyugalomban”. Félegyházi Közlöny, 1924. február 3. 1.; „A Kisbirtokosok Biztosító Intézete”. Félegyházi Közlöny, 1928. augusztus 26. 2.; „A város legöregebb tisztviselője”. Félegyházi Közlöny, 1937. február 21. 3.; „Gyász hír”. Félegyházi Közlöny, 1937. szeptember 5. 2.; „Halottja volt a városnak”. A Csonkamagyarország, 1937. szeptember 12. 2.; FamilySearch adatbázis <https://www.familysearch.org/ark:/61903/3:1:3Q9M-C33D-N7GW-F?i=24&cat=442630>, <https://www.familysearch.org/ark:/61903/1:1:6V9N-GLRP> (A letöltés ideje: 2024. szeptember 26.)

¹³ HU-MNL-BKML-VIII.57. Iskolai anyakönyvek 1873/74–1876/77.; Értesítő Kecskemét 1877/78. 59., 1878/79. 52., 1879/80. 46., 48., 1880/81. 62., 64.



Holló László
(Értesítő Kiskunfélegyháza 1908/09. 1.)



Nagy Ferenc László
(HU-MNL-BKML-XV.5.b.-Sze-10.-1.-1.)

ges konkurenciától, tudniillik attól, hogy a fiatal Móra Ferenc műveltségével, intellektusával, fiatalos jobbító szándékával, irodalmi ambícióival háttérbe szorítaná őt? (Eddigre ugyanis Mórának már több verse jelent meg a helyi sajtóban.) A korabeli források erre nem adnak konkrét választ. Talán Móra Ferenc bizonyos tulajdonságai – mint például a melankóliára való hajlama, a zárkózottsága, a precíz, tudományos kutatás iránti igénye – nem voltak megnyerőek Nagy Ferenc László számára.

A levéltárnok személyiségét a róla szóló nekrológokból, illetve korabeli hírlapok cikkeiből lehet körvonalazni. Ezek alapján egy puritán, ugyanakkor tréfára mindig kész, derűs, bohém, népszerű, közszeretnek örvendő figura alakja bontakozik ki előttünk, aki aktív szerepet vállalt a helyi közéletben, tagja, illetve elnöke volt a Népkörnek, az Önkéntes Tűzoltóegyletnek, a Temetkezési Egyletnek, a Betegsegélyező Egyletnek, a Daloskörnek.¹⁴ Nagy Ferenc Lászlót ezeken túl korrekt, becsületes emberként ábrázolták a róla szóló híradások. Egy újságcikk szerint nem volt hajlandó hamis adatokkal nemesi ösöket igazolni egy Félegyházáról elszármazott személynek. Erről az esetről így számol be

¹⁴ „Társaskörök tisztújító közgyűlése”. Félegyházi Híradó, 1896. január 12. 4–5.; „Meghívó”. Félegyházi Híradó, 1896. március 1. 4.; „Temetkezési egylet”. Félegyházi Híradó, 1898. február 6. 5.; „Új elnök”. Félegyházi Híradó, 1898. május 8. 5.; „A Daloskör közgyűlése”. Félegyházi Hírlap egyesült Félegyházi Híradó, 1908. április 26. 4.; „Nyugalomban”. Félegyházi Közlöny, 1924. február 3. 1.; „A Temetkezési Egylet”. Félegyházi Közlöny, 1930. április 6. 2.; „A város legöregebb tisztviselője”. Félegyházi Közlöny, 1937. február 21. 3.; „Gyász hír”. Félegyházi Közlöny, 1937. szeptember 5. 2.

a Csonkamagyarország című lap: „Tipikus példáját adta az igazságot szeretők állandó csalódásának. Egy nagyrapaszkodott barátja felhívására átbúvárkodta a város levéltárát, hogy az anyagiakért, de különösen a címekért lehedző barátjának a családfáját kikutassa. Az utasításban a hangsúly a család nemességére esett, melyre a túltörekvő keblű megbízó Budapesten előre el is készítette a díszmagyart, láncokat és kardot. És ez a mindig igaz úton járó, szegényen maradt becsületes ember hosszas kutatás után csak azt tudta megállapítani, hogy a megbízónak őseivel nincs kétkednivalója, mert mind paraszti sorból valók voltak, és csak egyetlen őse bírt közhivatalt, aki a szőlőben csősz volt. És mint lelkiismeretes volt tisztviselő, mindezt írásba is adta, melynek végére oda-biggyesztette, hogy nemességről pedig az egész családban szó sincsen. A kutatásért a köszönet az lett, hogy az új nagyúr állásából Laci bácsinak a fiát kidobatta.”¹⁵ A fentiek alapján nem tűnik úgy, mintha nagyon távol állt volna egymástól Móra Ferenc és Nagy Ferenc László értékrendje. Talán inkább a habitusuk, a mentalitásuk volt eltérő.

Iratok tükrében

Eddig csupán Móra István 1935-ben született írása alapján tájékozódhattunk Móra Ferenc kútba esett levéltárosi állásáról. Az eseményről azonban – még ha áttételesen is – szintén tudósítanak az egykorú, azaz az 1902-ben keletkezett archív dokumentumok. Az ügyet a városi képviselő-testület 1902. február 16-i közgyűlése hozta mozgásba. Az ülésen megtárgyalták Molnár József árvaszéki ülnök állásáról való lemondását. A testület úgy döntött, hogy „ezen második ülnöki állás ezúttal helyettessel ne töltsék be, hanem hatalmaztassék fel a tanács, hogy ezen ülnöki fizetés keretében rendeztesse arra hivatott egyénnel a városi levéltárt”. A „megfelelő szakerő” feladatai között a levéltári anyag rendezésén kívül a selejtezés is szerepelt volna.¹⁶ A témát felkapta a helyi sajtó, ami azért is érdekes, mert az addig vajmi keveset foglalkozott a levéltárral, a levéltár ügyével. Már csak ezért is érdemes a Félégyházi Hírlap 1902. február 20-án megjelent vezércikkét egész terjedelmében közölni.

„Az én szememben mindig az intelligenciának bizonyos magasabb foka nyilvánul abban, ha valaki múltjának emlékét megbecsüli, megőrzi, tiszteletben és kegyeletben tartja, ha körülményei megengedik.

Az ember valami naiv megilletődéssel veszi kezébe az évtizedek óta sárguló »vizsga-lapot«, melyhez normalista-korának néha kellemes, néha kellemetlen, de most már mindenesetre jól eső emlékei fűzik. Elő-előveszi megfakult bizonyítványait, elmélázva lapozgat poros, már-már elfeledett írások között, melyekből szelíden előlebben a múltak szelleme és fehér szárnyaival leveri a pillanatra lepihenő lélekről a köznapiság porát. Anyagi kárunk nincs belőle, ha életünknek eme mérőföldmutatói elhányódnak, elvesződnek, de megőrzésükből van lelki gyönyörű-

¹⁵ „Halottja volt a városnak”. A Csonkamagyarország, 1937. szeptember 12. 2.

¹⁶ HU-MNL-BKML-V.108. Közgyűlési jegyzőkönyvek, 1902. február 16. ülés. 14/1902. sz. határozat.

ségünk. Nem szólunk a szerződések, okiratok megőrzéséről, mert ezt mindenki természetesnek találja és oktan az az ember, akit erre külön figyelmeztetni kell. Ez a *lex fundamentalis*-a¹⁷ valamennyiünk anyagi életének.

És ami áll az egyénre, az százszorosan érvényes a közre. *Amely város nem becsüli meg múltját, az nem érdemli meg a jövőt.* Ez a múlt pedig a városi archívumokban van lerakva. Ott sárgulnak a város vizsgalevelei: az alapító ősöktől maradt írások; ott fakulnak a fejlődő községek ifjúkori örömeinek és bánatainak bizonyítványai, erősödő életének tanúi, anyagi és szellemi haladásának időmutatói, szóval ott a megtestesült múlt. Nagy-nagy leveles láda, amellyel haszonnal és gyönyörűséggel kutathatnak a késő unokák.

Már t. i. ha ez a leveles láda rendben van. Ha az alfától az omegáig minden külön fiókban, külön rekesztékben van eligazítva, mint nagyanyáink sublótjaiban a százesztendőös szöttesek és varrottasok. És ha van, aki eligazítson bennünket ebben a labirintusban: *egy szabatos, világos, könnyen kezelhető lajstrom.*

Azonban, szégyen ide, szégyen oda, valljuk be magyaros őszinteséggel, hogy mi eddig ebben a dologban magyaros gondatlansággal jártunk el. Ha ugyan nem úgy gondolkozunk, hogy mi az ördögnek rendezgessük mi azt a sok lim-lomot, azt a sok penészes papírost, mikor úgy sincs belőle hasznunk!? Végre is a város se nem diák, se nem antiquárius. Ha már egyszer úgy szokás, hát Isten neki, hajtsuk a levéltárba a többihez, őrizze meg a levéltár, meg a jó Isten. Azután ha akad oly ráérő ember, akinek nincs okosabb dolga, mint beállni molynak százötvenéves ákombákomok közé, hát menjen és túrja ki, amire szüksége van.

Igen, igen. Ez az ige alkalmas ide: túrja ki. Mert ezzel a ránk nézve jellemző, de se nem túlságosan tiszteletreméltó, se nem fölöttébb okos nembánomsággal odajutottunk, hogy a mi leveles ládánk átváltozott – *sit venia verbo*¹⁸ – szemétdombbá. Múlt, félmúlt és régmúlt összekeveredett barátságos rendetlenségben. A jelenről nem szólunk. Mert mostani derék levéltárosunk példás rendben tartja a levéltár jelenét, értve ez alatt azt az időszakot, mióta az archívum az ő kezében van. Minden tekintetben előismerésre méltó buzgalmat fejt ki hivatalában. Ámde az ő tisztje nem a múlt rendbehozása, hanem a jelen rendben tartása. És ez maga ad neki annyi dolgot, hogy alig győzi végezni, amarra még gondolni sincs ideje. És ha jön a tudós, *aki meg akarja írni Félégyháza történetét*, annak negyedrésze idő sem kell az adatok feldolgozására, mint az adatok összeszedésére e bábeli zűrzavarban. Ha jön a kultur-historikus, aki világosságot keres valami kérdésben, talál olyan ijesztő sötétséget, amilyent a legfeketébb novemberi éjszakában se talál a Pokol kocsmá¹⁹ körül sem. Ha jön az unoka, akinek szüksége volna azt megtudni, hogy az ő szépapja mikor került nemes városunkba, az kereshet addig, míg őbelőle is ősapa nem lesz, de az eredmény még akkor sem biztos.

¹⁷ *Lex fundamentalis* (lat.): alaptörvény.

¹⁸ *Sit venia verbo* (lat.): bocsánat a kifejezésért.

¹⁹ A Pokol kocsmája a régi félégyházi vásártéren lévő borkimérő pincehelyiség volt. HU-MNL-BKML-XIV.90. VTA/281.

Néhai való jó Honthy László,²⁰ mint levéltáros, ebben az időben, mikor a folyó ügyek még nem nyűgözték úgy le a levéltárost, mint most, valamennyire rendbe szedte az archívumot, elismerés illeti érte haló porában is, de *nyomtatott, nyilvános lajstrom, katalógus*, vagy akármiszerű *útbaigazító* nem készülhetett. Közéken még ma sem forog ilyen. És nem készült volna még most se és tarthatna ez a tarthatatlan állapot, ki tudja, meddig, ha a múlt közgyűlésen dr. Fazekas Kálmán²¹ fel nem veti az eszmét, hogy a város levéltárát most volna alkalom rendeztetni a beszüntetett másod árvaszéki ülnöki állás terhire. Köszönet érte dr. Fazekasnak, mert indítványával, ha nem is égető, de oly szükségnek tett eleget, amelyik esztendőről-esztendőre nagyobbodik s ha anyagi kára nem is látszott belőle a városnak, több volt annál erkölcsi szégyene: hogy a *törvény szerint nyilvános levéltár*at a rendetlenség jobban elzárta a közönség előtt, mint ahogy az udvari titkos levéltár el van zárva. Őszinte köszönet érte dr. Fazekasnak az egész város nevében, valamint a jövőnek nemzedék nevében, mert múlt nemcsak a jelennek, hanem a jövőnek is oktató mestere és dr. Fazekasnak érdemét hálával kell elismernie minden polgárnak, ki kenyeret adó városát szereti.

De nem kisebb elismerés illeti meg városunk képviselőtestületét se, mely érezve a dolog fontosságát, egyhangúlag elfogadta az indítványt s megbízta a polgármestert, hogy annak értelmében hozzáértő emberrel rendeztesse a levéltárát. S újra azt mondjuk: mindig az intelligenciának magasabb foka nyilvánul abban, ha valaki múltjának emlékeit megbecsüli, megőrzi, tisztelettel és kegyelettel rendben tartja. Értelmes embernek be kell látnia, hogy mikor ilyen nemes és gyümölcsöző munkáról van szó, nem szabad fukarkodni az anyagiakkal. Ezen nem szabad takarítanunk, mert most még csak egy-két évi anyagi áldozatról van szó s ha most takarékosági szempontok vezetnek bennünket, úgy járunk, mint a lyukas lábbelivel, mentül nagyobbra nő a baj, annál nagyobb folt kell rá.

Dr. Szerelemhegyi Károly²² polgármesterünknek éles szeme van a város dolgában. Biztosra vesszük, hogy ez esetben is fog találni erre a munkára rátermett embert. Merész munka lesz tagadhatatlanul, de ha valaki lelkiismeretesen csinálja, sok lelki gyönyörűséget fog benne találni s büszke lehet rá, hogy méltóvá teszi a leveles ládát tulajdonosához: a városhoz. Így is kell, mert birtokáról ítélik meg a gazdát.²³

²⁰ Honthy László (1838–1885): kiskunfélegyházi születésű tanár, újságszerkesztő, hivatalnok. 1882 és 1885 között Félegyházán levéltárnok. Szinnyei, 1896: 1060.; Mayer, 2015. A cikk téved, mert Honthy László készített „útbaigazítókat”, konkrétan mutatókat a levéltári anyaghoz. Ám az való igaz, hogy ezek nem nyomtatott, nyilvános „lajstromok, katalógusok”, hanem belső használatra szánt segédletek voltak.

²¹ Fazekas Kálmán (1861–1908): ügyvéd, lapszerkesztő, majd városi tisztii ügyész. A több jeles félegyházit (Fazekas Alajos, Fazekas Ágoston, Kalmár Józsefné Fazekas Anna, Fazekas Ágnes Mária Blandina) felsorakoztató Fazekas család tagja. Ő szerkesztette a Félegyháza és Vidéke című kormánypárti lapot ugyanakkor, amikor Holló Lajos az ellenzéki Félegyházi Hírlapot. Iványosi, 1985: 548.; Fekete, 1987: 221–226.

²² Szerelemhegyi Károly (1862–1948): Kiskunfélegyháza polgármestere 1897 és 1909 között. Kapus, 2011: 17–24.

²³ „A városi levéltár rendezéséről”. Félegyházi Hírlap, 1902. február 20. 1. A dőlten szedett részek az eredetiben is így szerepelnek.

A vezércikkhez egy másik, rövid híradás is kapcsolódott az említett lapszám második oldalán: „[...] *Dr. Molnár József* második árvaszéki ülnök lemondását tudomásul vették és állását, mint fölöslegest beszüntették. Ezzel kapcsolatban *dr. Fazekas Kálmán* azt az indítványt tette, hogy a közgyűlés készíttessen a városi levéltárról *egy rendszeres mutatót*, s ezáltal *tegye nyilvánossá* a levéltárat. Az indítványt általános helyesléssel fogadták.”²⁴

Érdeemes a vezércikk levéltárügyre vonatkozó információit egy kicsit a jelenkori levéltári terminológia szemüvegén át nézni. Az írásból kiderül, hogy Nagy Ferenc László a folyó, frissen keletkezett ügyek iratait intézte, feladata a „jelen rendben tartása és nem a múlt rendbehozása” volt, tehát inkább mai értelemben vett irattárosi munkakört látott el, nem pedig levéltárosit. A tervek szerint az új – ugyanakkor valószínűleg semmi speciális képzettséggel nem rendelkező – munkatárs teendője lett volna az archív, 100-150 éves iratok – a cikk szerint már-már „szemétdomb” – rendezése, selejtezése, jegyzékelése, nyilvántartásba vétele, amely ma levéltárosi szakfeladatnak minősül. A cikkben hiányolt „nyomtatott katalógusnak”, „nyilvános lajstromnak” nevezett rendszerező „útmutató” helyett ma fondjegyzéket mondanánk, ha az egyes iratok fizikai elhelyezéséről is szeretnénk pontos felvilágosítást kapni, akkor pedig raktárjegyzéket vagy raktári nyilvántartást.

Az írás összekapcsolta a levéltári dokumentumok kereshetősége iránti igényt a családfakutatási megkeresésekkel, illetve egy várostörténeti monográfia létrehozásának lehetőségével. A vezércikk születése óta eltelt több mint száz évben a levéltári anyag sokkal rendezettebb, átláthatóbb lett, a családtörténet iránt érdeklődők is könnyebben kapnak eligazítást, de a hiányolt, nagyszabású településtörténeti összefoglaló munka megírása még várat magára.

Szintén érdekes kérdés, hogy *melyik* levéltárban kellett volna dolgoznia az új munkatársnak. Félégházán 1902-ben – 1900 és 1911 között, az új városháza elkészültéig ideiglenesen – ugyanis két külön épületben őrizték az archív iratokat. A levéltár eredeti helye, az 1823-ban elkészült városháza emeletén lévő szoba a századfordulóra már annyira szűknek bizonyult, hogy a város vezetése „múlhatatlanul szükségesnek” ítélte egy új helyiségről gondoskodni. A székházzal szemben lévő úgynevezett Kisvárosházához – azaz a Görögházhoz²⁵ – kapcsolódó „Bazár” épület ekkoriban elkészülő új részében biztosítottak egy helyiséget a régebbi és kevésbé használt ügyiratok számára.²⁶ Feltételezhetően az ebben a különálló épületben lévő dokumentumok rendszerezése lett volna a segédlevéltáros feladata.

²⁴ „A városi közgyűlésből”. Félégházi Hírlap, 1902. február 20. 2. A dőltön szedett részek az eredetiben is így szerepelnek.

²⁵ A Görögház 1772 és 1773 között épült fel a város központjában, a városházával szemközt. Az épület földszintjén örmény (görög) kereskedők nyitottak boltokat, az 1777-ben elkészült emeleti részen lakásokat alakítottak ki. A 20. század elején a városházáról helyhiány miatt kiszorult hivatalok ideiglenesen ide költöztek át, később az épület a Kiskun Múzeumnak adott otthont. Urbán, 2005: 19–20.

²⁶ HU-MNL-BKML-V.108. Közgyűlési jegyzőkönyvek, 1900. június 29-i ülés. 102/1900. sz. határozat; HU-MNL-BKML-V.175.b. 1972/1900.



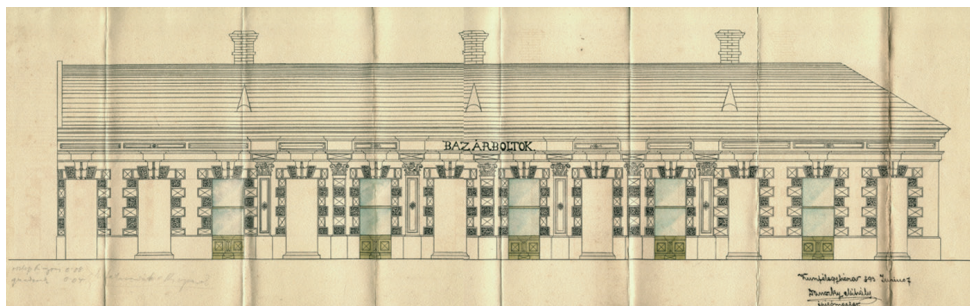
A kiskunfélegyházi városháza épülete (HU-MNL-BKML-XV.5.a. 527-27.)

Tanulságos – és sajnos ma is aktuális – a levéltárban felleveendő „alkalmas ember” cikk-beli ábrázolása: aki önként „beáll molynak” a százötvenéves „ákombakomok” közé, aki vállalja a levéltári anyag rendezésével járó „merész munkát”, annak jutalmul csak lelki gyönyörűséget ígért, szó sem esett megfelelő anyagi honorálásról, erkölcsi megbecsülésről. Az állás csak egy lelkes – vagy inkább megszállott –, a város múltjára vonatkozó írásos dokumentumoknak méltó megőrzése iránt mélyen elkötelezett személy számára lehetett valóban vonzó, mindenki más „parkolópályának” tarthatta, ahol – kevés fizetésért – csupán annyi időt érdemes eltölteni, amíg jobb lehetőség nem adódik.

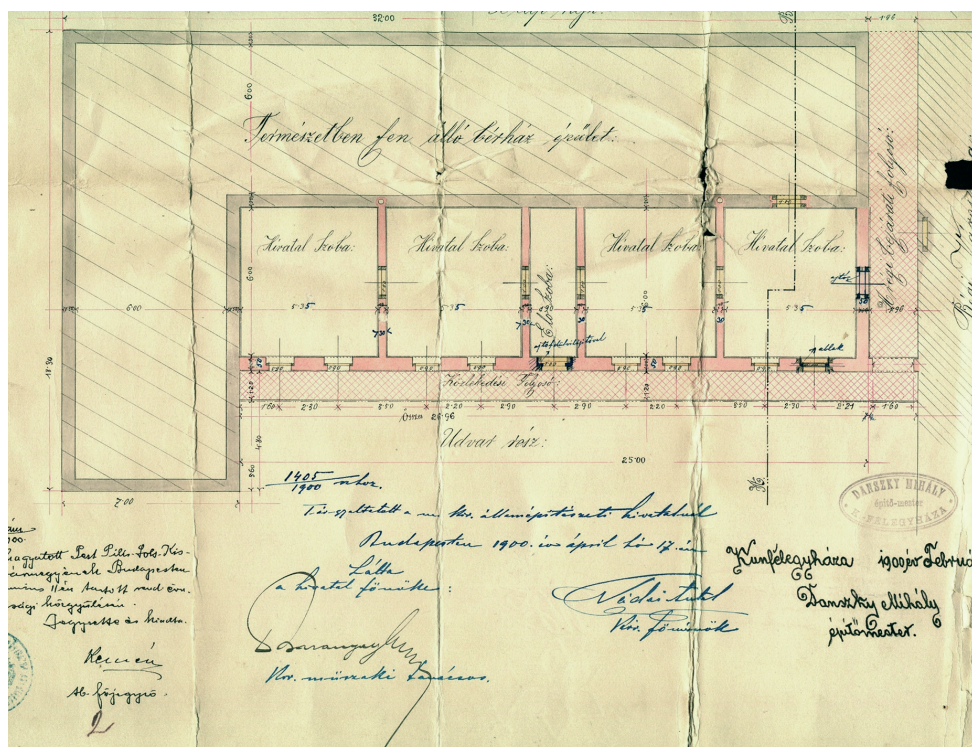
A levéltár rendezésének ügye egyébként gyorsan lekerült a napirendről. A közgyűlési javaslatot a tanács nem támogatta, ahogyan erről a következő újságcikk – elég szűkszavúan ugyan, de – beszámol.

„Szó volt arról, hogy a városi levéltárat rendezni fogják, hogy az jobban hozzáférhető legyen. A városi tanács legutóbbi gyűlésén foglalkozott is e kérdéssel, de tekintettel arra, hogy már a közelmúltban megtörtént egyszer s benne könnyen lehet eligazodni, most az újabb rendezést szükségtelennek tartja s már költség kímélés tekintetéből sem látja alkalmasnak és szükségesnek az időt az újabb rendezés végrehajtására.”²⁷ Ha a cikkíró

²⁷ „A levéltár rendezése elmarad”. Félegyházi Híradó, 1902. március 23. 3. A kutatás kénytelen hírlapi cikkek információira hagyatkozni, mivel sem a korabeli közigazgatási iratok, sem a tanácsülési jegyzőkönyvek nem szólnak a levéltárrendezési tervről.

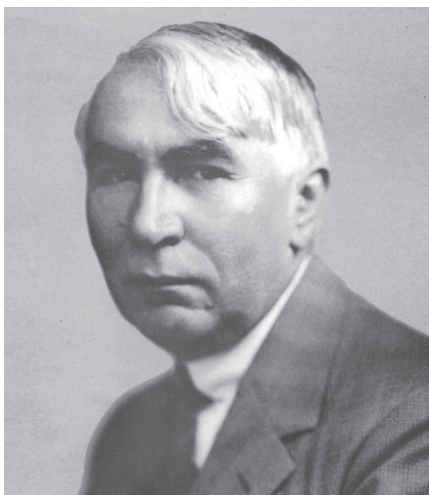


A Bazár-épület homlokzati rajza (HU-MNL-BKML-V.175.b. 318/1891)



A Bazár-épület hivatali helyiségekkel kibővített, udvari részének alaprajza (HU-MNL-BKML-V.175.b. 2768/1899)

– illetve az általa idézett tanácsnoki vélemény – a „közelmúltban megtörtént” rendezés alatt a Honthy László által 1885-ben végzett szortírozás kielégítő voltára gondolt, akkor nagy ellentmondást fedezhetünk fel a korábbi, igaz, hogy egy másik helyi lapban megjelent, fentebb már idézett vezércikk megállapításával, amely szerint a levéltár rendetlensége elzárja azt a használni akarók elől.



Móra Ferenc időskori képe
(Mezősi, 1999)

A felmerülő kifogás

A levéltárosi kisegítő állás megszervezése, illetve annak Móra Ferencre történő „testre szabása” ügyében még egy személy szerepéről kell szólni. Az 1902. február 20-án megjelent újságcikk írója bizonyára jól informált lehetett, mert többször is köszönetet mondott Fazekas Kálmánnak a levéltár rendbetételére tett indítványáért, holott a közgyűlési jegyzőkönyvben nem szerepel a javaslattevő neve. Nem tudni, hogy Móra Ferenc milyen viszonyban volt Fazekassal, a kutatás eddig egyetlen – éppen Móra Ferenc kényszerű félegyházi „munkanélküliségének” idejére, 1902-re eső – kapcsolódási pontra világított rá. Fazekas Kálmán negyedik leánya, az 1895-ben született Anna 1902. február 17-én hét-éves korában meghalt. A kislány temetésére Móra Ferenc verset írt, amely megjelent a Félegyházi Hírlapban.²⁸ Nem derült ki, hogy Fazekas a levéltárosi „segéderő” alkalmazásánál konkrét személyre gondolt-e, vagyis lett volna-e jelöltje, protezsáltja az állásra, de az alábbi, 1902. május 4-én megjelent újságcikkből az olvasható ki, hogy Móra Ferenc nevének ilyen kontextusban való felbukkanása mindenképpen megosztotta a bennfentes közvéleményt. A cikk végül arra is választ adhat, hogy milyen kifogás merült fel Móra Ferenc személye, tulajdonságai ellen.

„Móra Ferencz kedves poétánkat,²⁹ ki mint tanárjelölt, állás hiányában hónapok óta itthon tartózkodott, *Kulinyi* Zsigmond, a 25 éves Szegedi Napló napilap főszerkesztője, igen szép honorárium mellett lapjához fogadta, hogy addig is, míg tanári állást kaphat,

²⁸ „A kis Anna koporsójára”. Félegyházi Hírlap, 1902. január 19. 2.; „Angyal kellett az Istennek...” Ua., 2–3.; Kőfalviné, 2010: 32.

²⁹ Móra Ferenc első – szerelmes – verseit 1895 júliusától kezdte közölni a Félegyházi Hírlap. Móra ekkor 16 éves volt, a főgimnázium hatodik osztályát végezte. 1895 és 1902 között több mint 60 verse jelent meg a helyi sajtóban. Péter, 1976: 34–47., 67–256.

kiváló tehetségének gyöngyeit a szegedi közönség élvezhesse. Nem tudjuk, örülünk-e ennek a hírnek, vagy szomorkodjunk rajta... Mennyivel jobban látnak a szegediek, mint mi!... *Móra* Istvánt is a Szegedi Napló födözte föl. *Pósa* Lajos, *Békefi* Antal, *Tömörkényi* [sic!] István és a többi jelesek mind ott nőttek nagyra... Félegyházán a becsületes munkát, az igazi tehetséget még nem tudják méltányolni. Azt hiszem, jól gondolom, hogy pl. *Móra* Ferencz a mi városházánkon írnoknak se kellett volna. Nem pedig azért, mert ő egy nagytudású, komoly munkás. Ilyen pedig a városházán nem kell. Még ideig-óráig se kell. Az ilyen »nem jó pajtás«, nem nagyívó. Szóval »nem társadalmi ember«. Ezen föltevésemben megerősít az a tény, hogy dr. *Fazekas* Kálmánt a minapi tanács ülésen a sárga irigység szóhoz se hagyta jutni, mert föltételezték, hogy a levéltár-rendezési indítványánál Mórára gondolt... De majdha a költő virágos kertje teljes lesz, jaj, de verjük a honfi keblet, hogy: a mi fiunk! Mert, ugy-e, kérem, ha nagy valaki, csak akkor a mi fiunk? Pl. *Magyar* Gábor,³⁰ *Szivák* Imre,³¹ stb. ezek már »városunk szülöttei«, de *Móra* Ferencz még nem az...»³²

Szülővárosa tehát 1902-ben még nem méltányolta *Móra* Ferenc talentumait: Kiskunfélegyháza nem tudta – és talán nem is akarta – helyben tartani később naggyá lett fiát, sem tanári, sem »írnoki« állást nem tudott számára felajánlani. Szeged azonban felismerte a fiatal tehetséget, és *Móra* Ferenc a Tisza-parti város megbecsült polgára lett; itt alapított családot, írói, muzeológusi karrierje itt bontakozott ki.

Bár a korabeli levéltári források, sajtóhírek, illetve későbbi visszaemlékezések segítségével sem sikerült teljesen pontosan rekonstruálni, hogy konkrétan kik támogatták, illetve kik – és milyen indokokkal – ellenezték az ifjú *Móra* Ferenc 1902. évi segédlevéltárosi foglalkoztatását, néhány érdekes adalékkal gazdagodott a félegyházi levéltártörténet.

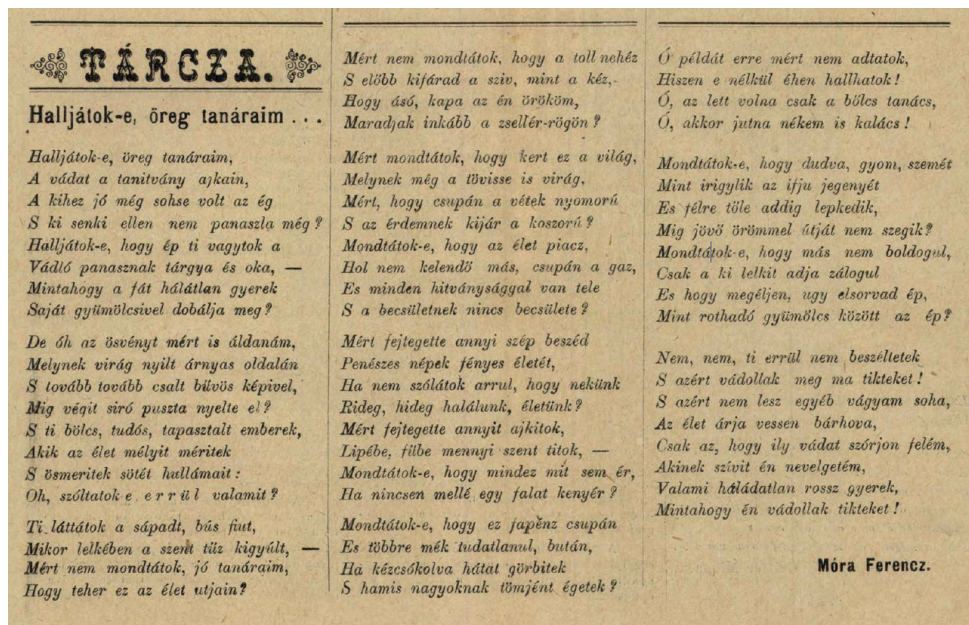
Ismerve *Móra* későbbi életútját, szépirodalmi alkotásait, régészeti sikereit, publicisztikai eredményeit, feltételezhetjük, hogy a szülővárosának archívumában való bűvárkodás sem állt volna tőle távol. Ám a városi »hang- és mérvadók« részéről megtapasztalt elutasítás miatt nem nyílt módja kipróbálni magát levéltárosi minőségben. A Félegyházán állástalanul töltött hónapok azonban nem minősülnek »elvesztegetett«, meddő időszaknak a *Móra*-életműben. A tehetséges fiatalember csalódottsága magasabb célt szolgált, gazdagította a magyar irodalmat, hiszen ebben a kiábrándult, reménytelen helyzetben született meg és látott napvilágot 1902-ben *Móra* Ferenc *Halljátok-e, öreg tanárim...* című verse, amelyben egy dolgot »ró fel« egykori pedagógusainak: azt, hogy nem nevelették őt szolgalelkűsre.³³

³⁰ Magyar Gábor (1842–1912): Kiskunfélegyházán született piarista szerzetes, a szegedi kegyesrendi gimnázium igazgatója, a Ferenc József-rend lovagkeresztjével kitüntetett tanár. »Halálozás«. Félegyházi Közlöny, 1912. augusztus 11. 2.

³¹ Szivák Imre (1849–1912): Kiskunfélegyházán született ügyvéd, országgyűlési képviselő, a Szent István-rend kiskeresztjével kitüntetett politikus. »Szivák Imre«. Félegyházi Közlöny, 1912. március 24. 1.

³² »Móra Ferencz a Szegedi Naplónál«. Félegyházi Hírlap, 1902. május 4. 2. A dőlten szedett részek az eredetiben is így szerepelnek.

³³ »Halljátok-e öreg tanárim...« Félegyházi Hírlap, 1902. március 30. 1.



Móra Ferenc verse (Félegyházi Hírlap, 1902. március 30. 1.)

Források és szakirodalom

HU-MNL-BKML = Magyar Nemzeti Levéltár Bács-Kiskun Vármegyei Levéltára

V.108. = Kiskunfélegyháza Város Tanácsának és Képviselő-testületének iratai (1735–1950)

V.175.b. = Kiskunfélegyháza Város Polgármesteri Hivatalának iratai. Közigazgatási iratok (1873–1949)

VIII.57. = Kiskunfélegyházi Városi Algimnázium (1894-től Római Katolikus Fő-gimnázium, 1923-tól Szent László Reálgimnáziuma) iratai (1820–1991)

XIV.90. = Fekete János kiskunfélegyházi helytörténész letétbe helyezett iratai (1895–2022)

XV.5.a. = Fotók és képeslapok gyűjteménye. Kecskemét, Katona József téri részleg fotó és képeslap gyűjteménye (1848–2022)

XV.5.b. = Fotók és képeslapok gyűjteménye. Kiskunfélegyházi fotók és képeslapok gyűjteménye (1885–2003)

Értesítő Kecskemét [1877/78., 1878/79., 1879/80., 1880/81.] = A magyarországi kegyes tanítórend kecskeméti főgymnasiumának tudósítványa az [1877/78., 1878/79., 1879/80., 1880/81.] tan évekről. Közli Polák Ede igazgató. Kecskemét, 1878., 1879., 1880., 1881.

- Értesítő Kiskunfélegyháza [1896/97., 1897/98., 1908/09.] = A kis-kun-félegyházi városi kath. főgymnasium értesítője az [1896/97., 1897/98., 1908/09.] tan évekről. Közli az igazgató. Léva, 1897., Kiskunfélegyháza, 1898., 1909.
- Fabro–Ujlaki, 1906 = Sturm-féle országgyűlési almanach 1906–1911. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól. Szerk.: Fabro Henrik – Ujlaki József. Budapest, 1906.
- Fekete, 1987 = Fekete János: Adatok Kiskunfélegyháza sajtótörténetéhez. Rövid történeti áttekintés. Bács-Kiskun megye múltjából 9. (A Bács-Kiskun Megyei Levéltár Kiadványai IX.) Szerk.: Iványosi-Szabó Tibor. Kecskemét, 1987. 211–262.
- Fekete, 2001 = Fekete János: Kiskunfélegyháza utcanevei. Kiskunfélegyháza, 2001.
- Földes, 1980 = Földes Anna: Így élt Móra Ferenc. Bp., 1980.
- Iványosi, 1985 = Iványosi-Szabó Tibor: Olvasókönyv Kiskunfélegyháza történetéhez. Kecskemét, 1985.
- Kapus, 2011 = Petőfi nyomában jártak. Félegyházi Petőfi-kutatók. Szerk.: Kapus Béláné. Kiskunfélegyháza, 2011.
- Kapus, 2017 = Kiskunfélegyháza díszpolgárai. Szerk.: Kapus Béláné. Kiskunfélegyháza, 2017.
- Kőfalvi–Kőfalviné, 2011 = A 200 éves kiskunfélegyházi Móra Ferenc Gimnázium emlékönyve 1809/1810–2009/2010. Szerk.: Kőfalvi Tamás – Kőfalviné Ónodi Márta. Kiskunfélegyháza, 2011.
- Kőfalviné, 2010 = Kőfalviné Ónodi Márta: Fazekas Mária Blandina, egy iskolateremtő iskolanővér. Bács-Kiskun megye múltjából 24. (A Bács-Kiskun Megyei Önkormányzat Levéltárának évkönyve.) Szerk.: dr. Gyenesei József. Kecskemét, 2010. 31–72.
- Mayer, 2015 = Mayer László: 34 év a város szolgálatában Múltbanéző, 2015. (9/1.) https://mnf.gov.hu/mnf/bkml/multbanezo_9_1_0 (A megtekintés ideje: 2024. október 13.)
- Mezősi, 1976 = Mezősi Károly: Móra Ferenc félegyházi élete. Kiskunfélegyháza, 1976.
- Mezősi, 1999 = Mezősi Károly: Írások Móra Ferencről. Szerk.: Fekete János. Kiskunfélegyháza, 1999.
- Móra, 1979 = Móra István: Hazaemlékezések. Szerk.: Péter László. Szeged, 1979.
- Móra, 2004 = Móra Ferenc: Daru utcától a Móra Ferenc utcáig. Bp., 2004.
- Péter, 1976 = Móra Ferenc ifjúkori versei Mezősi Károly tanulmányával. Szerk.: Péter László. Kiskunfélegyháza, 1976.
- Sturm, 1901 = Országgyűlési almanach 1901–1906. Rövid életrajzi adatok a főrendiház és képviselőház tagjairól. Szerk.: Sturm Albert. Bp., 1901.
- Szinnyei, 1896 = Szinnyei József: Magyar írók élete és munkái IV. (Gyalai–Hyrtl) Bp., 1896.
- Urbán, 2000 = Urbán Miklósné: Móra István élete és munkássága. Bibliográfia. Kiskunfélegyháza, 2000.
- Urbán, 2005 = Urbán Miklósné: Nevezetes épületek, szobrok, emléktáblák, emlékművek Kiskunfélegyházán. Kiskunfélegyháza, 2005.

Vásárhelyi, 1910 = Magyar országgyűlés. A főrendiház és képviselőház tagjainak életrajzi adatai (1910–1915). Szerk.: Vásárhelyi Ferenc. Bp., 1910.

Végváry–Zimmer, 1910 = Végváry Ferenc – Zimmer Ferenc: Sturm-féle országgyűlési almanach 1910–1915. Rövid életrajzi adatok az országgyűlés tagjairól. Bp., 1910.

Sajtóforrások

A Csonkamagyarország, 1937. szeptember 12.

Csonkamagyarország, 1923. október 7.

Félegyháza, 1883. december 16.

Félegyházi Híradó, 1896. január 12.; 1896. március 1.; 1898. február 6.; 1898. május 8.; 1902. március 23.

Félegyházi Hírlap, 1898. március 15.; 1899. július 30.; 1902. január 19.; 1902. február 20.; 1902. március 30.; 1902. május 4.

Félegyházi Hírlap egyesült Félegyházi Híradó, 1908. április 26.

Félegyházi Közlöny, 1912. március 24.; 1912. augusztus 11.; 1924. február 3.; 1928. augusztus 26.; 1930. április 6.; 1937. február 21.; 1937. szeptember 5.

Magyar Hírlap, 1935. március 10.

Magyarország, 1918. június 15.

Tolnai Világlapja, 1907. november 3.

Folyóiratunk időről-időre közöl gyűjteménybemutatókat, levéltári bemutakozásokat olyan intézmények esetében, amelyek történetében a közelmúltban változások történtek, újjáalakultak vagy éppen nemrégiben kapták meg hivatalosan a levéltári, illetve közgyűjteményi minősítést. Ezúttal a Habsburg Ottó Alapítvány gyűjteményeinek bemutatóját olvashatják, amely 2017-ben kezdte meg működését.

Dékány Szilveszter

A Habsburg Ottó Alapítvány gyűjteménye*

A kezdetek

Magyarország kormánya és Habsburg Károly, Habsburg Ottó idősebb fia 2016 márciusában együttműködési szándéknyilatkozatot írt alá édesapja, Habsburg Ottó hagyatékának Magyarországra szállításával kapcsolatban. A család szándékát kifejezve, Habsburg Károly javaslatot tett hazánk kormányának egy archívum létrehozására az utolsó osztrák–magyar trónörökös hagyatékának gondozása céljából. A Magyar Országgyűlés konszenzussal döntött Habsburg Ottó szellemi és tárgyi emlékezetének magyarországi megőrzéséről. Ezt követően született meg a kormány határozata az egykori trónörökös-ről és európai parlamenti képviselőről elnevezett alapítvány létrehozásáról. Az alapító okirat szerint az intézmény elsődleges célja Habsburg Ottó tárgyi örökségének méltó megőrzése, egységes gyűjteménybe rendezése, feldolgozása és tudományos hozzáféréseinek biztosítása. A tárgyi hagyaték kezelése mellett a névadó munkásságát alapul vevő szellemi örökség ápolása is az alapítvány feladata.

A 2017. augusztus 3-án nyilvántartásba vett Habsburg Ottó Alapítványt az alapítók szándéka szerint 99 évre hozták létre, elhelyezésére – Habsburg Ottó emlékéhez méltóan – a Budavári Palota D épületét jelölték ki.

A hagyaték részben a Habsburg család egyes tagjainak – jelentősebb részben Károly főhercegnek –, részben a család közös tulajdonában voltak. Magyarországra szállításának lebonyolítója a liechtensteini Otto von Habsburg Archiv Stiftung volt, amely Európa négy helyszínéről gyűjtötte azt össze a dokumentumokat: 1. Salzburgból (Ausztria) (50 doboz), 2. Tünnitzből (Ausztria) (könyvek 130 kisebb dobozban), 3. Luzernből (Svájc) (4 raklap) és 4. Benidormból (Spanyolország) (25 fadoboz, 8 m³).

* A szöveg a 2024-ben a Magyarországi Levéltárak Vezetőinek Tanácsa vándorgyűlésen elhangzott előadás szerkesztett változata. A szöveg elkészültéhez felhasználtam Gaálné Barcs Eszter, Kocsis Piroska, Suslik Ádám, Szűts István Gergely és Vasbányai Ferenc munkáit, ezúton is köszönöm a segítségüket.

2018 augusztusában az alapítvány munkatársai Habsburg György részvételével felmérték a hagyaték mennyiségét és terjedelmét, majd az iratokból gyűjteményi egységeket (könyvtár, múzeum, levéltár) hoztak létre, és dobozjegyzéket készítettek. A teljes anyagot 618 raktári egységben helyezték el. Ugyanezen év decemberében az alapítvány munkatársai Habsburg Györgynek, a Hozzáférési Bizottság elnökének közreműködésével megkezdtek a hagyaték minősítését. E folyamat során a kutatható iratokat Annex1, a korlátozottan kutatható iratokat Annex2 kategóriába sorolták, és meghatározták a hagyaték nyilvánosságra hozható részeit, valamint azokat, amelyeket csak külön engedéllyel, az alapítvány kuratóriumának tagjaiból álló Hozzáférési Bizottság jóváhagyásával lehet kutatni. A Kuratórium az alapító okirat értelmében 7 főből áll, 3 főt a Habsburg család, 4 főt a magyar állam delegál.

Az idő előrehaladtával kiderült, hogy a Budavári Palota műszaki állapota nem teszi lehetővé az iratok hosszú távú tárolását, ezért a Magyarországi Evangélikus Egyház vezetőségével kötött bérleti szerződés alapján 2019. március 14-én a Habsburg Ottó-hagyaték teljes anyagát az egyház székházába, Budapestre, a VIII. kerületi Szentkirályi utca 51. számú épület földszintjén kialakított raktárszobákba szállították át, ahol a gyűjteményi anyagot irattári polcokon, tárolódobozokban helyezték el. 2019 májusában a Habsburg Ottó Alapítvány megkapta az engedélyt az irattulajdonostól, az OvH Archiv Stiftungtól, hogy Habsburg Ottó hagyatékát őrizze, rendezze, digitalizálásra előkészítse, és biztosítsa annak kutathatóságát.

Hagyatékból gyűjtemény

A Budapestre szállított hagyaték részét képezték: Habsburg Ottó különböző nyelveken megjelent politikai cikkei és kiadott könyvei; könyvgyűjteménye; államfőkkel, meghatározó politikusokkal történt beszélgetései alapján készült tanulmányok és dokumentumok (1960–2010); az Európai Parlamentben végzett 20 évnyi munkájához kapcsolódó iratok; újságcikkek az Ausztriába történő visszatérés időszakából (1966); levelezés (az 1950-es évektől) és néhány személyes tárgy; magyar önkormányzatok által adott díszpolgári címek oklevelei; film-, hanganyag- és fényképtárházak; valamint egyéb dokumentumok és tárgyi emlékek. A beérkezést követő feldolgozó munkában – tehát a dokumentumok, fényképek, audiovizuális anyagok azonosításában, osztályozásában – esetenként a Habsburg család tagjai is segítséget nyújtottak. Az anyag változatos tárolóegységekben érkezett, részben például lőszeres- (valójában inkább boros) ládákban, amelyeket az átdobozolás után megtartottunk, és az iroda bútorzataként újrahasznosítottunk.

Az anyag eredeti jellegét tekintve személyi hagyatéknak mondható, elsődleges feladatunk tehát az volt, hogy ezt gyűjteménnyé formáljuk. Ennek érdekében különböző egységeket alakítottunk ki. Így jött létre a Könyvtár, a Levéltár, a Fotó- és audiovizuális gyűjtemény és a Tárgyi gyűjtemény. Az egyes egységeket közös gyűjteményi struktúrába illesztettük, majd az egységeket további részegységekre bontottuk. Az eredmény a levéltári részen a Habsburg Ottó Gyűjtemény fond (HOAL I). A feldolgozás során

az iratokat darabszinten rendezzük és tételenként helyezzük el a megfelelő állagan. Ezek: A családra vonatkozó iratok (HOAL I-1), Habsburg Ottó levelezése (HOAL I-2), Habsburg Ottó hivatali és politikai jellegű iratai (HOAL I-3), Habsburg Ottó tudományos és politikai tartalmú írásai (HOAL I-4) stb. Ezek tematikusan további levéltári egységekre tagolódnak. A Tárgyi gyűjtemény (HOAL I-6), illetve a Fotó- és audiovizuális gyűjtemény (HOAL I-5) vonatkozásában a dokumentumtípusnak, illetve a hordozónak is jelentősége van. Így a tárgyaknál külön részegység alá kerültek az oklevelek, a kitüntetések, a kitűzők, a bélyegek stb. A fotóknál pedig elkülönülnek a fényképek, a fényképalbumok, az üveglemezek, az üvegnegatívak, a diaképek, a fotónegatívak, illetve a hangzó és audiovizuális dokumentumok. Ezeken belül egy-egy témához, személyhez vagy a keletkezési évtizedhez köthetően további egységeket (tárgyi sorozatokat) alakítottunk ki, így jött létre a Ferenc József gyűjtemény, az Első világháborús gyűjtemény, a Zita királyné gyűjtemény, vagy a Habsburg Ottó és Regina eljegyzése és esküvője gyűjtemény. Ez a felépítés azért is praktikus, mert gyűjteménygyarapodás esetén az új anyag könnyen beilleszthető a struktúrába. A könyvtári állomány (HOAL I-8) szintén további egységekbe rendeződik: könyvek, periodika, cikkgyűjtemény, plakátok és kisnyomtatványok, naptárak, brosúrák.

Az alapítvány kezelésében lévő és annak működése során gyűjtött és keletkeztetett anyag külön jogi kategóriába esik, ezért létrehoztuk a Habsburg Ottó Alapítvány Gyűjteménye (HOAL II) és a Habsburg Ottó Alapítvány Irattára (HOAL III) elnevezésű gyűjteményi egységeket. Az utóbbiba a működés során keletkezett iratok, az előbbibe pedig azok az anyagok tartoznak, amelyek ajándékozással, vásárlással vagy partnerintézményi együttműködés során kerülnek az alapítvány tulajdonába. Ezek lehetnek iratok, fényképek, műtárgyak, de tartozhatnak ide digitalizált vagy digitálisan létrejött és tárolt állományok is.

Könyvtár

A gyűjtemény tartalmazza Habsburg Ottó személyes könyvgyűjteményét, több évtizedes közéleti pályájának nyomtatásban megjelent írásait, a munkájához használt szakirodalmat, a tisztelőitől és barátaitól kapott ajándékköteteket, a különféle szervezeteknél betöltött tisztségeinél fogva számára küldött hírleveleket, dokumentációit. Időszaki kiadványaink körét is egyértelműen a személyéhez köthető sajtótermékek alkotják, cikkeket részben ezekben, részben cikk-kivágatok formájában találhatjuk meg. A mintegy 11 ezres könyvállomány jelentős része a tulajdonos érdeklődési köréhez legközelebb álló területek: a történelem, a politika, a politológia, az esztétorténet, az európai integráció körébe tartozik. Számottevő továbbá a helytörténeti, kisebbségtudományi, vallásokkal – kiemelten az egyháztörténettel, ezen belül a római katolikus egyház 20. századi történetével – kapcsolatos anyag. A család egykori bibliotékájából származnak a gyűjtemény legrégebbi darabjai, köztük néhány 17-18. századi kiadvány.

Nyelvi tekintetben a legnagyobb részt a német nyelvű anyag alkotja, de a francia, angol, spanyol, portugál, olasz nyelven megjelent kötetek száma ugyancsak jelentős.

A magyar nyelvű kötetek a gyűjtemény mintegy 5-7%-át képezik. Elsősorban emigráns magyar alkotók művei gazdagítják a szépirodalmi szegmenst. Habsburg Ottó kitűnően beszélt magyarul, magát kettős anyanyelvűnek tartotta. Szülei már gyerekkorában fontosnak tartották, hogy a német mellett megtanuljon magyarul, és e téren pannonhalmi paptanárainak is sokat köszönhetett.

Habsburg Ottó személyes magánkönyvtáráról van szó. Barátai, tisztelői, kortársai számos esetben dedikált köteteket ajándékoztak neki. Ilyen érdekesség Winston Churchill 1951-es, Ottóék esküvőjére küldött családtörténeti munkája, amelynek bejegyzésében a brit politikus az „Imperial Highness”-nek, azaz császári fenségnek ajánlja a művet.

A gondozásunkra bízott anyaghoz nem tartozott katalógus, és nincs tudomásunk arról, hogy Habsburg Ottó pöckingi otthonában őrzött könyvtárának létezett volna bármiféle nyilvántartása. A hiányzó anyagok begyűjtése is feladatunk, például saját könyveiből sincs a kezelésünkben névadónk összes munkája. Ezzel párhuzamosan építjük publikációinak minél teljesebb bibliográfiáját. Habsburg Ottó a II. világháború után külpolitikai szakértői karrierbe kezdett. Rendszeresen vállalt előadókörutakat az Amerikai Egyesült Államokban, vett részt konferenciákon, találkozókön, jelentetett meg írásokat napi- és hetilapokban a világ minden táján. 1979-től húsz éven keresztül az Európai Parlament képviselőjeként dolgozott. A rendszerváltástól kezdve évente többször járt Magyarországon, több száz településre látogatott el, igyekezett minden meghívásnak eleget tenni. Fél évszázados, szerteágazó tevékenységének lenyomata az a magyarul és idegen nyelveken íródott mintegy 7000 cikk, amelyeket gyűjteményünkben őrzünk, de az általa jegyzett publikációk száma ennél valószínűleg jóval nagyobb. Erre vonatkozó kutatómunkánk eredményét folyamatosan tesszük közzé honlapunkon.

Levéltár

Habsburg Ottó levelezése a gyűjteményben messze nem teljes, főleg az 1950 után kelt leveleket tartalmazza. Az újonnan beérkezett Heinrich Degenfeld-hagyaték anyagrészének köszönhetően a helyzet némiképp változott, és bővült az évkör. Szerencsés helyzet, hogy az anyagban általában a kimenő levelek – másodpéldányok Zweitschrift felirattal – is megvannak, ezek Habsburg Ottó jellegzetes sárga színű átütőpapírján maradtak ránk.

A Habsburg Ottó Alapítvány gyűjteményében őrzött iratok közül feldolgoztuk névadónk magyar vonatkozású levelezését. Az iratanyag az 1988 és 2011 között hozzá és általa írt – zömében magyar nyelvű, illetve magyar származású személyekhez köthető – dokumentumokat tartalmazza. Politikusi és közéleti tevékenységének köszönhetően számtalan levelet kapott a világ minden tájáról, és ő lelkiismeretesen igyekezett valamennyit megválaszolni. 1956 után jelentősen megnövekedett a magyar nyelvű levelek és a magyar származású levelezőpartnerek száma. Az általuk küldött leveleket az 1980-as évek második feléig a többi levelezéssel együtt kezelték, kronológiai sorrendben, íróik nevének betűrendjében nyilvántartva azokat. A Magyarországról érkező levelek száma az 1980-as évek közepétől nőtt érzékelhetően, feltehetően a hazai mozikban telt házzal futó Isten akaratából című dokumentumfilmnek és a Századunk tanúja TV-sorozatnak köszönhetően.

A jelentősen felduzzadó magyar nyelvű levelezés okán 1989-ben a titkárságon belül a magyar anyanyelvű titkárnők kapták feladatuk ezek fogadását és megválaszolását. Hozzájuk kerültek a Magyarországról, a határon túli magyarságtól, valamint a magyar emigrációtól érkezett levelek. Emellett feladataik közé tartozott még Habsburg Ottó audienciáinak, magyarországi utazásainak és programjainak előkészítése, szervezése, valamint a határon túli diaszpórával való kapcsolattartás is. Az iratanyagot a korabeli dobozfeliratok alapján „Ungarische Korrespondenz” néven tartották nyilván, és külön egységként kezelték.

A Habsburg Ottó Alapítvány gyűjteményében őrzött iratok közül tartalmát és mennyiségét tekintve a Habsburg Ottó levelezései magánszemélyekkel és szervezetekkel elnevezésű a legterjedelmesebb levéltári állag. Az iratanyag az 1950 és 2011 között hozzá írt, és az általa vagy titkárai által megválaszolt német, francia, angol, olasz, spanyol, illetve magyar nyelvű levelezést tartalmazza.

Évente átlagosan többszáz levelezőpartnere volt, a velük való hosszabb-rövidebb levélváltás során akár több ezer oldalnyi irathagyaték is képződhetett. Az iratanyag iktatatlan, segédkönyvvvel nem rendelkezik. Irratározása 1950 és 1957 között a keletkezés sorrendjében, majd 1958-tól betűrendben történt.

A Habsburg Ottónak címzett levelek mellékletei rendkívül sokszínűek. Találunk köztük fényképeket, üdvözlőlapokat, újságcikkeket, nyomtatott sajtóanyagot, irodalmi műveket, meghívókat, saját készítésű alkotásokat, önéletrajzokat, tanulmányokat, de esetenként akár apró ajándékokat is.

Habsburg Ottó levéltári gyűjteményében több iratfolyóméternyt tesznek ki a géppel írt, évtizedeken át (1952–2007 között) rendszeresen készített politikai helyzetjelentések, amelyek a világ minden tájára vonatkozó információkat vagy elemzéseket tartalmaznak. Az iratok eleinte csak angol, később német, esetenként francia nyelven is készültek. Ennek a tevékenységnek vállalt célja a kommunizmus előretörése elleni küzdelem volt, ezért a jelentések elsősorban a vasfüggönytől keletre eső országokról, illetve a harmadik világban zajló kommunista szervezkedésekről szólnak, de a világ vezető országai és politikai-gazdasági gócpontjai is rendszeresen terítékre kerültek.

Habsburg Ottó – annak érdekében, hogy naprakész tudjon maradni ezen elemzésekkel – egészen elképesztő méretű kapcsolati hálót épített ki, amiben kitűnő kommunikációs készsége is segítette. Feldolgozott magyar vonatkozású levelezésében (1988–2011) 5500 levelezőpartnert tartunk nyilván, és folyamatosan digitalizáljuk a mintegy 50 000 oldalnyi korrespondanciát. Nemzetközi levelezésében eddig 3080 partnert rögzítettünk. Az anyag feldolgozása során nélkülözhetetlen a megfelelő nyelvtudás, hiszen a teljes levelezésnek csak egy kis része magyar nyelvű.

Fotó- és audiovizuális gyűjtemény

Maga a mintegy 30 000 egységből álló fényképgyűjtemény jó állapotban, de teljesen rendezetlen formában érkezett be. Korábban láthatóan úgy tárolták, ahogyan többnyire mi is tesszük azt saját fotóinkkal: a különböző rendeltetésű és méretű dobozok, mappák és fotóborítékok színes egyveleget alkottak. Jelenleg a képanyag folyamatos feltárásával,

majd tematikus és kronologikus rendszerének kialakításával zajlik az állomány egységes fotógyűjteménnyé történő rendezése.

A legkorábbra datálható képek a 19. század végén születtek, elsősorban a Habsburg család tagjairól, a legkésőbbiek pedig az ezredforduló idején, Habsburg Ottó társasági és családi eseményeit örökítik meg. Kifejezetten bőséges az I. világháború időszakában készült, IV. Károly frontlátogatásait, illetve hadi eseményeket bemutató anyag. A gyűjtemény legnagyobb részét azok a családi és hivatalos képek alkotják, amelyek a gyermekkorától és a száműzetés éveitől kezdődően élete végéig mutatják be Habsburg Ottó sokszínű és dolgoz mindennapjait. Ide tartoznak a világ különböző pontjain tett utazások, előadások, látogatások és találkozók dokumentációi, az Európai Parlamentben eltöltött két évtized sajtófotói, a professzionális portrék, valamint az évek során részére postán küldött, különféle eseményekhez köthető fényképek is.

A 20. századi fotográfiai eljárások széles spektruma található meg a gyűjteményben: az üvegnegatívoktól és vizeztkártyáktól kezdve, a diapozitívokon, fekete-fehér negatívokon és polaroid képeken keresztül a digitálisan készült képek papíralapú nyomataig. Több mint 100 év fotótechnológiája. A fotók mellett jóval kisebb terjedelemben, de némi audiovizuális anyagot is őrzünk: 8 mm-es vagy szuper 8-as filmszalagokat, kazettákat, DVD-ket, CD-ket. Ezek leginkább Habsburg Ottó előadásait, beszédeit tartalmazzák a világ minden tájáról, de van például Ferenc József-hanganyagunk is. A videóanyagot tekintve megtalálható a Századunk tanúja – Habsburg Ottó című dokumentumfilm nyersanyaga, ez a mintegy 150 órás videóanyag, amelyet 1970-es évektől évtizedeken át, számos ülésben rögzítettek az alkotók. Ezen a volt trónörökös a gyermekkoráról, a száműzetés éveiről, a Habsburg család hétköznapijairól beszél, illetve az Európai Parlament képviselőjeként aktuálpolitikai és külpolitikai elemzéseket fogalmaz meg. Ebből az interjúsorozatból tudható az is, hogy Habsburg Ottó minden év elején rituálisan elégette az előző évi határidőnaplóját, amely cselekedetét gyűjteményi szempontból csak sajnálni tudjuk. A fotógyűjteményben neves fényképészek alkotásai is láthatók. A magyar származású, de Spanyolországban letelepedett és karriert csinált Juan Gyenes (Gyenes János) vagy Nicolás Muller (Müller Miklós) elsősorban Habsburg Ottót és feleségét, Reginát fotózták spanyolországi utazásaik során, míg Paul Almasynak – azaz Almásy Pálnak – az esküvői fotókat és az évtizedeken át készített családi portrékat és eseményfotókat köszönhetjük.

Tárgyi gyűjtemény

Jelenleg számszerűleg nem túl nagy, nagyjából 200 darabra tehető e gyűjteményrész, benne elsősorban kitűzőket, kitüntetések és érméket őrzünk. Kollekciónkat folyamatosan gyarapítjuk a műtárgypiacról is, például a két háború közti legitimista mozgalmak relikviáival. Egyes tárgyak – a Károly és Zita koronázásakor használt térdelőpárna vagy Habsburg Ottó tányérkalapja – a kezdetek óta gyűjteményünk részei. A feldolgozás során időről időre ritkaságok is felbukkannak: így került elő egy fotóborítékból az a kis levél, amely mellékleteként a feladó Marie Antoinette hajtűit küldte el Habsburg Ottónak.

2024 tavaszán két raklapnyi anyaggal bővült a gyűjtemény, és ezzel szintén érkeztek tárgyi emlékek – olyan hiánypótló dokumentumok társaságában, mint névadónk 1940-es és 50-es évekbeli levelezése, valamint Heinrich Degenfeld grófnak, Habsburg Ottó tanárának és asszisztensének iratanyaga.

Digitalizáció és online adatbázisok

2023 januárjában fontos mérföldkőhöz érkeztünk: elindítottunk online adatbázisunkat, amelyen keresztül digitálisan is elérhető és kutatható a Habsburg Ottó Alapítvány gyűjteménye (<https://archivum.hoal.hu>). Azóta névadónk levelezése, fényképei, tanulmányai, írásai fokozatosan válnak hozzáférhetővé. Jelenleg közel 70 ezer oldalnyi szöveg illetve fénykép kutatható. A digitalizálást részben saját erőből, részben külső partnerrel végezzük. A külső felület mellett ez egyben belső adatbázis, illetve az érdeklődő kutatókat is alapvetően ezen keresztül szolgáljuk ki. Személyes kutatásra előzetes egyeztetés után van lehetőség, az érvényben levő Kutatási Szabályzatnak megfelelően.

Kiadványok

A feldolgozómunka mellett évente megjelentetünk egy-egy tudományos publikációt. Született kötetünk Habsburg Ottó és az államhatalom viszonyáról (ez 2021-ben elnyerte a Magyar Levéltárosok Egyesülete Év levéltári kiadványa I. kategória első díját), az egykori trónörökös életében megélt rendszerváltozásokról; tanulmánykötet IV. Károly uralkodásáról és madeirai száműzetéséről (ezt a madeirai levéltárral közösen készített forráskiadvány egészítette ki, angol nyelven is). Névadónk életének 99. évére utalva készült a 99. fényképet rövid leírásokkal bemutató fotókönyvünk 99. év 99. kép. Fényképek Habsburg Ottó életéből címmel. Emellett elindítottuk a Magistra Vitae könyvsorozatunkat, amely a Habsburg Ottó eszmeiségével rokon gondolatok terjesztésére vállalkozik. Annak érdekében, hogy tevékenységünket a nagyközönség számára is bemutassuk, rendszeresen megjelentetjük Éves beszámolóinkat, benne az adott év rendezvényein elhangzott legfontosabb előadásokkal, valamint kollégáink tanulmányaival.

További tevékenység

Az alapítvány tevékenységének másik fontos részét képezi a Habsburg Ottó szellemi örökségére épülő rendezvények, programok, konferenciák, kiállítások szervezése. Ezek a rendezvények elsősorban a történelmi kontextusra, az európai szellemiségre, a kapcsolatokra és a nemzetközi hálózatokra fókuszálnak. Minden év januárjában, a magyar kultúra napjához kapcsolódóan tartjuk az Évkezdet a gyűjteményben elnevezésű nyilvános rendezvényünket, ahol bemutatjuk az elmúlt időszak szakmai, gyűjteményi tevékenységét.

Női sajtó, feminista újságírás

Czeferner Dóra: Kultúrmisszió vagy propaganda?

Feminista lapok és olvasóik Bécsben és Budapesten

ELKH Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet,
Budapest, 2021. 286 p.

(Magyar történelmi emlékek, értekezések)

ISBN 978-963-416-290-2, ISSN 2063-3742

A 19. század második felében, de különösen a századfordulóra felélénkült a női emancipáció. A lányok egyre többet és egyre több helyen tanulhattak, és szépen lassan elkezdett átalakulni a női szerepekről alkotott több száz éves hagyományos elképzelés. Egyre többben vetették fel a női szavazati jog kérdését és – főleg az I. világháború alatt – központi kérdéssé vált a női munkavállalás. Ezen folyamatokkal párhuzamosan megjelent a női sajtó is. Korábban főleg nőknek szánt folyóiratok, regények, szakácskönyvek és tanácsadókönyvek voltak a jellemzők, amelyek egy szűk körnek, a már olvasni képes, első-sorban közép- és felső-középosztálybeli nőknek szóltak. Igazi újítás volt a nők által írt és nőknek szóló publicisztika megjelenése. Ennek a folyamatnak egy eddig alig kutatott területéről, a 20. század első felében az Osztrák–Magyar Monarchia területén megjelent osztrák és magyar feminista lapokról, azok szerzőiről, szerkesztőiről és olvasóiról szól Czeferner Dóra könyve.

A szerző, aki a Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézetének munkatársa, eddigi kutatásai a nőtörténettel,¹ a feminista egyesületek életével² és a sajtó különböző témaköreivel³ foglalkoztak. Czeferner Dóra a tudományos munkák mellett nagy hangsúlyt fektet az általa kutatott témák népszerűsítésére, amire kiváló példa az általa működtetett SchwimmerBlog (<https://schwimmerblog.com/author/czefernerd/>), amely Schwimmer Rózsa feminista író- és szerkesztőnő, valamint a világ első nagykövete-

¹ Czeferner Dóra: Feminista szervezkedés vidéken az első világháború előtt. ÚJKOR.HU – A VELÜNK ÉLŐ TÖRTÉNELEM, 2015. február 1. <http://ujkor.hu/content/feminista-szervezkedes-videken-az-elso-vilaghaboru-elott>. (A megtekintés ideje: 2024. október 13.) További tanulmányok a témában: <https://m2.mtmt.hu/api/author/10064268> (A megtekintés ideje: 2024. október 13.)

² Vö.: Czeferner Dóra: A magyarországi feminista mozgalom első hivatalos lapja: A Nő és a Társadalom (1907–1913). ARCHIVNET, 2019. 2. sz. <https://www.archivnet.hu/a-magyarorszag-i-feminista-mozgalom-elso-hivatalos-lapja-a-no-es-a-tarsadalom-1907-1913> (A megtekintés ideje: 2024. október 13.)

³ Czeferner Dóra: Sajtóforrások. Bevezetés a történettudományba és a történelemkutatás módszereibe. Szerk.: Kerepeszki Róbert–Schrek Katalin. Pécs, 2023. 135–142.

nője nagyrészt feldolgozatlan és publikálatlan, az Amerikai Egyesült Államokban őrzött hagyatékának anyagait ismerteti az érdeklődő és a szakmabeli olvasóval. Jelen kötete a Bölcsészettudományi Kutatóközpont *Magyar történelmi emlékek, értekezések* sorozatában jelent meg, amely jól illik az ugyanitt már korábban napvilágot látott nőtörténeti kötetek sorába, egyben garancia egy keménytáblás, kiváló kötésű műre.

A kötet két témakörben is újdonságnak számít. Egyrészt szervesen illeszkedik a magyar nőtörténeti kutatásokba, másrészt a sajtótörténeti munkák között is meghatározó. A nőtörténeti vizsgálódások az utóbbi években egyre nagyobb teret nyernek a történeti kutatásokon belül. Folytattak már átfogó kutatást a nőnevelés témakörében, és a nők világáról a kora újkorban, készültek szemelvénykötetek a magyarországi nők kérdés történetéből, a fővárosi felső-középosztálybeli nők mindennapjairól a dualizmus korában és a két világháború közötti időszakban, a női szerepek változásáról a 20. századi Magyarországon, a női választójogról, valamint a diplomás nőről mint új jelenségről a Horthy-korszakban.⁴ A hazai feminizmusról, főleg annak nemzetközi beágyazottságáról azonban eddig érdemi összefoglaló munka nem látott napvilágot. A magyar sajtótörténeti vizsgálódások eddig kevés érdeklődést mutattak a női sajtó iránt. A legtöbb szakmunkában csak megemlítik vagy rövid fejezetet szánnak a témának.

A *Kultúrmisszió vagy propaganda?* című könyv az Osztrák–Magyar Monarchia három jelentős liberális-feminista szervezetének sajtóját mutatja be 1907 és 1918 között. Ez összesen 272 lapszámot és 6007 cikket jelent.⁵ A kötetben a Nőtisztviselők Országos Egyesülete és a Feministák Egyesülete által Budapesten közösen megjelentetett *A Nő és a Társadalom*, illetve *A Nő – Feminista folyóirat* című lapokat, valamint az Allgemeiner Österreichischer Frauenverein hivatalos értesítőjét, a *Neues Frauenleben* című bécsi periodikát elemzi a szerző. A kötet tíz fejezetében szó esik a vizsgált forrásbázisról és a kutatás nehézségeiről, a három feminista egyesületről és folyóirataikról, az azokban dolgozó szerkesztőkről, írókról és persze az olvasókról, valamint a folyóiratok cikkeinek témájáról (azok kvantitatív és kvalitatív elemzésével együtt), sőt a végén még a Monarchia és a külföld reprezentációja (ezzel egyben a lapok és szerkesztőik vidéki és külföldi kapcsolatrendszere) is megjelenik a műben.

Az európai és amerikai levéltári és magánforrásokat (Budapest, Bécs, New York) a szerző nagyon részletesen feldolgozta, így képet kapunk arról, hogy mennyi energiát fektettek az egyesületek az általuk kiadott periodikák megjelentetésébe. Emellett kirajzolódnak azok a kapcsolatrendszerek, amelyek a bécsi, a budapesti és a nemzetközi ernyő-

⁴ Vö. Kéri Katalin: Leánynevelés és női művelődés az újkori Magyarországon (nemzetközi kitekintéssel és nőtörténeti alapozással). Pécs, 2018.; A nők világa. Művelődés- és társadalomtörténeti tanulmányok. Szerk.: Fábri Anna–Várkonyi Gábor. Bp., 2007.; A nő és hivatása. I. Szerk.: Fábri Anna. 1999.; Szécsi Noémi–Géra Eleonóra: A budapesti úrinő magánélete (1860–1914). Bp., 2016.; Szécsi Noémi–Géra Eleonóra: A modern budapesti úrinő (1914–1939). Bp., 2017.; Simándi Irén: Küzdelem a nők parlamenti választójogáért Magyarországon 1848–1938. Bp., 2009.; Papp Barbara–Sipos Balázs: Modern, diplomás nő a Horthy-korszakban. Bp., 2017; Gyáni Gábor: Sajtótörténet a társadalomtörténész szempontjából. 2016.

⁵ A cikkeket Czeferner 16 műfaji kategória szerint elemzi, ezen kívül 16 elsődleges és 30 másodlagos kulcsszó alapján kategorizálja. Ez a rész egyértelműen alapkutatásnak tekinthető.

szervezetek között létrejöttek. Czeferner rámutat, hogy, bár az osztrák szervezet progresszívebben kezdett a munkába, az I. világháború idejére a magyar feminista mozgalom is sikeres versenytársa lett a nyugat-európainak, sőt több szempontból túl is szárnyalta azt.

A kötet előnye a jól felépített szerkezet, a logikus témataárgyalás, a rengeteg forrás átlátható és korrekt feldolgozása, valamint az a tény, hogy a magyar lapok mellett egy osztrák kiadványt is tételesen elemez. Ez utóbbit összeveti a magyar újságokkal mind a szerkesztői szempontok, mind a lapokban megjelenő cikkek alapján. Minden fejezet elején megtalálhatóak azok a főbb kérdések, amelyre a szerző az adott részben keresi a választ, és szintén mindegyik végén jó összefoglalást is kapunk az eredményekről. Külön értéke a műnek, lévén, hogy sajtótörténetről (is) szól, hogy rövid áttekintést nyújt a vizsgált lapokban található műfajokról. A könyvet 795 lábjegyzet, 37 ábra (oszlop- és kördiagramok), 15 táblázat, 6 térkép, 9 kép, személynévmutató, valamint bőséges, számos külföldi szakirodalmat is felvonultató szakirodalomjegyzék teszi még gazdagabbá.

A kötetet olvasva alig marad az emberben hiányérzet (a források esetleges hiányait a szerző pontosan jelzi), talán csak annyi, hogy a többször megemlített szabadkőműves, illetve radikális-liberális politikai kapcsolatok bemutatása háttérbe szorul. A századforduló három jelentős nőmozgalma (a keresztényszocialista, a szociáldemokrata és a polgári-radikális feminista) közül csak az utolsóról esik szó a könyvben, amit Czeferner azzal indokol, hogy „a rendszerváltást követő magyarországi történetírásban e szárny kapcsán zajlottak olyan alapkutatások, amelyekre a munka kezdetén támaszkodni tudtam. A keresztényszocialista és konzervatív – pl. a Mária-kongregációk keretein belül megjelenő női szerveződések és a családot a fókuszba helyező – csoportok, illetőleg a szociáldemokrata nőmozgalom sajtótevékenységének rekonstrukciója – a szervezeti fejlődésére vonatkozó alapvető ismeretek hiányában – egyelőre lehetetlen.”⁶ Ettől függetlenül a másik két női mozgalom is megért volna egy rövid összefoglalást.

A kötetet osztrák és német vonatkozásai, forrásfeldolgozásai és az osztrák–magyar (és német) kapcsolatrendszer bemutatása miatt érdemes lenne – legalább – német nyelven is megjelentetni, különösen, hogy a több évszázados közös múlt ellenére hiányoznak az összehasonlító történeti munkák. A könyvet az érdeklődőknek olvasmányossága és érdekessége, míg a szakmai közönségnek új nézőpontjai és megközelítése, illetve széleskörű forráselemzései miatt jó szívvel ajánlom olvasásra.

Kis Attila

⁶ Czeferner Dóra: Kultúrmisszió vagy propaganda? Feminista lapok és olvasóik Bécsben és Budapesten. Bp., 2021. 12.

Fehér Csaba

Levéltári Piknik Budapest Főváros Levéltárában

Egy hét éve kezdődött sikertörténet háttere

Az első – 2017-ben megszervezett – Levéltári Piknik óta, 2025-ben már a nyolcadikat készítjük elő, s az eddig felhalmozott tapasztalatok már jó alapot adnak nemcsak a visszatekintésre és összegzésre, de a tanulságok levonására is. Honnan indultunk, milyen elképzelések, eszközök és lehetőségek voltak kezdetben és milyenek vannak napjainkban? Mekkora munkát, milyen szervezést igényel a rendezvény, és vannak-e még fejlődési alternatívák?¹

Előzmények és célkitűzés

Nyolc évvel ezelőtt született meg egy olyan kétnapos rendezvény ötlete, ahol kötetlen formában, nemcsak levéltári szakmai programkínálattal, hanem egyéb kulturális programok kíséretében a hazai levéltárak széles skálájának lehet lehetősége a bemutatkozásra. Komoly kihívással néztünk szembe, mivel hasonló, fesztivál jellegű rendezvény megszervezésére vonatkozó tapasztalatoknak még nem voltunk birtokában. Az alapgondolat a Nyitott Levéltárak eszmeiségéhez kötődött.² E rendezvénysorozat célja, hogy a levéltári programokat egységes keretbe szervezve elérje a levéltári munka nagyobb társadalmi (el)ismertségét, és a nemzeti emlékezet tárházainak számító levéltárak kapuinak megnyitásával tudatosítsa ezen intézményeknek a nemzeti múlt megőrzésében elfoglalt kulcsfontosságú szerepét.

Ezt próbáltuk a gyakorlatba átültetni a Levéltári Piknikeken oly módon, hogy ne csak az egyébként már a levéltárakat ismerő és használó személyeket – kutatókat és ad hoc jelleggel betérő ügyfeleket – szólítsa meg, hanem a lehető legszélesebb palettán, mindenkire szóljon. Fontos törekvés volt, hogy komoly szakmai tartalmat közvetítsünk, ugyanakkor könnyedebb, szórakoztató programok is szerepeljenek a kínálatban. Tudományos előadások és ismertetések mellett a részt vevő levéltárak mutakozzanak be (Levéltári Kavalkád az udvaron mintegy „kirakodóvásár” jelleggel), mellettük gyermekeknek, illetve késő délután felnőtteknek szóló koncertek színesítsék a hangulatot.

¹ Külön köszönöm közvetlen kollégáimnak (Fazekasné dr. Toma Katalin, dr. Garami Erika, dr. Ternovác Bálint) a cikk megírásában nyújtott segítségüket, akik áldozatos munkája nélkül a Levéltári Piknik sem létezne!

² A Nyitott Levéltárak rendezvények megvalósulását a Nemzeti Kulturális Alap Közgyűjteményi Kollégiuma pénzügyi támogatása teszi lehetővé

A cél kimondottan az volt, hogy a csalogató, könnyedebb programokkal azokat is közelebb hozzuk a levéltárhoz, akik egyébként fogékonyak az ilyen jellegű ismeretre/tudásra, de önállóan e céllal nem jönnének el hozzánk. Ez a gondolat egyébként ma is a stratégiánk alapját képezi. A gyermekek felé fordulás is kettős célt szolgál: egyrészt a fiatalabb korosztályok bevonását a levéltári közegbe, másrészt a szülei megszólítását. Úgy gondoljuk, hogy a Levéltári Piknik keretében meg tudjuk szólítani az ifjúságot és a családias fiatal felnőtteket, illetve gyerekeiket, de az idősebb korosztályokat is. (Az elképzelés eredményességét a résztvevők magas száma azóta többször igazolta.)

A kezdetek: szervezési szempontok

Az első Piknik tehát még kísérleti jellegű volt számunkra is. Kérdés volt, hogy sikerül-e egyáltalán a tervezettek szerint megvalósítani a rendezvényt, lesznek-e látogatók és mindez milyen eszmei haszonnal jár Budapest Főváros Levéltára (BFL) és a levéltárak, a levéltáros társadalom számára? Az eredménymérleg pozitív irányba billent és a rendezvény mögött álló támogatók úgy ítélték meg, hogy érdemes folytatni. Az elmúlt hét év alatt a rendezvény látogatottsága, népszerűsége megnőtt, ami a levéltárak és a BFL ismertségét és elismertségét is számottevően gyarapította.

A rendezvény elnevezése nem véletlenül lett piknik, hiszen ez egyrészt könnyedségére utal, másrészt az évszakra, amelyben megrendezzük. A kora nyári időszak ideális a piknikezésre, a könnyedebb, de színvonalas kikapcsolódásra; még nincs vége az iskolának és nem kezdődnek el a nagy szabadságolások, még nem utaznak el az emberek. E gyakorlati megfontolás mellett a június eleji időpontnak van egy másik, szakmai oka is. A levéltárak közös kezdeményezésére és a Magyar Levéltárosok Egyesülete szervezésében 2012-ben útjára indított Nyitott Levéltárak elnevezésű országos programsorozat megnyitására hagyományosan a Nemzetközi Levéltári Naphoz (június 9.) közeli időpontban kerül sor.³ Mivel 2017-től a programsorozatnak a Levéltári Piknik a nyitórendezvénye, ezért mindig igyekszünk olyan hétvégét találni, amely közel áll ehhez a naphoz. A IV. Levéltári Piknik kivétel volt ez alól, ugyanis 2020-ban a COVID-járvány miatt elmaradt a rendezvény, és a pandémia miatt 2021-ben is csak szeptemberben tudtuk megszervezni az eseményt.

A rendezvényt kezdetben kétnaposra terveztük (péntek és szombat), de a vilájárványt követő áremelkedések, valamint az akkor tapasztalható nyilvánosságtól való visszahúzódás arra vezetett minket, hogy inkább egy tartalmasabb és nyüzsgőbb „fesztivált” próbáljunk létrehozni. Ennek szellemében a pénteki, inkább szakmai napot egyesítettük a szombati, inkább családi nappal. A terv bevált, amit az emelkedő látogatottsági adatok is alátámasztottak.

³ A „Nyitott Levéltárak” országos rendezvényei évenként meghirdetett tematika köré csoportosulnak: 2017-ben a sörgyártás története, 2018-ban a Levéltár és kultúra, 2019-ben Levéltár és turizmus témához kapcsolódtak a rendezvények. 2020-ban a vilájárvány miatt elmaradt a rendezvény. 2021-ben és 2022-ben is a Levéltár és bortermelés, borkultúra, pezsgőgyártás állt a középpontban, 2023-ban a hidak, amelyek összekötnek és a levéltári könyvkiadás, 2024-ben a közlekedés.

Külön egyeztetés történt a kezdési és zárási időpontokról. Az első pikniken szombaton 9 órás kezdés és 19.30-as zárás volt. A másodikon már 10 és 20.30 óra voltak a kezdési és zárási időpontok, a negyedik pikniken pedig még később, 21 órakor zártuk a rendezvényt. A túl korai kezdés nem bizonyult jó megoldásnak szombati napokon, ugyanakkor az esti zárórát ki lehetett tolni későbbre, ám a környező házak lakóira tekintettel garantálnunk kellett a 22 órai abszolút értelemben vett zárást, vagyis teljes csendet, ami a zenekari ráadások fényében és a vendégek kiterelésének procedúráját ismerve csak így biztosítható.

A „számok” és a statisztika

Anyagi haszonnal nem jár a rendezvény és nem is haszonszerzés a célja, ezért felmerül a kérdés, hogyan lehet biztosítani egy ilyen nagyszabású esemény anyagi hátterét, hogyan áll össze a költségvetés? A támogatás egy részét a Nemzeti Kulturális Alap (NKA) biztosítja, amelyet minden évben pályázat útján kapunk. A másik részt a BFL költségvetése (illetve fenntartója, Budapest főváros) adja hozzá. Néhány esetben pedig sikerült szponzorok támogatását is elnyernünk.

Az elmúlt évek tapasztalatai alapján látható, hogy pénzeszközök formájában történő támogatást ritkán folyósítanak a szponzorok. Ez alól kivétel volt a Magyar Turisztikai Ügynökség, amely 2019-ben pénzzel támogatta a rendezvényt. Egyéb téren, gyakorlati oldalról viszont gyakran megnyerhetők a felkért támogatók egy-egy jó cél érdekében. Néhány példa: a Budapest Gyógyfürdői és Hévízei Rt. (BGYH) a 2019-ben éppen megnyílt A 20. századi budapesti fürdők villanófényben című kiállítás apropóján megkeresésünkre több fürdőjébe társas belépőjegyeket biztosított, amelyeket kisorsoltunk a levéltári kvízeket sikeresen kitöltő rendezvényt látogatók között. Hasonló történt 2021-ben A Törley pezsgőgyártás története és 2022-ben a Bor – mindekor! című kiállítások esetében: előbbi esztendőben a Törley Pezsgőgyár, utóbbiban a Katona Borház támogatta a rendezvényt több karton pezsgővel és borral, amelyeket szintén kisorsoltunk a résztvevők között.

A Levéltári Pikniknek főbb adatai 2017–2024 között

Sorszám	Levéltári Piknik ideje	Kiállítók száma	Résztvevők száma*
I.	2017. június 9–10.	18	600 (gyerek: n. a.)
II.	2018. június 8–9.	14	685 (90 gyerek)
III.	2019. június 7–8.	13	803 (134 gyerek)
IV.	2021. szeptember 24–25.	11	550 (gyerek: n. a.)
V.	2022. június 18.	16 (14 hazai, 2 külföldi)	620 (90 gyerek)
VI.	2023. június 17.	22 (15 hazai, 7 külföldi)	772 (132 gyerek)
VII.	2024. június 8.	17 (13 hazai, 4 külföldi)	832 (189 gyerek)

*A felnőttek és a gyermekek, néhány évben pedig a szervezők is különböző színű karszalagokat kaptak.

2023-ban a főpolgármesteri hivatal biztosított ajándéktárgyakat a nyertesek részére, valamint a BGYH támogatásaként került egy lánchídi „fényoroszlán” a Budapesti hidak című kiállításunk megnyitójakor a levéltár épülete elé. A Budapest közlekedik – a főváros közösségi közlekedés 150 éves története című kiállításunkat 2024-ben támogatta a Budapesti Közlekedési Zrt. (BKV), és látványosság gyanánt ingyenesen biztosított két napra egy IK630-as kabrió nosztalgibuszt, amely ugyan nem közlekedett, de fel lehetett rá szállni és természetesen nagyban emelte a rendezvény színvonalát, nem is beszélve arról, hogy a levéltár előtti elhelyezésével a vendégcsalogató reklám szerepét is betöltötte.

Részt vevő intézmények

A „kiállítók” között az általános és a szaklevéltárak mellett városi, egyetemi és egyházi levéltárak is jelen vannak. A házigazda BFL és MLE mellett, a teljesség igénye nélkül szinte a kezdetektől gyakori vendégek a Magyar Nemzeti Levéltár (MNL) Országos Levéltára, valamint vármegyei taglevéltárai (pl. az MNL Hajdú-Bihar, Jász-Nagykun-Szolnok, Veszprém Vármegyei Levéltára), az Állambiztosági Szolgálatok Történeti Levéltára, Székesfehérvár Megyei Jogú Város Levéltára, az Evangélikus Országos Levéltár, a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség és még más intézmények is, akik valamilyen módon a magyar levéltári élet kínálta újdonságokat, köztük kiadványaikat, adatbázisaikat mutatják be az érdeklődők számára.

Az elmúlt években a külföldi partnerlevéltárakat is meghívtuk.

A fenti táblázatból látható, hogy először a V. Levéltári Pikniken fogadtunk külföldi kiállítókat, akkor a Zentai Történelmi Levéltár, valamint a Vajdasági Levéltár munkatársai jöttek el a rendezvényre.⁴ 2023-ban a Budapest Könyvfőváros alapgondolatára felfűzve hívtunk meg külföldi levéltárakat. Közülük a zürichi Jelenkortörténeti Levéltár és a Heidelbergi Városi Levéltár is képviseltette magát a szomszédos országok: Szlovákia (Pozsonyi Városi Levéltár), Szerbia (Zentai Történelmi Levéltár, Zombor Történelmi Levéltár, Vajdasági Levéltár Újvidékről), Ausztria (Bécs Városi és Tartományi Levéltár) archívumai mellett. Ezzel nemzetközivé vált a rendezvény, a kiállítók közel fele külföldi levéltárakat képviselte. Meghirdettük a Nemzetközi Levéltári Könyvbörzét, a levéltári könyvkiadást állítva a középpontba, illetve ennek kapcsán egy délutáni nemzetközi kerekasztal-beszélgetést is sikerült lebonyolítani. A külföldi kollégák részvétele a következő pikniken is megmaradt és ezt a gyakorlatot továbbra is fenn szeretnénk tartani.

A levéltárakon kívül szívesen fogadunk más közgyűjteményeket is, így gyakori vendégeink múzeumok (Magyar Építészeti Múzeum), könyvtárak (Országgyűlési Könyvtár), valamint tudományos és oktatási intézmények (ELTE), egyesületek (MLE, Fiatal Levéltárosok Egyesülete), topotékák (Berettyóújfalu, Budafok, Városliget).

A kiállítók száma átlagosan 16, de jól látható a táblázatból, hogy az utóbbi években sikerült meghaladni ezt a számot. A látogatók számának alakulásából megfigyelhető,

⁴ A két szerbiai levéltárat az előző évben tartott Egyházi és határon túli magyar levéltárosok mesterkurzusán hívtuk meg.

hogy 2023-ban már sikerült megközelíteni a Covid-járvány előtti utolsó „békeév” adatait, 2024-ben pedig túl is szárnyaltuk azt. Az eredmény azért is impozáns, mert az első négy pikniken még két, míg 2022-től már csupán egynapos rendezvényre vonatkoznak a számok.

A Levéltári Piknik témái

A programok,⁵ a rendezvény főbb pontjainak meghatározása során a BFL-ben rendezett kiállítás aktuális témája szolgál sorvezetőül.⁶ Ehhez kapcsolódnak a szakmai programok. Általánosságban minden résztvevő, kiállító azt mutatja meg magáról a standjánál, amit szeretne. Ez a sátor sor képezi az úgynevezett Levéltári Kavalkád programot: kiadványokat mutatnak be, kvízeket lehet kitölteni az intézményekről, gyerekfoglalkozásokat tartanak a levéltárosok. Az aulában lévő kiállítás tematikájához kapcsolódva a benti előadóteremben tartunk előadást vagy a kinti színpadon kerekasztal-beszélgetést (pl. fürdőkultúra Magyarországon, külföldi levéltári kiadványok), minikonferenciát (pl. közlekedéstörténet), esetleg egy neves előadót lehet meghallgatni (2019-ben Domokos György Buda 333 évvel ezelőtti, 1686-os ostromáról, Saly Noémi a fővárosi fürdőkultúráról beszélt). Az aulában és az első emeleti kiállítóteremben rendezett kiállítás ilyenkor kurátori vezetéssel tekinthető meg.

Állandó programjaink közül nagyon népszerűek a levéltári séták, amelyből több turnust is indítunk a nap folyamán, valamint a családtörténet-kutatási „gyorstalpaló”, illetve a gyermekeknek szóló – de sokszor a felnőtteket is odacsalogató – kézműves-foglalkozások.

A nagykiállítás mellett kamarakiállításaink is látogatottak, mint például 2019-ben a III. Levéltári Pikniken a Budapesti fürdők villanófényben és a Teleki-levelek.⁷

A résztvevők között rendszeres szereplők a nagy népszerűségnek örvendő Falkonetta Kompania a Mare Temporis Alapítvánnyal kiegészülve, akik egy 17. századi katonai tábornok mutatnak be és fegyverbemutatót tartanak. A kicsik kedvencei az UtaZoo MiniZoo társulata érdekes és egzotikus kisállataikkal, valamint az elmaradhatatlan arcfestő művész. Állandó fellépő, illetve programelem az elmúlt években Vitéz László, alias Barna Zsombor bábelőadásaival, valamint egy gyerekeknek szóló zenei előadó a késő délelőtti órákban (pl. Bogár Muzsika, Csigabiga Zenekar).

Az esti koncertek során 16–17 óra közötti indulással a 21 órai zárásig három zenekari fellépést szervezünk. A felkért művészek között magasan képzett és ismert zenészeket találunk (pl. Ripoff Raskolnikov, Little G. Weevil, Horváth Mihály, Török Ádám,

⁵ A programok listáját lásd a mellékletben.

⁶ I. Prost Heidelberg! A heidelbergi sörfőzdék és sörözők története és a pesti sörfőzéstől a sörgyártásig, II. Liget egykor, III. Fürdőkultúra a 19–20. században, IV. Következetesség formában és szellemben – Czizler Győző építőművészete és Törley pezsgőgyártás (kamarakiállítás), V. Bor mindenkor, VI. Budapesti hidak, VII. Budapest közlekedik.

⁷ Teleki Pál búcsúlevelei – az MNL OL és a BFL őrzetében lévő – egyszerre voltak láthatók, amire eddig és azóta sem volt példa.

Kirschner Péter), akik áltatában kisebb, megfizethetőbb produkcióval érkeznek, illetve tribute zenekarokat (Stoned, Lead Zeppelin stb).

2023-ban a VI. Levéltári Pikniken belül különösen színvonalas programot szerveztünk a – fentebb már említett – Nemzetközi Levéltári Könyvbörze című pályázat keretében, amellyel csatlakoztunk a Budapest Könyvfőváros rendezvénysorozathoz, így a mi rendezvényünk középpontjába a levéltári könyvkiadást állítottuk. Ehhez illeszkedve a levéltári sétákon és a kézműves-foglalkozásokon a könyvkötészet, a könyvrestaurálás volt a hangsúly; a résztvevők megtekinthették szakkönyvtárunk könyvritkaságait is. A pódiumbeszélgetésen a jelenlévő hazai és külföldi partnerlevéltárak bemutathatták könyvkínálatukat, és saját standjaikon kiállították, nagy sikerrel kínálták, árusították kiadványaikat. A látogatók kíváncsiak voltak a külföldi kiállítók könyveire is, akik egyúttal levéltárukat is bemutatták. A részt vevő archívumok számára – a hazai és külföldi levéltárak könyvtermésének bemutatkozása mellett – a rendezvény kiváló alkalmat adott a kommunikációra: olyan levéltárak képviselőivel tudtak találkozni személyesen, akikkel eddig nem volt lehetőségük megismerkedni. A személyes találkozások egy jövőbeni együttműködés alapját is képezhetik, akár egy közös forráskiadás vagy egyéb közös kiadvány megvalósulását.

A minikonferencia is hasznos műfajnak bizonyult, hiszen több előadó tudta átadni egy-egy témakörben ismereteit. A VII. Levéltári Pikniken közlekedéstörténeti minikonferenciának lehettek részesei az érdeklődők. Erről bővebben a Magyar Levéltári Portál felületén lehet olvasni.⁸

A szervezés során sok gyakorlati tapasztalatot is szereztünk. Megtanultuk például, hogy a programokra való regisztráció nem feltétlenül célravezető, ugyanis sok esetben, mivel ingyenes a program, a foglalást kérők végül nem jönnek el, a további érdeklődők elől azonban elveszik a helyet, viszont mindig megjelennek nem regisztrált látogatók is. A fentiek okán már nem kötjük regisztrációhoz a programon (levéltári séta, előadás) való részvételt. Ha szükséges, akkor inkább párhuzamos csoportokat indítunk, vagyis mindig készülünk „B” tervvel.

A forgatókönyv

Az aktuális program szervezése már év elején megkezdődik. Az elmúlt években már januárban tárgyaltunk a zenekarokkal, hogy a legjobb előadókat köthessük le, mielőtt betelik a fellépési naptárunk. (Szerződés a fellépő művészekkel és az egyéb szolgáltatókkal, pl. hangosítás, színpad, sátorbérlet.)

A szervezés részét képezi a rendezvény bejelentése az önkormányzatnál, a külső parkolóhelyek biztosítása a „Rendőrpalotával” szemközti utcafronton, a szállásfoglalás a külföldi vagy vidéki résztvevők számára. Szórólapon értesítenünk kell a közelgő rendezvényről a környező házak, háztömbök lakóit. A sajtó képviselőinek elérése sem

⁸ <https://archivportal.hu/index.php/megjelent-feher-csaba-beszamoloja-a-vii-leveltari-piknik-minikonferenciajarol/> (A letöltés ideje: 2025. február 3.)

könnyű feladat; nagyon sok energiát kell befektetni, hogy „eladhassuk” nekik az eseményt. A szervezés során egyeztetünk a levéltári szakma, a főváros, a minisztérium és a kerület prominenseivel, és fel kell kérnünk a szponzorokat is. Egyeztetünk továbbá a vendéglátóipari szolgáltatást nyújtó egységek vezetőivel és természetesen a részt vevő kollégákkal is.

A projektmenedzsment a Tájékoztatási és Közművelődési főosztály feladata, kiegészülve a PR és média csoporttal (4-5 fő), akik az elektronikus felületeken való információátadást és kommunikációt bonyolítják, a Facebook-oldalra (továbbiakban: FB) reklámot, filmeket készítenek, kialakítják a dizájnt és gondoskodnak az esemény népszerűsítéséről. A csapat elemzi a korábbi évek tapasztalatait és javítja a hibákat, valamint mindig próbál valami új ötletet is alkalmazni, amely a brainstormingok alkalmával kristályosodik ki. A szervezési munka gyakorlatilag öt hónapon keresztül folyik, a programok összeállítása, a jelentkező kollégák, a rendezők kijelölése, a meghívók szövegezése és kiküldése nem maradhat az utolsó pillanatra.

A rendezvény reklámozása során törekszünk újabb felületek – pl. TikTok – bevonására, új FB reklámstratégiák kialakítására, rövidebb reklámfilmek készítésére, figyelemfelkeltő tárgyak elhelyezésére az utcafronton (pl. kabrió busz), különleges előadások és programok szervezésére (pezsgőgyártás, borkóstoló stb.). A zenei programok összeállításában immár évek óta egy zenei menedzser segíti munkánkat, illetve a korai Piknikek alkalmával média-tanácsadó szolgálatait is igénybe vettük.

A szervezés során összeállítunk egy forgatókönyvet, egy úgynevezett technikai vezetőt (rider) is. Ebben nemcsak az események sorrendjét rögzítjük, hanem a rendező kollégák fizikai elhelyezkedését, feladatát, illetve a háttérmunkák leírását időbeosztással, időmegjelöléssel. Szabályozzuk a behajtást, a járművek udvaron való tartózkodását, a gyalogosok és kerékpárosok, a fellépők és a kiállítók fogadását és távozását, a karaszalagok elhelyezését meghatározott színkód alapján (felnőtt, gyerek, rendező-fellépő-kiállító).

A technikai vezetőt kiegészítve készül egy udvari topográfia a sátrak, a kiállítók, a hangosítók, és a „mutatványosok” elhelyezéséről. Ezenkívül egy percre lebontott részletes táblázat is mindig szükséges az épületen belüli programok követésére: levéltári séták, tárlatvezetés, családtörténet-kutatási „gyorstalpaló”, Budapest Időgép stb. Külön táblázatban osztjuk be a rendezőket munkahelyük, feladatuk és tartózkodási idejük feltüntetésével, valamint készül egy jelenléti ív is.

Helyszínek és munkatársak

A rendezvény nagyobb részben az udvaron folyik. Az aulában és a kiállítóteremben az aktuális kiállítások, az előadóban a meghirdetett előadások, az épületben a vezetett séták osztják meg a tömeget. Tapasztalataink szerint nagyon érdekes programnak kell lennie ahhoz, hogy az udvari forgatagból (Levéltári Kavalkád) sikerüljön bevonítani a látogatókat az épületbe.

A rendezői feladatokat ellátó kollégák a menedzsmenttel együtt nagyjából 30 főt tesznek ki. Vannak első és hátsó kapusok, a BFL–MLE sátor, valamint a Pohár Pont⁹ üzemeltetői. A műszaki munkatársak segítségével kialakítjuk a sátrak világítását, a hangosítás feltételeit, kihelyezzük a padokat, az asztalokat, a szükséges kordonokat, az állományvédelem segítségével feliratozzuk a sátrakat (kiállítók szerint), táblákat, útmutatót helyezünk ki. A gyermekfoglalkoztató kézműves foglalkozásokat levéltár-pedagógus és restaurátor vezeti, ahol noteszkészítés, oklevélírás és pecsétöntés várja a kicsiket. Az állományvédelmi munkatársak egy része az épületen belül, a műhelyekben várja az érdeklődőket. Fotós és videós munkatárs rögzíti az eseményeket, a stábot vezető menedzsment pedig folyamatos mozgásban ellenőrzi a programok teljesülését, szükség esetén konferál a színpadról. A fenti beosztást a kollégák napokkal az események előtt megismerik, illetve a rendezvényt megelőző napon részletes eligazítást tart számukra a menedzsment.

A kiállító levéltáros és egyéb közgyűjteményi kollégák számára (30-40 fő) is folyamatosan tájékoztatást nyújtunk az esemény részleteiről már a szervezés kezdeti fázisában, legkésőbb az adott év februárjának folyamán. A kijelölt összekötő válaszol a kérdésekre és szervezi a kiállítókhoz köthető programot. A rendezvény felelőse és az összekötő munkatárs a fellépőkkel és a rendezvény feltételeit biztosító szolgáltatókkal is kapcsolatot tart.

A rendezvény népszerűsítése

A Facebook-hirdetéseket általában több lépcsőben indítjuk, külön videókra vagy statikus anyagokra dedikálva. Az egyik bevált stratégia szerint legalább egy hónappal a rendezvény előtt kiteszünk egy hírt vagy videót, de legfeljebb egy hétre majd 5-6 napig nem teszünk ki semmi újabbat. A gyakorlat szerint ez idő alatt az ismerősök, barátok egymás között osztva terjesztik az esemény hírét. A leszerződött fellépőinket is kérjük, hogy osszák meg oldalukon a hírt, videót, ezzel is növelve az elérést. Ezután újból felteszünk egy-két videót néhány napra, majd szünetelünk, végül a rendezvény előtti tíz napban folyamatosan hirdetünk. A másik egyszerűbb, inkább a korábbi piknikekre jellemző híradás volt az egy-két, általában statikus hír folyamatos, nagyjából három héttel az esemény előtt kezdődő indítása. Manapság a kettő kombinációja érvényesül annyiban, hogy folyamatosan van kint valamilyen hirdetésünk, de mindig más anyag. Fontos szempont még a hirdetés célcsoportjának a beállítása.

A tanultak¹⁰ és a tapasztalatok alapján szűkebb körben hirdetünk, vagyis nem az egész országra, hanem csak fővárosi akciórádiusszal számolva. Fontos a korosztály megjelölése is; akikhez szólni akarunk, az általában a 25–65 közötti réteg.¹¹ Ezekkel a beál-

⁹ A Pohár Ponton piknikes mintával ellátott, üvegből készült borospoharakat és sörös korsókat lehet vásárolni.

¹⁰ Több alkalommal vettünk részt social media továbbképzéseken.

¹¹ A gyermekek a szüleikkel érkeznek, ezért a beállítás kiterjesztése nem vonatkozik korosztályukra.

lításokkal pontosabban érhetjük el azokat, akik nagy valószínűséggel érdeklődnek az esemény iránt, és el is tudnak jönni, még akkor is, ha csak előző nap vagy aznap délelőtt dobja fel nekik az algoritmus a reklámanyagunkat. A fiatalabbakkal a TikTok és az Instagram csatornákon ingyenesen tudunk megosztani anyagokat. Az előbbi felület még mi is csak próbálgatjuk, de látunk benne potenciált, illetve a szakértők szerint is nagy reklám- és hírcsatorna ez kiaknázatlan lehetőségekkel. (A TikTok-ra mozgóképet, az Instagramra inkább statikus anyagot kell feltöltenünk.)

A harmadik Levéltári Piknik alkalmával, 2019-ben vetettünk be egy új elemet a reklámozásba: a videófilmet. Ekkor egy neves színész, Ónodi Eszter főszereplésével forgatunk kisfilmet. Egy ilyen ismert személy szerepeltetésével a reklámfilm értéke, nézettsége hatványozódik, nem is beszélve arról, ha maga a szereplő meg is osztja filmünket a saját social media felületein. Azóta már nemcsak profi filmesek készítenek anyagokat megrendelésünkre, hanem mi is vállalkoztunk rá, és néhány képzett kolléga segítségével sorban készülnek reklámfilmjeink.¹² Ez nem megy előzetes egyeztetés, forgatókönyv- és szövegírás, próbafelvételek nélkül. A forgatást követően a vágás, a zenék keresése, illesztése, esetleg hangalámondás következik. Az elmúlt 2-3 évben kialakult az a csapat, egy média csoport a levéltáron belül, akik képesek megalkotni egy-egy fogyasztható produkciót.

Külön feladat a promócióhoz kapcsolódó dizájn és látványelemek meghatározása, megálmodása az Indesign program segítségével. A csapatban e feladatnak is megvan a felelős szakembere, akinek munkáját ötletekkel a menedzsment egészíti ki. Többkörös egyeztetés során alakulnak ki a plakátok és a szórólapok. A szöveg elhelyezése, mérete, betűtípusa, színe, a megjelenő képek és ábrák meghatározása felelősségteljes és hosszú folyamat.

Összegzés

A fentiekből jól látható, hogy egy hosszú, majd egy évtizednyi tanulási folyamat áll a szervezők mögött, és biztos vagyok benne, hogy még nem értünk a végére. A piknikek végén mindig mérleget vonunk és összegezzük a tapasztalatokat, összegyűjtjük a kritikákat és a javaslatokat, amelyek ismeretében és figyelembevételével szervezzük meg a következő rendezvényt. A kezdeti gyermekbetegségeken már túl vagyunk, és a rendezvény felkerült a főváros kulturális térképére. Persze ez nem csak a Levéltári Piknik rendezvény érdeme, hanem közrejátszik benne a Budapest Főváros Levéltára „brand” egyre erősebb jelenléte is a tudományos, kulturális, könyvkiadási és rendezvénypalettán. Időnként már országos jelentőségű események, hírek kapcsán is említik az intézményt, ami közgyűjteményi státuszunkat tekintve nagy eredmény. Fejlődni mindig lehet, és természetesen még több anyagi forrással még látványosabb és jelentősebb eseményt lehet létrehozni

¹² <https://www.youtube.com/watch?v=0eC-U8X42xc>, <https://www.youtube.com/watch?v=IMfMkbNlrqs>, <https://www.youtube.com/watch?v=NU9aF14I5yc>, <https://www.youtube.com/watch?v=PovsXgwNG3w>
(A letöltés ideje: 2025. február 3.)

és nevesebb előadókat felkérni. Összességében mégis azt gondoljuk, hogy a BFL infrastruktúrájának ismeretében ennél sokkal látogatottabb, illetve sűrűbb programkínálat esetén már zsúfoltság alakulna ki, ami már hátrányosan érintené a rendezvényt.

A címben sikertörténetnek aposztrofáltam a Levéltári Pikniket, amely az egyik legnagyobb hazai „levéltáros” összejövetel, és a szakmai-ismeretterjesztő rendezvények sorában kétségkívül a legnagyobb publicitást kapja a médiában. Fontos, hogy ilyen sok embert sikerül, ha csak egy napra is, behozni a levéltárba és levéltári ünnepet varázsolni. Meglepő, de a piknikezők csupán 10-15%-a levéltáros munkatárs. Jó lenne, ha sikerülne a jövőben a szakmában dolgozó kollégák részvételi számát is jelentősen növelni, ha többen vennének részt, ünnepelnének velünk.



Teleki Pál búcsúlevelei



Vármegyei levéltári stand a kavalkádban

A Budafoki Bornegyed képviselői





Egy hajdúsági csikós/levéltáros



Kavalkád a katonai táborral,
előtérben egy falkonett



Fegyverbemutató, vívás

Főbejárat a fényoroszlánnal



A közlekedési kiállítás szenzációja, az IK630-as kabrió busz



Fotók:
Tálas Róbert (BFL)

- A Levéltári Piknikekről részletesen tájékozódni a Magyar Levéltári Portálon, az alábbi linken lehet: <https://archivportal.hu/index.php/leveltari-piknik/>

Melléklet – az eddigi hét piknik programjairól

Szakmai programok:

Gyere, szállj be az Időgéphe! (Budapest Időgép interaktív foglalkozás)
Backstage (Levéltári séta): a BFL épületének bemutatása
Beszélgetés a levéltárakban őrzött közlekedéstörténeti forrásokról (minikonferencia)
Bor ismertető /és borkóstoló (budafoke pincészetekből) Bitai Gergely sommelier-vel
Borkóstoló – Katona Zsófia – Katona Borház/budafoke pincészetek
Budafoke pezsgők, előadás – Lőrík Tamás borlovag előadása
Családfa az időgépben
Családfa-kutatási gyorstalpaló
Digitalizálj! Az Arcanum Adatbázis Kft. bemutatója
Domokos György előadása: 333 éve történt: Buda ostroma, 1686
Filmvetítések: Halhatatlanok – Limanowa, a magyar győzelem 1914, Kereszthege, Őseink nyomában a Dél-Urál vidékén
Hozd el és mutasd meg emlékeidet! Bring your history! Városliget topotéka!
Közlekedéstörténeti Konferencia
Levéltári Kavalkád – a résztvevő levéltárak kitelepülése az udvaron felállított sátrakban, ahol a látogatók tájékozódhatnak az adott intézmény munkájáról, kiadványairól, tevékenységéről.
Nemzetközi Levéltári Könyvbörze
Saly Noémi előadása: Fővárosi fürdőkultúra

Tárlatvezetések:

A 20. századi budafoke fürdők villanófényben (kamarakiállítás)
A pesti serfőzéstől a sörgyártásig és a Prost Heidelberg! A heidelbergi sörfőzdek és sörözők története
A Törley pezsgőgyártás története (kamarakiállítás)
Bor – mindenkor!
Budapest – a város és hídjai
Budapest egyesítése (kamarakiállítás)
Következetesség formában és szellemben – Czigler Győző építőművészete
Liget egykor

Gyerekprogramok:

50 éves a Rubik-kocka: bemutató és játék
 A Wertheim család cirkuszi bemutatója
 Ágas-Bogas együttes bemutatója, táncház
 Arcfestés gyerekeknek
 Az UtaZoo MiniZoo bemutatója, kisállatsimogató
 Barna Zsombor bábművész: Vitéz László Ángliában és Vitéz László menyecskét keres című bábelőadások
 Bogár Muzsika zenekar gyerekkoncertje
 Búgócsiga Zenede gyerekkoncertje
 Csetverikov Iván zenés gyermekműsora
 Drums ütőegyüttes koncertje
 Falkonetta kompánia és a Mare Temporis Alapítvány szereplése: 17. századi katonai tábor (fegyverbemutatóval és reneszánsz táncok tanításával).
 Pintér Marianna kortárs táncelőadása: To build a home
 Kreatív sziget: foglalkozások restaurátorokkal és levéltár-pedagógusokkal, noteszkészítés, pecsétkészítés, oklevélírás, papírmerítés

Esti könnyűzenei programok:

Juhász Anikó zenés műsora gitáron és ukulelén, Sonny and his Wild Cows feat. Horváth Misi, Stoned – 100% Rolling Stones, Török Ádám és Barátai
 Kontor Tamás – Horváth Misi acoustic, Hutchky & Stars – Filthy. Criminal. Funk. koncertek
 Little G. Weevil szóló koncertje, Muddy Shoes Band koncertje, Cry Free Deep Purple Cover Band koncertje
 Mojo Workings zenekar koncertje, Jani B(l)ack Blues zenekar, Blues Rádió Budapest zenekar koncertje
 Musical Trips Trió koncertje, Ónodi Eszter and The Open Pub koncertje, ROOM SERVICE – Bryan Adams tribute band (Hungary) koncertje
 Ripoff Raskolnikov & Nagy Szabolcs duó koncertje, Ulbert Underground feat. Pákai Petra koncertje, Lead Zeppelin koncertje
 Takáts Eszter és Zenekara koncertje, Ed Philips and the Memphis Patrol – 100% rockabilly

Az AI levéltári alkalmazása

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára szakmai workshopja

Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára szervezésében 2024. február 13-án rendezték meg *Az AI levéltári alkalmazása* című szakmai workshopot. Az egész napos program keretében hét előadást hallgathattak meg a jelenlévők a mesterséges intelligencia felhasználásának különböző területeiről. Érdekes kiemelni, hogy a szakmai workshop nem tisztán levéltárszakmai előadásokat foglalt magában, hanem különböző diszciplínák képviselői (nyelvészek és matematikusok) mutathatták be, hogy mely kutatásaikhoz hogyan tudják már most, illetve hogyan szeretnék a jövőben segítségül hívni a mesterséges intelligencia nyújtotta lehetőségeket.

Az eseményen részt vevő intézmények között szerepelt a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (MNL OL), Budapest Főváros Levéltára (BFL), a HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont, a Rényi Alfréd Matematikai Kutatóközpont, valamint az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára (ÁBTL).

A workshop délelőtti szekcióját Szatucsek Zoltán (MNL OL) nyitotta *A levéltári iratok kutatását támogató új technológiákkal való tapasztalatok a Magyar Nemzeti Levéltárban* című előadásával. Az MNL-ben a mesterséges intelligenciát sikerrel integrálták többek között a különböző adatbázisokban szereplő személyrekordok összekapcsolásának folyamatába. Az Orosz Hadifogoly Kartonok adatbázisában szereplő személyek adatainak tisztítását követően az állományon átfuttatják a betanított AI modellt, amely összehasonlítja az adatokat és százalékos egyezést számol ki. Ezt követően a két rekord közötti százalékos bizonyossági szintű egyezések esetében humán intelligenciával döntik el, hogy összekapcsolják-e őket vagy sem. Így az akár különböző névváltozatokkal szereplő, de ugyanazon személyeket is be lehet azonosítani.

Budapest Főváros Levéltárát (BFL) Gerhard Péter képviselte *Budapest Főváros Levéltára és a mesterséges intelligencia* című előadásával. Ugyan a BFL-ben még nem indult projekt a mesterséges intelligencia felhasználásával, azonban több különböző alkalmazási lehetőséget vizsgáltak a közelmúltban. Az egyik az AI alapú kézírás-felismerő rendszer, a Transkribus, amelyet 19. századi magyar, illetve 18–19. századi gót betűs német iratokon teszteltek. Mivel a Transkribust magyar nyelven eddig csak a 19. században élt Kiss József költő levelezésén tanították be, ezért a magyar nyelvű kézírás-felismerésben még van tere a fejlesztésnek. Ezzel szemben a német szövegeken meggyőző eredmények születtek. A másik irategyüttes az egykori Fővárosi Fotó Vállalat (Főfotó) Riporter Osztályának körülbelül 170 ezer felvételét tartalmazó, digitalizált archívuma, amelyen az automatikus címkeosztályozást az Arcanum Adatbázis Kft. segítségével végezték el. Az automatikus címkeosztályozás a képeken szereplő entitások AI általi fel-

ismerését és metaadatokkal való ellátását foglalja magában, ami nagy segítséget nyújthat a leírás nélküli képek feldolgozásában.

A következő előadást Sass Bálint tartotta a HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont Lexikológiai Intézet képviseletében *OCR-hibák kvantitatív elemzése több szöveg-változat összehasonlításával* címmel. Kollégáival, Lipp Veronikával, Pethő Gergellyel és Simon Lászlóval az optikai karakterfelismerés (OCR) javításának, pontosításának lehetőségeit vizsgálják. A javításhoz elengedhetetlen annak ismerete, hogy az OCR-ezés során milyen karaktereket ír át a legnagyobb arányban hibásan a program. Ezzel összefüggésben vizsgálták, hogy a gyakran rontott karaktereknél kimutatható-e olyan mintázat, hogy egy-egy karaktert mindig ugyanazzal a karakterrel cserél össze az OCR, vagy mindig más a hibás felismerés eredménye. Nagy mennyiségű (1 000 000) szkennelt oldalt OCR-eztek három különböző OCR szoftverrel (az ABBYY FineReader 14, 15, 16 verzióival), és az eredményeket összehasonlították. Ahol ez eltérő, ott az egyik feldolgozás biztosan rossz. A helyes verziót karakter alapú neurális nyelvmodell segítségével határozták meg.¹ A nyelvmodell alapján 90%-os pontossággal lehetett megtalálni a helyes változatot. Az elemzés 47 millió OCR hiba alapján előállított egy gyakorisági listát.² Ennek mélyebb elemzése után, a hibák gráfos ábrázolásával jól szemléltethetőek a tipikus hibázási/tévesztési karakterpárok és irányok. A prezentációban bemutatott nyelvi modell alkalmazása nem csak OCR-ezett szövegek javítása szempontjából lehet hasznos, hanem például az aktuálisan leghatékonyabb OCR szoftver kiválasztásában is.

A délutáni második szekciót szintén a HUN-REN Nyelvtudományi Kutatóközpont munkatársa, Váradi Tamás nyitotta. Előadása *Újabb eredmények az OCR-hibák javítása terén a HUN-REN NYTK-ban* címmel a Nyelvtechnológiai és Alkalmazott Nyelvészeti Intézet legújabb kutatásait mutatta be. Az ő céljuk egy ún. Gold korpusz összeállítása, amely alkalmas nyelvmodellek betanítására OCR hibák detektálásához és javításához tudományterülettől függetlenül. A tanító anyag nagy mennyiségű „hibás OCR szöveg”, „jó OCR szöveg”, „hasonlósági %” hármasok előállítását jelenti, amelyet meg lehet tenni manuálisan (el is készült egy hozzávetőlegesen 100 000 sort tartalmazó Gold korpusz), ez azonban egyrészt erőforrás-igényes, másrészt ennél általában nagyobb tanító adathalmazra van szükség. Az előadó a prezentációban bemutatott két tanító adathalmazt generáló módszert, egy pdf, azaz a szöveg képi formájú rendelkezésre állását feltételezőt, illetve, ha ilyen nincsen, akkor egy szintetikus, born-digital (eleve elektronikusan keletkező) adatokon alapulót.

A következő két előadást a Rényi Alfréd Matematikai Kutatóintézet matematikusai tartották. Az első Kovács Gábor *Képtisztító keretrendszer extrém zajos levéltári dokumentumokhoz* címmel. A Rényi Intézet mások mellett az ÁBTL-lel is szoros együttműködésben dolgozik a képtisztító keretrendszer kidolgozásán és folyamatos fejlesztésén.

¹ Pethő et al., 2023: 291–304.

² Lipp Veronika–Pethő Gergely–Sass Bálint–Simon László: <https://github.com/ril-lexknowrep/ocr-error-stat> (letöltés dátuma: 2025. február 10.)

A levéltári iratok jelentős része OCR-ezésre önmagában alkalmatlan a rossz minőségű hordozó, az átütő tinták, az elfolyó betűk, illetve a különböző utólagos jegyzetek, aláhúzások, kézzel írt kiegészítések miatt. A probléma orvoslására több megközelítés is létezik: vagy magát az OCR programot kell az adott területre fejleszteni Deep Learning alapú modellek kidolgozásával, ami meglehetősen időigényes és költséges folyamat; vagy a bemeneti adathalmazt kell javítani a jobb OCR eredmény érdekében. Ez utóbbi előfeldolgozó rendszer fejlesztésével foglalkoznak a Rényi Intézetben. A Document Image Enhancement (DIE) az eredeti „zajos” képállomány digitális feljavítását foglalja magában, amelynek során a rossz minőségű bemeneti képből egy tisztított, fekete-fehér dokumentumot hoznak létre, és ezen futtatják le az OCR-ező szoftvereket a saját, meglévő modelljükkel. Az előadó részletesen bemutatta a képjavításhoz használt U-Net alapú módszert. A modell tanító adathalmazának létrehozása ebben az esetben szintetikus úton történik. Egy-egy szövegrész tiszta képből indulnak ki, és azokra helyeznek különféle „zajokat”. Ezek lesznek azok a különféle „zajos” képi verziói egy-egy szövegrésznek, amelyeknél ugyanazt az eredeti szöveget kell felismernie a rendszernek.

A Rényi Intézettől második előadóként Czifra Domonkos *Named Entity Recognition and Document Understanding* címmel tartott előadásával az entitásfelismerést (*Named Entity Recognition*, NER), az entítások hálózatát és a kereséstámogatás (Retrieve Augmented Generation) alkalmazásának kérdését járta körbe. Az entitásfelismerés magában foglalja a személynevek, földrajzi helyek, szervezetek, események stb. azonosítását és kereshetővé tételét. Maga a felismerés azonban csak az első lépés. Az OCR-ezett dokumentumokban felismert entítások között, a szöveggörnyezetben szereplő egyéb entítások és a konkrét szövegek (dossziék, ügyiratok) alapján gráfok, hálózatok állíthatók elő. Ezek alapján egyrészt megkülönböztethetők – többek között – az azonos nevű személyek a dokumentumokban, másrészt kapcsolati hálók is előállíthatók személyek és személyek, személyek és testületek, személyek és földrajzi helyek stb. között.

A kereséstámogatás (RAG) egy olyan AI keretrendszer, amely a tradicionális információ-visszakereséseket (akár adatbázisokból vagy strukturálatlan szövegekből) kombinálja a generatív nagy nyelvi modellek eszközeivel annak érdekében, hogy a feltett kérdésekre (keresésekre) minél pontosabb válasz (találati lista) szülessen. A Rényi Intézetben folyó fejlesztés célja, hogy a felhasználó a természetes nyelvhez minél közelebb álló módon tudja feltenni a kérdést, amelyet az információs rendszer a tárolt strukturált és strukturálatlan adatok alapján a lehető legpontosabban megválaszol a természetes nyelvhez minél közelebbi formában.

A workshopot Lux Zoltán (ÁBTL) előadása zárta, amelyet az *AI támogatott OCR-javítás és entitásfelismerés munkafolyamatba és információs rendszerbe illesztésének kérdései az ÁBTL-ben* címmel tartott. Az utolsó három előadás szépen összekapcsolódott, hiszen a közös projekt különböző nézőpontjait mutatták be egymás után. Az ÁBTL-ben 2000-től folyik digitalizálás, 2002-től OCR-ezés, és az OCR-ezett tartalommal való keresés is elérhető. Ezeket a digitalizált állományokat és a hozzájuk tartozó OCR-ezett szövegeket a kezdetektől a levéltár belső információs rendszerében tárolják, ott tudnak benne keresni a kollégák. A Rényi Intézet munkatársai a digitalizált állomány tisztításán (DIE),

valamint az entitásfelismerés (NER) fejlesztésén dolgoznak. Ennek kezdeti eredményeit már integrálták az információs rendszerbe: kereshetővé váltak az újonnan OCR-ezett állományokban a különböző entitások. A következő lépés ezeknek a felismert entitásoknak az adatbázisban szereplő rekordokhoz kapcsolása, valamint a mesterséges intelligencia segítségével a modell betanítása különböző témák, például szenzitív információk felismerésére. Ennek elérése és munkafolyamatokba illesztése nagyban segítené a kutatók, illetve az állampolgári betekintők részére kiadható anonimizált iratpéldányok előkészítését.

Az előadásokból és az azokat követő beszélgetésből is kiderült, a szakma számára a legfontosabb az, hogy a nagyon terjedelmes, diverz és összetett levéltári anyag feldolgozásában a mesterséges intelligencia a levéltárosok segítségére legyen. A résztvevők egyetértettek abban, hogy a feltáromunka megkönnyítésének elsődleges módja lehet az AI bevonása, legyen az adatbázisokban szereplő személyrekordok összehasonlítása vagy a leírás nélküli fotók, emberi erővel nehezen beazonosítható arcok, helyek felismerése. Lényeges szempont a levéltárakban őrzött anyagok minél jobb kereshetősége is, amiben a kézírás-felismerésre betanított AI modellek vagy a gépelt iratok esetében azok tisztítása és az előforduló entitások AI általi felismertetése nyújthat segítséget az egyes intézmények számára. Fontos azonban hangsúlyozni, hogy ezekhez a projektekhez, fejlesztésekhez elengedhetetlen más tudományterületek szakértőinek bevonása, illetve más diszciplínák eredményeinek vizsgálata is. Természetesen a levéltárak anyagi és infrastrukturális lehetőségei korlátozottak, mindazonáltal ahol volt lehetőség e technológiák kipróbálására, esetleg integrálására, ott jól látható módon hasonló utakon járnak, és hasonló célokat fogalmazznak meg a kollégák.

Szakirodalom

Pethő et al., 2023 = Pethő Gergely–Sass Bálint–Simon László–Lipp Veronika: Korpusztisztítás és sorvégi kötőjelek kezelése karakteralapú neurális nyelvmodellel. XIX. Magyar Számítógépes Nyelvészeti Konferencia, MSZNY-2023. Szerk.: Berend Gábor–Gosztolya Gábor–Vincze Veronika. Szeged, 2023. 291–304.

Kulcsár Anna

Évente közreadott bibliográfiánk szerkezete időről időre módosul. Ennek oka, hogy a levéltári és levéltári tárgyú kiadványok megjelentetésének módja sokszínűbbé vált. Egyre több a többes kiadásban vagy külső partnerrel, együttműködésben kiadott kötetek száma, de akadnak olyan kiadványok is, amelyek kiadója már nem levéltár, nem is közgyűjtemény, de a tartalom levéltári tárgyú (pl. forráskiadás, levéltáros életutak), és emellett a levéltárak közreműködése, a levéltárosok munkája egyértelműen szerepet játszik a kötet vagy periodika létrejöttében, még akkor is, ha kiadóként az intézmények nem jelennek meg. Egyre több a hazai, de idegen nyelven napvilágot látott levéltári kiadású könyv is, de fontosak a határon túli nem magyar nyelven, de magyar vonatkozású adatokat tartalmazó idegen nyelvű munkák is. Szintén egyre gyakoribbak az elektronikus és a vegyes (nyomtatott és elektronikus) kiadású kiadványok.

A bibliográfia a fentieket tükrözi, s ennek megfelelően tartalmazza a levéltárak és együttműködő partnereik közös kiadványainak adatait, valamint az olyan intézmények kiadványait is, amelyek egyik tagintézménye levéltár. A Kulturális és Innovációs Minisztérium Könyvtári és Levéltári Főosztálya kiadványát is feltüntettük, valamint felvettük a bibliográfiába a nem levéltári kiadású, de egyértelműen levéltári közreműködésben létrejött köteteket is. A bibliográfiának nem célja ugyanakkor a levéltáros szerzők nem levéltári kiadású, nem is levéltári tárgyú munkáinak összegyűjtése. Ugyancsak nem tesszük közzé az olyan történelmi munkákat, amelyek, bár forráskiadások, de sem a kiadásban, sem egyéb együttműködésben nem érintettek a levéltárak.

(A főszerk.)

Levéltári bibliográfia 2024

A magyarországi (magyar és idegen nyelvű) és a határon túli magyar és részben magyar nyelvű, illetve magyar vonatkozású levéltári kiadványok

Az 1918/1919 előtti Erdélyre vonatkozó fondok és gyűjtemények jegyzékei. 5. kötet. Brassó megye. Összeáll. DODIȚĂ ADRIANA – POPOI MIHAELA. Szerk. FŐCZE JÁNOS. Budapest – Bukarest, Magyar Nemzeti Levéltár – Románia Nemzeti Levéltára, 2024. 194, 192 p.

Az 1918/1919 előtti Erdélyre vonatkozó fondok és gyűjtemények jegyzékei. 14. kötet. Szilágy megye. Összeáll. POP DĂNUȚ – SABOU MIHAELA – SĂBĂCEAG DANIEL-VICTOR. Szerk. FŐCZE JÁNOS. Budapest – Bukarest, Magyar Nemzeti Levéltár – Románia Nemzeti Levéltára, 2024. 130, 125 p.

Az 1918/1919 előtti Erdélyre vonatkozó fondok és gyűjtemények jegyzékei. 15. kötet. Szeben megye. Összeáll. ARHIRE ANDREEA és mások. Szerk. VARGA ZSOLT. Budapest – Bukarest, Magyar Nemzeti Levéltár – Románia Nemzeti Levéltára, 2024. 168, 158 p.

Az 1918/1919 előtti Erdélyre vonatkozó fondok és gyűjtemények jegyzékei. 16. kötet. Temes megye. Összeáll. DRĂGHICI TEODORA LIGIA és mások. Szerk. VARGA ZSOLT. Budapest – Bukarest, Magyar Nemzeti Levéltár – Románia Nemzeti Levéltára, 2024. 215, 213 p.

- Antall József: „Mi ezt valljuk”. Napirendhez és napirenden kívül. *Antall József miniszterelnök kormányüléseken elhangzott érdemi hozzászólásai. 2. kötet. Gazdaságpolitika, külpolitika.* A lábjegyzeteket és az életrajzokat készítette DÉVAVÁRI ZOLTÁN. A szöveget válogatta, a kötetet szerk. KAJDI JÓZSEF. Budapest, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár – Magyar Napló, 2024. 1039. p. (Veritas könyvek, 34.)
- BALOGH MÁTÉ: *Batthyány I. Ádám dunántúli kerületi főkapitányhelyettesei. Középnemesi katonai karrierük a 17. századi Dunántúlon.* Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2024. 232 p. (A Hadtörténeti Intézet és Múzeum könyvtára)
- BARTA M. JÁNOS: *A kassai jezsuita gimnázium diáksága. Anyakönyvi adattár (1693–1744, 1753–1776).* Budapest, Jézus Társasága Magyarországi Rendtartományának Levéltára, 2024. 878 p. (Katolikus iskoláztatás a kora újkori Magyarországon, 4.)
- Bécsi kapu tér 2–4. Az Országos Levéltár palotája.* Szerzők AVAR ANTON és mások. Szerk. REISZ T. CSABA. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2024. 231 p.
- Budai úrinők romlakásban. Levelek a Fény utcából, 1944–1947.* Szerk., összeáll., a bevezető tanulmány GÉRA ELEONÓRA. Utánnnyomás. Budapest, Budapest Főváros Levéltára – Eötvös Loránd Tudományegyetem Bölcsészettudományi Kar, 2024. 243 p. (Budapest történetének forrásai, 14.)
- Budapest. A város és hídjai.* Írta és szerk. V. LÁSZLÓ ZSÓFIA. Az egyes fejezeteket írták NAGY JÁNOS és mások. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2024. 213 p.
- Családtörténeteink. Zalai genealógiai tanulmányok.* Szerk. KULCSÁR BÁLINT. Zalaegerszeg, Degré Alajos Zalai Honismereti Alapítvány – MNL Zala Vármegyei Levéltára, 2024. 370 p. (Zalai gyűjtemény, 86.)
- CSEPELY-KNORR LUCA: *Barren places to public spaces. A history of public park design in Budapest, 1867–1914.* Utánnnyomás. Budapest, Budapest City Archives, 2024. 160 p.
- CSEPELY-KNORR LUCA: *Budapest közparképítészetének története a kiegyezéstől az első világháborúig.* Szerk., képanyag összeáll. közrem. CSÁKI TAMÁS. Utánnnyomás. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2024. 160 p.
- CSEPREGI ZOLTÁN: *A zsolnai zsinattól (1610) a soproni országgyűlésig (1681). Észak-Magyarország. A biccsei egyházkerület. 2. jav., bőv. kiadás.* Szeged – Debrecen, SZTE BTK Kulturális Örökség és Humán Információtudományi Tanszék – Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, 2024. 288 p. (Karuzel, 1.) (Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transtibiscani, 27.) (Evangélikus lelkészek Magyarországon (ELEM), 2/2.)
- Deákvár 125. Vác, 1899–2024. Megjelent Deákvár születésének 125. évfordulójára.* Szerk. HORVÁTH M. FERENC. Vác, Vác Város Önkormányzata – Tragor Ignác Múzeum – Vác Város Levéltára, 2024. 172 p.
- DOMINKOVITS PÉTER – D. SZAKÁCS ANITA – H. NÉMETH ISTVÁN: *Sopron élen. Sopron város polgármesterei 2. Wolfgang Artnertől Ludwig Gabrielig (1631–1790).* Sopron, MNL Győr-Moson-Sopron Vármegye Soproni Levéltára, 2024. 271 p.
- DOMONKOS BÉLA: *Emlékek a Seregélyes-szőlőhegyi iskola történetéből, 1923–1985.* Utánnnyomás. Székesfehérvár, Városi Levéltár és Kutatóintézet, 2024. 38 p.

- Dunai kikötők Bécstől Újvidékig.* Szerk. TAMÁSKA MÁTÉ. Budapest, Martin Opitz Kiadó – Magyar Nemzeti Levéltár, 2024. 251 p. (Térformák – társadalomformák, 11.)
- DUROVICS ALEX – KÓNYA PÉTER: *Az eperjesi felsőoktatás intézményeinek hallgatói, 1850–1918.* Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, 2024. 742 p.
- EBERT-ERDŐS FERENC: *Székesfehérvár a Nagy Háború árnyékában.* Szerk. CSURGAI-HORVÁTH JÓZSEF. Székesfehérvár, Városi Levéltár és Kutatóintézet, 2024. 331 p. (Közlemények Székesfehérvár történetéből)
- Egyház-látogatás. Helyzetkép, kérdések, tanulságok a veszprémi római katolikus egyház-megye templomainak adatgyűjtése nyomán.* Szerk. JANKOVICS NORBERT. Veszprém, Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár, 2024. 235 p.
- EMÖDI ANDRÁS: *Kollégiumok, legátusok és supplikánsok a 18. század derekától 1848-ig, bihari egyházközségi számadásokban.* Debrecen, Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, 2024. 97 p. (Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transsylvanici, 29.)
- Épületek, helyszínek és arcok a diplomáciában. A magyarországi török külképviseletek százéves története.* A kiállítást rend. Budapest Főváros Levéltára és a Török Köztársaság Budapesti Nagykövetsége. Kurátor TELEK ÁGNES. Ford. ÖZKAN DUMAN – ONUR SAHIN. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2024. 78 p.
- Esterházy Pál és Thököly Éva iratai. 2. kötet. Egyéb iratok.* Sajtó alá rend. VISKOLCZ NOÉMI és mások. 287 p. Budapest, Kossuth Kiadó – Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, 2024. 287 p.
- Europe. Forging a union for peace.* Eds. JÁNOS FÖCZE, ZOLTÁN SZATUCSEK. Budapest, National Archives of Hungary, 2024. 209 p.
- FABÓ BEÁTA – GALL, ANTHONY: *Károly Kós the early years, 1907–1914. I came from the east to a city of great palaces.* Utánnymás. Budapest, Budapest City Archives, 2024. 183 p.
- Fordított napló. Titkosszolgák, civil mozgalom, magántörténelem. Források és visszaemlékezések, 1981–1991.* Szerk. STEFÁNICH ÉVA. Kőszeg – Budapest – Pécs, Institute of Advanced Studies – Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Kronosz Kiadó, 2024. 281 p.
- GAUSZ ILDIKÓ – VAJDA TAMÁS: *Te saxa loquuntur. Képes album és dokumentumgyűjtemény az 1929–1930 közötti szegedi egyetemi építkezésekről.* Szeged, Szegedi Tudományegyetem Levéltára, 2024. 191 p. (SZTE Egyetemi Levéltár kiadványai, 1.)
- A győri székesegyház.* Szerző GYARMATI ANDRÁS és mások. Szerk. NEMES GÁBOR. Fotó Szabó Béla. Győr, Győri Egyházmegyei Gyűjteményi Központ, 2024. 144 p.
- Háborús hétköznapiak. 6. Tanulmánykötet.* Szerk. ZÁVODI SZILVIA. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2024. 237 p.
- Hadimustra. A magyar hadtörténet évszázadainak emlékei.* Összeáll. SALLAY GERGELY PÁL – SZÁNTÓ NÓRA. Szerk. ZÁVODI SZILVIA. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2024. 120 p.

- HADOBÁS ESZTER – SZÖGI LÁSZLÓ: *Az egri felsőoktatás intézményeinek hallgatói II., 1850–1918.* Budapest – Eger, HUN-REN-ELTE Egyetemtörténeti Kutatócsoport – Kulturális és Innovációs Minisztérium Könyvtári és Levéltári Főosztálya – Eszterházy Károly Katolikus Egyetem Esterhazyánus Kutatócsoport, 2024. 320 p. (Felsőoktatástörténeti kiadványok. Új sorozat, 32.)
- „Haza – szeretet – hűség”. *A soproni népszavazás elő- és utóélete. Sopron Megyei Jogú Város Önkormányzata és a Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár 2021. november 24–25-én, a soproni Liszt Ferenc Konferencia és Kulturális Központban rendezett konferenciájának előadásai.* Szerk. OROSZ LÁSZLÓ. A mutatókat összeáll. KOCSIS ANNAMÁRIA. Budapest, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár – Magyar Napló, 2024. 264 p. (Veritas könyvek, 35.)
- HEILAUF ZSUZSANNA: *A Kassai Egyetem bölcse és teológus növendékei, 1659–1775.* Budapest, ELTE Egyetemi Könyvtár és Levéltár, 2024. 400 p.
- HIERONYMI OTTO: *Prime minister József Antall and the Regime Change in Hungary, 1989–1993.* Budapest, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár – Magyar Napló, 2024. 312 p.
- „A hívek áhítatos és tevékeny részvétele könnyebbé váljék” (SC 50.). *A Kalocsai Főegyházmegye plébániáinak jelentése a II. Vatikáni Zsinat utáni liturgikus reformok végrehajtásáról (1967).* Szerk. KISS GÁBOR – LAKATOS ANDOR. Kalocsa, Kalocsai Főegyházmegyei Levéltár, 2024. 238 p.
- ILLÉSFALVI PÉTER: *Jutas 100. „...mindenkor a kötelességteljesítés mintaképe...”. Száz arckép a jutasi altisztképzőből.* Szerk. MEDGYESY ZSÓFIA – PÁSZTI LÁSZLÓ. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Zrínyi Kiadó, 2024. 251 p.
- Kísérletek éve. Beszámoló a Történeti Levéltár 2023. évi tevékenységéről.* Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2024. 61 p.
- Közel 80 éve történt... Adatok, tények, történetek a szovjet fogságból.* Szerk. BOGNÁR ZALÁN – POMÁZI-BÁRDONICSEK DOMINIKA. Budapest, Gulág- és Gupvikutatók Nemzetközi Társasága – MNL Gulág- és Gupvikutató Intézet, 2024. 298 p. (GGKI könyvek, 1.)
- A Liget egykor.* Szerk. BRUNNER ATTILA – PERCZEL OLIVÉR. Angol ford. HERSKOVITS ANDRÁS. Utánnnyomás. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2024. 163 p.
- A limanovai győzelem.* Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2024. 51 p.
- LUKÁCS ANIKÓ: *Nemzeti divat Pesten a 19. században.* Utánnnyomás. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2024. 296 p. (Disszertációk Budapest Főváros Levéltárából, 6.)
- Magyarságkép szomszédaink tankönyveiben.* Szerk. KISS GY. CSABA. Szerző HOLLERNÉ MECSÉRI ANNAMÁRIA és mások. Budapest, Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár, 2024. 131 p. (Retörki műhelytanulmányok, 1.)
- Máré-vár a középf- és kora újkorban.* Szerk. Varga Szabolcs – C. Tóth Norbert. Budapest, HUN-REN-MNL-SZTE Magyar Medievisztikai Kutatócsoport, 2024. 263 p. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam, 17.)
- MAROSI ISTVÁN: *Katakombaszolgálat Kárpátalján. A Munkácsi Görögkatolikus Egyházmegye a kommunista egyházüldözés időszakában (1944–1989). Fénykép-dokumentáció és történeti áttekintés.* Beregszász – Budapest, Ortutay Elemér Görögkatolikus Központ – Nemzeti Emlékezet Bizottsága, 2024. 575 p.

- Megismerni a megismerhetetlent. Tanulmányok Baráth Magdolna tiszteletére.* Szerző CSEH GERGŐ BENDEGÚZ és mások. Szerk. GECSÉNYI LAJOS. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2024. 566 p.
- MEZEI JÓZSEF: *Kémelhárítás Magyarországon, 1975–1985.* Budapest – Pécs, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Kronosz Kiadó, 2024. 229 p. (Közelmúltunk hagyatéka)
- MIKLÓS DÁNIEL: *Csehszlovák–magyar politikai kapcsolatok 1938–1945 között.* Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2024. 260 p. (Doktori disszertációk a Magyar Nemzeti Levéltárból, 5.)
- A mi Petőfink. Petrovics Sándor pápai diákköltő versei és írásai.* Válogatta és szerk. MEZEI ZSOLT. Pápa, Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, 2024. 335 p.
- Mit rejt a Cziffra-dosszié? Cziffra György, az emigráns zongoraművész és az állambiztonság. Időszaki kiállítás, 2024. február 14.–szeptember 22. Kiállításvezető.* Rend. KUIK GYÖRGYI és mások. Szerk. VÖRÖS GÉZA. A forrásokat vál. és a szöveget írták CSELÉNYI MÁTÉ és mások. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2024. 55 p.
- Monumenta ecclesiae Vesprimiensis, 1480–1503. A Veszprémi Főegyházmegyei Levéltár középkori oklevelei.* Közread. DRESKA GÁBOR. Veszprém, Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár, 2024. 315 p. (A Veszprémi egyházmegye múltjából, 40.)
- Műtárgyak a középpontban. Válogatás a Hadtörténeti Múzeum gyűjteményeiből.* Szerk. SALLAY GERGELY – ZÁVODI SZILVIA. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum – Zrínyi Kiadó, 2024. 291 p.
- Az Országos Levéltár emlékkönyve, 2023.* Szerk. BORSODI ATTILA – KATONA CSABA. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2024. 144 p.
- Pók József sátai és belapátfalvi plébános időjárési feljegyzései 1812–1848 között. Szélsőséges időjárási viszonyok és ezek hatása a mindennapi életre a 19. század első felében Borsod vármegyében.* Összeáll. a bev. tanulmányt írta és a forrásokat jegyz. HORVÁTH ISTVÁN. Eger, Érseki Vagyongkezelő Központ, 2024. 342 p. (Egri Érseki Gyűjtemények kiadványai, 4.)
- Szemelvények a magyar emigráció történetéből.* Szerk. HEIL KRISTÓF MIHÁLY. Budapest, Gondolat – HUN-REN-ELTE Jogtörténeti Kutatócsoport – Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár, 2024. 198 p. (Jogtörténeti értekezések, 67.)
- „Szent Mihály Veszprémi Egyháza”. A *Veszprémi Püspökség (1993-tól Érsekség) története.* Szerk. GÁRDONYI MÁTÉ – KARLINSZKY BALÁZS – VARGA TIBOR LÁSZLÓ. Veszprém, Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár, 2024. 143 p.
- A szovjet elhárítás hálójában. A Szövetséges Ellenőrző Bizottság ismeretlen dokumentumai 1945-ből.* Szerk., a jegyz. és a bevezető tanulmányt írta BARÁTH MAGDOLNA. A dokumentumokat ford. BARÁTH MAGDOLNA – FILIPPOV SZERGEJ. Budapest – Pécs, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Kronosz Kiadó, 2024. 410 p. (Állambiztonsági történeti tár)

- TAKÁCS TIBOR: „Dalos”-könyv. *A filológia öröme, avagy kis magyar rock and roll svindli.* Névmutató TÓTH ADRIENN. Budapest – Pécs, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Kronosz Kiadó, 2024. 189 p.
- TOMPA LÁSZLÓ: *Az újszerzésű Batthyány-birtokok regenerációja a 18. században.* Budapest, Budapest Főváros Levéltára – HUN-REN BTK Történettudományi Intézet, 2024. 330 p. (Magyar történelmi emlékek. Értekezések) (A vidék vonzásában, 5.) (Disszertációk Budapest Főváros Levéltárából)
- TÓTH NORBERT, C.: *Két király szolgálatában. Kiskállói Vitéz János (–1548) pályaképe.* Oklevéltárral. Budapest, HUN-REN-MNL-SZTE Magyar Medievisztikai Kutatócsoport, 2024. 240 p. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam, 18.)
- TÓTH SÁNDOR: *A veszprémi székesegyház. Vázlatos építéstörténet és tájékoztatás a falkutatásokról, ásatásokról (2004).* Szerk. és az előszót írta FÜLÖP ANDRÁS. Veszprém, Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár, 2024. 111 p. (A veszprémi egyházmegye múltjából, 42.)
- TÓTH VILMOS: „Mennyeknek kapuja”. *Soproni Evangélikus temető síremlékeinek adattára.* Sopron, Soproni Evangélikus Egyházközség Gyűjteményei, 2024. 140 p.
- Trianon és a magyar felsőoktatás. 6. kötet. A Soproni Egyetem, a Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár és a Magyar Felsőoktatási Levéltári Szövetség 2021. november 8–9-én a Soproni Városháza nagytermében megrendezett konferenciájának előadásai.* Szerk. LIGETI DÁVID – UJVÁRY GÁBOR. A mutatókat kész. KOC SIS ANNAMÁRIA. Budapest, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár – Magyar Napló, 2024. 335 p. (Veritas könyvek, 36)
- Az úgynevezett Révay-formuláskönyv. 1. kötet. Textus. Közreadja TUHÁRI ATTILA.* Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2024. 275 p. (A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának kiadványai, 2. Forráskiadványok, 63.)
- UJVÁRY GÁBOR: *Antiszemita zsidómentők? Hóman Bálint, Zsindely Ferenc, Makkai János, Mester Miklós és Kemény Gábor 1944-es szerepének előzményei.* Budapest, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár – Magyar Napló, 2024. 166 p. (Veritas füzetek, 14.)
- UMBRAI LAURA: *Az éhes Budapest. A lakosság élelmezése a fővárosban az első világháború alatt.* Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2024. 434 p. (Várostarténeti tanulmányok, 19.)
- VARGA SZABOLCS – C. TÓTH NORBERT: *Máré-vár a közép- és kora újkorban.* Budapest, HUN-REN-MNL-SZTE Magyar Medievisztikai Kutatócsoport, 2024. 274 p. (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam, 17.)
- A város anatómusa. Tanulmányok Sipos András tiszteletére.* Szerk. LUKÁCS ANIKÓ – SIMON KATALIN – V. LÁSZLÓ ZSÓFIA. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2024. 446 p.
- VERŐ-VALLÓ JUDIT: *Egyedül a nagyvárosban. Garzonotthonok és lakóik Budapesten a 19. század derekától az 1940-es évekig.* Személy- és helynévmutató KOVÁCS RUDOLF ZOLTÁN. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2024. 176 p. (Várostarténeti tanulmányok, 20.)

- A veszprémi püspökség „hosszú 19. százada”. A veszprémi egyházmegye története 1777–1917 között. A Veszprémi Érseki Főiskolán 2022. május 4-én és 2023. szeptember 28-án rendezett konferenciák előadásai.* Szerk. KARLINSZKY BALÁZS – VARGA TIBOR. Veszprém, Veszprémi Főegyházmegyei Könyvtár és Levéltár, 2024. 427 p., 6 t. (A Veszprémi Egyházmegye múltjából, 41.)
- VISY LÁSZLÓ: *Nagyatádi Visy László pécsi főispán háborús naplója. 2. kötet. 1915.* Szerk. VÉRTESI LÁZÁR. Pécs, MNL Baranya Megyei Levéltára, 2024. 542 p.
- ZSIGMOND ANNA: *Zsigmond László életútja. A felkészülés évei a tudós-tanári pályára.* Pécs, PTE Egyetemi Levéltár, 2024. 158 p. (PTE Egyetemi Levéltár kiadványai, 6.)
- ZSIGMOND ATTILA: *Akademita lelkipásztorok a szilágyi traktusban, 16. század–1821.* Szeged – Debrecen, SZTE BTK Kulturális Örökség és Humán Információtudományi Tanszék – Tiszántúli Református Egyházkerület Levéltára, 2024. 260 p. (Karuzel, 2.) (Editiones Archivi Districtus Reformatorum Transtibiscani, 28.)
- ZSINDELY FERENC: *Miniszter a frontvonalban. Zsindely Ferenc naplója, 1941. február 25. – 1946. március 9.* Szerk., bevezető tanulmány és jegyzetek SZEKÉR NÓRA. 2. jav. kiadás. Budapest–Pécs, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára – Kronosz Kiadó, 2024. 795 p.

A Nemzeti Művelődés Intézet és a Magyar Nemzeti Levéltár együttműködésében nyomtatott és online formában megjelent sorozat

- Polgári kori egyesületek. A magyarországi polgári kori egyesületek címtára a reformkortól 1949-ig vármegyei bontásban. Bács-Kiskun vármegye.* Szerk. ZÁVOGYÁN MAGDOLNA – JUHÁSZ ERIKA. Lakitelek, Nemzeti Művelődési Intézet, 2024. 139 p. <https://nmi.hu/data-files/userfiles/files/Ba%CC%81cs%20va%CC%81rmegye.pdf>
- Polgári kori egyesületek. A magyarországi polgári kori egyesületek címtára a reformkortól 1949-ig vármegyei bontásban. Baranya vármegye.* Szerk. ZÁVOGYÁN MAGDOLNA – JUHÁSZ ERIKA. Lakitelek, Nemzeti Művelődési Intézet, 2024. 248 p. <https://nmi.hu/data-files/userfiles/files/Baranya%20va%CC%81rmegye.pdf>
- Polgári kori egyesületek. A magyarországi polgári kori egyesületek címtára a reformkortól 1949-ig vármegyei bontásban. Békés vármegye.* Szerk. ZÁVOGYÁN MAGDOLNA – JUHÁSZ ERIKA. Lakitelek, Nemzeti Művelődési Intézet, 2024. 220 p. <https://nmi.hu/data-files/userfiles/files/Be%CC%81ke%CC%81s%20va%CC%81rmegye.pdf>
- Polgári kori egyesületek. A magyarországi polgári kori egyesületek címtára a reformkortól 1949-ig vármegyei bontásban. Borsod-Abaúj-Zemplén vármegye.* Szerk. ZÁVOGYÁN MAGDOLNA – JUHÁSZ ERIKA. Lakitelek, Nemzeti Művelődési Intézet, 2024. 290 p. <https://nmi.hu/data-files/userfiles/files/Borsod%20va%CC%81rmegye.pdf>
- Polgári kori egyesületek. A magyarországi polgári kori egyesületek címtára a reformkortól 1949-ig vármegyei bontásban. Csongrád-Csanád vármegye.* Szerk. ZÁVOGYÁN MAGDOLNA – JUHÁSZ ERIKA. Lakitelek, Nemzeti Művelődési Intézet, 2024. 168 p. <https://nmi.hu/data-files/userfiles/files/Csongra%CC%81d%20va%CC%81rmegye.pdf>

- Polgári kori egyesületek. A magyarországi polgári kori egyesületek címtára a reformkortól 1949-ig vármegyei bontásban. Fejér vármegye.* Szerk. ZÁVOGYÁN MAGDOLNA – JUHÁSZ ERIKA. Lakitelek, Nemzeti Művelődési Intézet, 2024. 170 p. <https://nmi.hu/data-files/userfiles/files/Feje%CC%81r%20va%CC%81rmegye.pdf>
- Polgári kori egyesületek. A magyarországi polgári kori egyesületek címtára a reformkortól 1949-ig vármegyei bontásban. Győr-Moson-Sopron vármegye.* Szerk. ZÁVOGYÁN MAGDOLNA – JUHÁSZ ERIKA. Lakitelek, Nemzeti Művelődési Intézet, 2024. 342 p. <https://nmi.hu/data-files/userfiles/files/Gyo%CC%8Br%20va%CC%81rmegye.pdf>
- Polgári kori egyesületek. A magyarországi polgári kori egyesületek címtára a reformkortól 1949-ig vármegyei bontásban. Hajdú-Bihar vármegye.* Szerk. ZÁVOGYÁN MAGDOLNA – JUHÁSZ ERIKA. Lakitelek, Nemzeti Művelődési Intézet, 2024. 190 p. <https://nmi.hu/data-files/userfiles/files/Hajdu%CC%81%20va%CC%81rmegye.pdf>
- Polgári kori egyesületek. A magyarországi polgári kori egyesületek címtára a reformkortól 1949-ig vármegyei bontásban. Heves vármegye.* Szerk. ZÁVOGYÁN MAGDOLNA – JUHÁSZ ERIKA. Lakitelek, Nemzeti Művelődési Intézet, 2024. 254 p. <https://nmi.hu/data-files/userfiles/files/Heves%20va%CC%81rmegye.pdf>
- Polgári kori egyesületek. A magyarországi polgári kori egyesületek címtára a reformkortól 1949-ig vármegyei bontásban. Jász-Nagykun-Szolnok vármegye.* Szerk. ZÁVOGYÁN MAGDOLNA – JUHÁSZ ERIKA. Lakitelek, Nemzeti Művelődési Intézet, 2024. 196 p. <https://nmi.hu/data-files/userfiles/files/Ja%CC%81sz%20va%CC%81rmegye.pdf>
- Polgári kori egyesületek. A magyarországi polgári kori egyesületek címtára a reformkortól 1949-ig vármegyei bontásban. Komárom-Esztergom vármegye.* Szerk. ZÁVOGYÁN MAGDOLNA – JUHÁSZ ERIKA. Lakitelek, Nemzeti Művelődési Intézet, 2024. 110 p. <https://nmi.hu/data-files/userfiles/files/Koma%CC%81rom%20va%CC%81rmegye.pdf>
- Polgári kori egyesületek. A magyarországi polgári kori egyesületek címtára a reformkortól 1949-ig vármegyei bontásban. Nógrád vármegye.* Szerk. ZÁVOGYÁN MAGDOLNA – JUHÁSZ ERIKA. Lakitelek, Nemzeti Művelődési Intézet, 2024. 198 p. <https://nmi.hu/data-files/userfiles/files/No%CC%81gra%CC%81d%20va%CC%81rmegye.pdf>
- Polgári kori egyesületek. A magyarországi polgári kori egyesületek címtára a reformkortól 1949-ig vármegyei bontásban. Pest vármegye.* Szerk. ZÁVOGYÁN MAGDOLNA – JUHÁSZ ERIKA. Lakitelek, Nemzeti Művelődési Intézet, 2024. 544 p. <https://nmi.hu/data-files/userfiles/files/Pest%20va%CC%81rmegye.pdf>
- Polgári kori egyesületek. A magyarországi polgári kori egyesületek címtára a reformkortól 1949-ig vármegyei bontásban. Somogy vármegye.* Szerk. ZÁVOGYÁN MAGDOLNA – JUHÁSZ ERIKA. Lakitelek, Nemzeti Művelődési Intézet, 2024. 204 p. <https://nmi.hu/data-files/userfiles/files/Somogy%20va%CC%81rmegye.pdf>
- Polgári kori egyesületek. A magyarországi polgári kori egyesületek címtára a reformkortól 1949-ig vármegyei bontásban. Szabolcs-Szatmár-Bereg vármegye.* Szerk. ZÁVOGYÁN MAGDOLNA – JUHÁSZ ERIKA. Lakitelek, Nemzeti Művelődési Intézet, 2024. 111 p. <https://nmi.hu/data-files/userfiles/files/Szabolcs%20va%CC%81rmegye.pdf>

- Polgári kori egyesületek. A magyarországi polgári kori egyesületek címtára a reformkortól 1949-ig vármegyei bontásban. Tolna vármegye.* Szerk. ZÁVOGYÁN MAGDOLNA – JUHÁSZ ERIKA. Lakitelek, Nemzeti Művelődési Intézet, 2024. 123 p. <https://nmi.hu/data-files/userfiles/files/Tolna%20va%CC%81rmegye.pdf>
- Polgári kori egyesületek. A magyarországi polgári kori egyesületek címtára a reformkortól 1949-ig vármegyei bontásban. Vas vármegye.* Szerk. ZÁVOGYÁN MAGDOLNA – JUHÁSZ ERIKA. Lakitelek, Nemzeti Művelődési Intézet, 2024. 426 p. <https://nmi.hu/data-files/userfiles/files/Vas%20va%CC%81rmegye.pdf>
- Polgári kori egyesületek. A magyarországi polgári kori egyesületek címtára a reformkortól 1949-ig vármegyei bontásban. Veszprém vármegye.* Szerk. ZÁVOGYÁN MAGDOLNA – JUHÁSZ ERIKA. Lakitelek, Nemzeti Művelődési Intézet, 2024. 148 p. <https://nmi.hu/data-files/userfiles/files/Veszpre%CC%81m%20va%CC%81rmegye.pdf>
- Polgári kori egyesületek. A magyarországi polgári kori egyesületek címtára a reformkortól 1949-ig vármegyei bontásban. Zala vármegye.* Szerk. ZÁVOGYÁN MAGDOLNA – JUHÁSZ ERIKA. Lakitelek, Nemzeti Művelődési Intézet, 2024. 95 p. <https://nmi.hu/data-files/userfiles/files/Zala%20va%CC%81rmegye.pdf>

Időszaki kiadványok

- Acta Papensia. A Pápai Református Gyűjtemények közleményei.* Pápa, Dunántúli Református Egyházkerület Tudományos Gyűjteményei, 2024. 23. évf. 1–4. sz.
- Archivum. A Heves Megyei Levéltár közleményei,* 22. Szerk. MOLNÁR DÁVID. Eger, MNL Heves Vármegyei Levéltára, 2024. 162 p.
- Betekintő. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára negyedéves tudományos folyóirata.* Főszerk. SZÉCSÉNYI ANDRÁS. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2024. 1–4. sz.
- A Csongrád Megyei Honismereti Egyesület évkönyve,* 2023. Szerk. GERGELYNÉ BODÓ MÁRIA. Fotókat kész. FIRBÁS ZOLTÁN és mások. Szeged, Csongrád Megyei Honismereti Egyesület – MNL Csongrád-Csanád Vármegyei Levéltára, 2024. 258 p. (Tanulmányok Csongrád megye történetéből, 52.)
- Hadtörténelmi Közlemények. A Hadtörténeti Intézet és Múzeum folyóirata.* Főszerk. PÁSZTI LÁSZLÓ. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2024. 137. évf. 1–4. sz.
- A Hadtörténeti Múzeum Értesítője,* 24. Szerk. SALLAY GERGELY PÁL – ZÁVODI SZILVIA. Budapest, HM Hadtörténeti Intézet és Múzeum, 2024. 355 p.
- Levéltári Közlemények,* 2023. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára közleményei. Főszerk. SZABÓ CSABA. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2024. 94. évf. 424 p.
- Levéltári Szemle. A Magyar Nemzeti Levéltár, a Magyar Levéltárosok Egyesülete és a Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa folyóirata.* Főszerk. KOVÁCS ELEONÓRA. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár – Magyar Levéltárosok Egyesülete – Magyar Levéltárak Vezetőinek Tanácsa, 2024. 74. évf. 1–4. sz.

- Lymbus. Magyarságtudományi forrásközlemények.* Főszerk. UJVÁRY GÁBOR. Budapest, Külgazdasági és Külügyminisztérium – HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont – MNL Országos Levéltára – Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár – Nemzetközi Magyarságtudományi Társaság, 2024. 22. évf. 915 p.
- Rendszerváltó Szemle. A Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum folyóirata.* Főszerk. NAGYMIHÁLY ZOLTÁN. Lakitelek, Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár, 2024. 9. évf. 1–4. sz.
- Somogy megye múltjából. Levéltári évkönyv, 53–54.* Szerk. RÉCSEI BALÁZS. Kaposvár, MNL Somogy Vármegyei Levéltára, 2024. 313 p.
- Turul. A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság, a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára és a Magyar Történelmi Társulat közlönye.* Főszerk. RÁCZ GYÖRGY. Budapest, Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság, 2024. 97. évf. 1–4.
- Urbs. Magyar várostörténeti évkönyv, 18. (2023).* Főszerk. KENYERES ISTVÁN. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2024. 449 p.
- Vasi honismereti és helytörténeti közlemények. A Vas megyei honismereti mozgalom folyóirata.* Szerk. KÓTA PÉTER – PÁL FERENC. Szombathely, MNL Vas Vármegyei Levéltára, 2024. 1. sz.
- Veritas évkönyv, 2023.* Szerk. KINCSES KATALIN MÁRIA. Budapest, Veritas Történetkutató Intézet és Levéltár – Magyar Napló, 2024. 552 p.
- Zounuk. A Magyar Nemzeti Levéltár Jász-Nagykún-Szolnok Vármegyei Levéltára évkönyve.* 37. Szerk. CSÖNGE ATTILA. Szolnok, MNL Jász-Nagykún-Szolnok Vármegyei Levéltára, 2024. 270 p.

Elektronikus kiadványok

- ArchívNet. XX. századi történeti források.* Főszerk. MIKLÓS DÁNIEL. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2024. 24. évf. 1–6. sz. <http://www.archivnet.hu/>
- Betekintő. Az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárának internetes folyóirata.* Főszerk. SZÉCSÉNYI ANDRÁS. Budapest, Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára, 2024. 1–4. sz. <http://www.betekinto.hu>
- Budapesti Levéltári Mozaikok.* Főszerk. SIMON KATALIN. Budapest, Budapest Főváros Levéltára, 2024. 1–14. sz. <https://leveltarimozaikok.bparchiv.hu/>
- Lányok, nők, asszonyok. Női sorsok, szerepek, életutak a 19–20. században.* Szerk. POLYÁK PETRA – SOMOGYI BIANKA – VÉRTESI LÁZÁR. Pécs, MNL Baranya Vármegyei Levéltára, 2024. 201 p. (Baranyai történelmi közlemények, 9.) (A Magyar Nemzeti Levéltár Baranya Vármegyei Levéltárának évkönyve, 2024.) file:///C:/Users/Horv%C3%A1th%20Nat%C3%A1lia/Downloads/lanyok_nok_asszonyok_noi_sorsok_szerepek_eletutak_a_19-20._szazadban.pdf
- Levéltári Évkönyv. Új folyam, 6.* Szerk. KIS JÓZSEF. Miskolc, MNL Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltára, 2024. 226 p. https://mnl.gov.hu/sites/default/files/mnladmin46638-privat/mnl_bazvl_evkonyv_2024.pdf

MIKLÓS DÁNIEL: *Csehszlovák–magyar politikai kapcsolatok 1938–1945 között*. Budapest, Magyar Nemzeti Levéltár, 2024. 260 p. (Doktori disszertációk a Magyar Nemzeti Levéltárból, 5.) https://szakkonyvtar.natarch.hu/Csehszlov%C3%A1k-magyar_politikai_kapcsolatok_1938-1945_k%C3%B6z%C3%B6tt_MNL_doktori_sorozat_5_e-k%C3%B6nyv.pdf

Rendszerváltó Szemle. A Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Archívum folyóirata. Főszerk. NAGYMIHÁLY ZOLTÁN. Lakitelek, Rendszerváltás Történetét Kutató Intézet és Levéltár, 2024. 9. évf. 1–4. sz. <https://retorki.hu/folyoirat/rendszervalo-szemle>

Alapítványi, egyesületi kiadású, de levéltári tárgyú és levéltári közreműködéssel készült kiadványok

BICZÓ ZALÁN: *Győri levéltárosok életrajzi lexikona*. Győr, Szülőföldünk Győr-Moson-Sopron Megyei Honismereti Egyesület – Győri Hely- és Családtörténet-kutatók Baráti Társasága – Bedécs Gyula Társaság, 2024. 55 p.

Catastrum. Évnegyedes katasztertörténeti folyóirat. Főszerk. REISZ T. CSABA. Budapest, Herman Ottó Intézet, 2024. 11. évf. 1–4. sz.

Fons. Forráskutatás és történeti segéd tudományok. Főszerk. KENYERES ISTVÁN. Szentpétery Imre Történettudományi Alapítvány, Budapest, 2024. 31. évf. 1–4. sz.

Határon túli magyar és részben magyar nyelvű levéltári kiadványok

Az építészet története a régióban. Jelentős személyiségek és épületek hatása Csallóköz és Mátyusföld kulturális örökségére. A konferencia és a kiállítás katalógusa. Vágsellye, Nagyszombati Állami Levéltár Galántai Fióklevektára Vágsellye székhellyel – Pázmány Péter Társaság, 2024. 43 p.

Ex Pannonia. 28. Főszerk. STEVAN MAČKOVIĆ. Szabadka, Szabadkai Történelmi Levéltár, 2024. 111 p. <https://expannonia.suarhiv.co.rs/downloads/ex-pannonia-28.pdf>

PEJIN ATTILA: *Zentai csata, 1697*. Ford. Predrag Popović és mások. Zenta, Történelmi Levéltár, 2024. 23 p.

Rozsnyói levéltár. Kézirat. Rožňava, Ministerstvo vnútra Slovenskej republiky. Štátny archív v Košiciach. Pracovisko Archív Rožňava, 2024. 31 p.

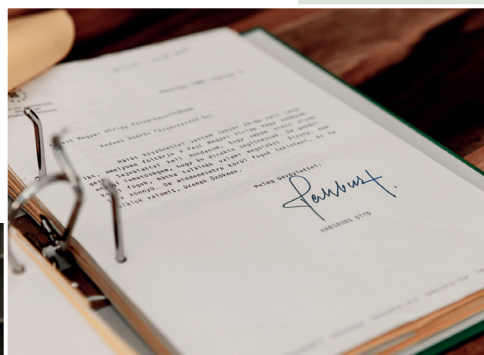
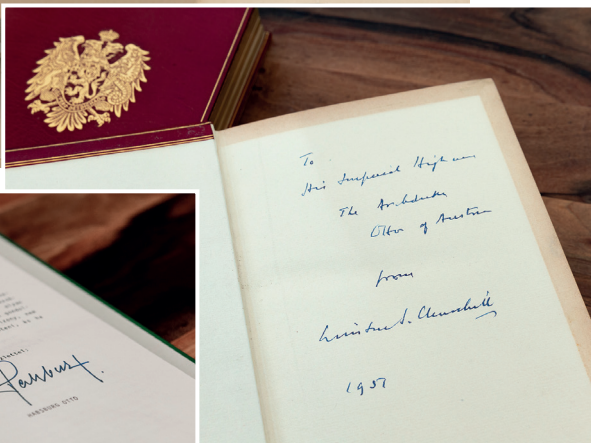
Tari László: Zenta 800, 1216–2016. Ford. PREDRAG POPOVIĆ – BALASSY ILDIKÓ – HARMATH ĐORĐEVIĆ TIMEA. Zenta, Történelmi Levéltár, 2024. 20 p.

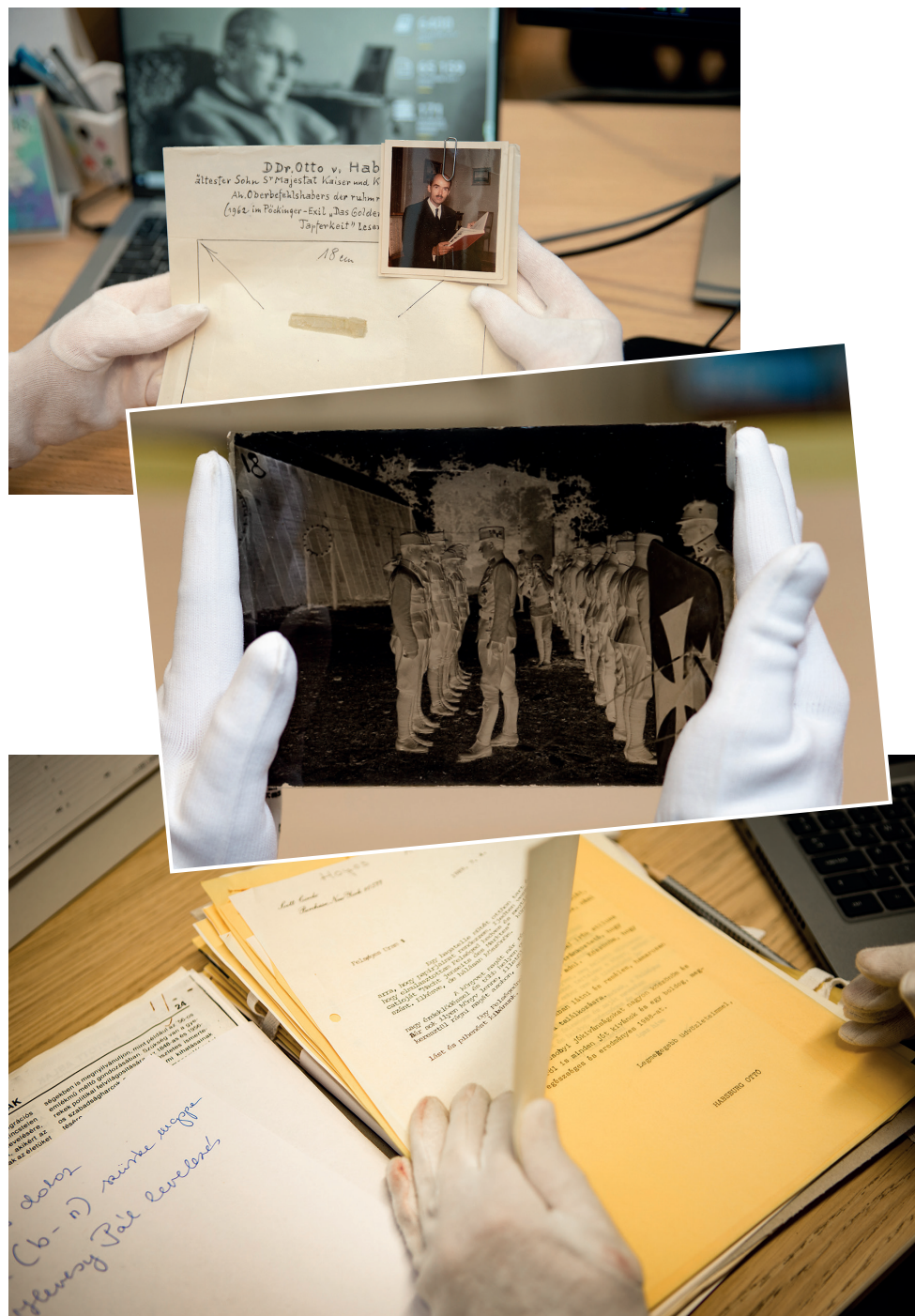
Határon túli magyar nyelvű, levéltári tárgyú, de nem levéltári kiadású kiadványok

BERNÁD RITA-MAGDOLNA: *A Gyulafehérvári Főegyházmegyei Levéltár. Képes levéltárismertető*. Gyergyószentmiklós, F & F International, 2024. 60 p.

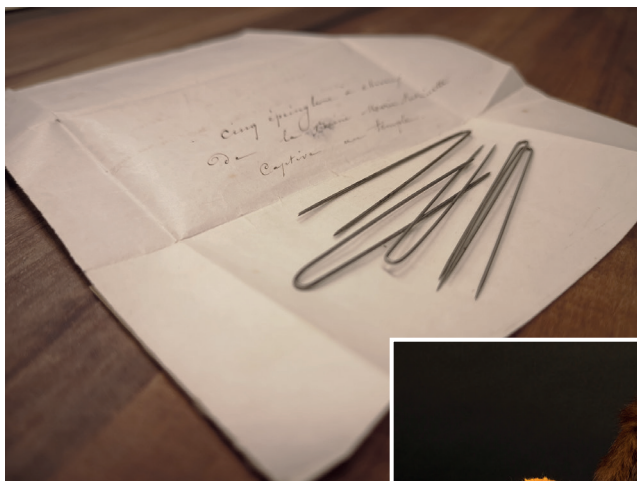
SIPOS FORGON SZILVIA: *A Szlovákiai Magyar Levéltár kalauza*. Somorja, Fórum Kisebbségkutató Intézet, 2024. 119 p.

Összeállította: Horváth Natália









A Levéltári Szemle szerzőinek figyelmébe!

A Levéltári Szemle aktuális közlési és hivatkozási szabályzata, valamint a levéltáros interjúkra vonatkozó útmutató elérhető a Magyar Levéltári Portálon:

[https://archivportal.hu/index.php/egyesulet/
leveltari-szemle/](https://archivportal.hu/index.php/egyesulet/leveltari-szemle/)

Kérjük jövőendő szerzőinket, hogy kéziratuk elkészítésénél ezen útmutatókat vegyék figyelembe!

A borítón:

illusztráció A Habsburg Ottó Alapítvány gyűjteménye c. íráshoz.

1000 Ft

WWW.ARCHIVPORTAL.HU/LEVELTARI-SZEMLE